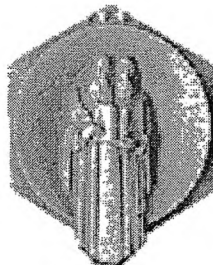

УНИВЕРЗИТЕТ "СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ"-СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ, ОДБРАНА И МИР

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА
РАЗУЗНАВАЧКО-БЕЗБЕДНОСНИТЕ СИСТЕМИ ВО
ОСТВАРУВАЊЕТО НА НАЦИОНАЛНАТА И МЕЃУНАРОДНАТА
БЕЗБЕДНОСТ

Кандидат:
м-р Горан Василевски

Ментор:
Проф.д-р Оливер Бакрески

Скопје февруари 2012

Содржина

Вовед	4
I. ДЕЛ	
Современи аспекти на националната и на меѓународната безбедност	8
1. Теоретско определување на поимот безбедност	9
2. Терминолошки дивергенции за поимот и употреба на концептот безбедност	12
3. Одредување на националната безбедност на научно и на теоретско ниво	15
3.1. Национална безбедност во еднонационални општества	19
3.2. Национална безбедност во повеќенационални општества	23
4. Одредување на меѓународната безбедност на научно и на теоретско ниво	26
5. Нов пристап кон националната и меѓународната безбедност	30
6. Нови безбедносни предизвици и закани за националната и меѓународната безбедност	33
7. Основа за дејствување на разузнавачко-безбедносните системи на национално и меѓународно ниво	38
8. Разузнавачко-безбедносниот систем во функција на спроведување на внатрешната и надворешната безбедност	41
II. ДЕЛ	
Разузнавачко-безбедносни системи	45
1. Краток преглед на генезата од развојот на разузнавачките служби	46
2. Поимно определување на разузнавањето и разузнавачко-безбедносните служби	50
2.1. Разузнавачки служби	55
2.2. Безбедносни служби	58
2.3. Цели на разузнавањето	60
3. Концептуализација на разузнавачкиот процес: разузнавачко дејствување, разузнавачки циклус и неразузнавачко дејствување	63
4. Организација и форми на дејствување на безбедносните служби	66
5. Основни принципи релевантни за работата на разузнавачко-безбедносните служби во современи услови	69
6. Методи на дејствување на разузнавачко-безбедносните системи	72
7. Здружени разузнавачко-безбедносни операции во функција на остварување на безбедноста	75
7.1. Здружени разузнавачко-безбедносни операции во мултинационални воени мисии	76
7.2. Здружени операции при откривање и спречување на организирани форми криминал со меѓународен опсег	79
8. Развој и трансформација на разузнавачко-безбедносните системи	83
8.1. Реформи на разузнавачко-безбедносните системи како предуслов за остварување на ефикасна безбедност	85
9. Некои отворени прашања и потешкотии во истражувањето на разузнавачко-безбедносните служби	89
III. ДЕЛ	
Разузнавачко-безбедносни системи на национално ниво	93
1. Поим, улога и функции на националниот разузнавачко-безбедносен систем	94
2. Односот на разузнавачко-безбедносниот систем со дипломатијата	97
3. Односот на разузнавачко-безбедносниот систем со политиката	102

4. Уставни и законски претпоставки за транспарентност и контрола на разузнавачко-безбедносните системи	106
--	-----

IV. ДЕЛ

Разузнавачко-безбедносни системи на меѓународно ниво

1. Разузнавачко-безбедносен систем на Европската унија.....	110
1.1. Цивилна разузнавачко-безбедносна компонента на ЕУ	113
1.2. Разузнавачка поддршка во делот на правдата, полицијата и граничното обезбедување.....	117
1.3. Воени капацитети и воена разузнавачко-безбедносна компонента на ЕУ	120
1.4. Разузнавачка поддршка на ЕУ во други сегменти на граѓанското општество	125
1.5. Разузнавачка поддршка на ЕУ дипломатијата.....	129
2. Разузнавачка структура на НАТО	131
2.1. Разузнавачка поддршка на политиката на НАТО.....	134
2.2. НАТО воени операции и разузнавачко-безбедносна поддршка на истите.....	138
2.3. Здружени разузнавачки капацитети и здружен разузнавачки процес во НАТО	143
3. Соработка на разузнавачко-безбедносните системи на НАТО и ЕУ во осигурувањето стабилност и безбедност	146

V. ДЕЛ

Разузнавачко-безбедносен систем на Република Македонија.....

1. Уставни и законски основи за формирање на разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија	151
2. Организациона и функционална поставеност на разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија	153
2.1. Разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија во функција на спроведување на политиката на национална безбедност	158
3. Местото и улогата на разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија во остварувањето на меѓународната безбедност	161
4. Разузнавачко-безбедносни капацитети на Република Македонија за придонес кон националната и меѓународната безбедност	164
5. Координација и соработка на националниот разузнавачко-безбедносен систем во функција на осигурување на безбедноста во Република Македонија	167

VI. ДЕЛ

Резултати од спроведеното истражување

Разузнавачко-безбедносните системи во осигурувањето на националната и на меѓународната безбедност.....

1. Современите аспекти на националната безбедност во услови на глобализација, миграција, информатичко-технолошкиот развој и поврзаноста на инфраструктурно и економско ниво	175
2. Воена наспроти невоена безбедност	177
3. Националната безбедност во национални и повеќенационални општества.....	180
4. Политички импликации врз националната безбедност	182
5. Политичка и безбедносна култура во општеството	185
6. Разузнавачко-безбедносните системи во функција на остварување на националната, регионалната и меѓународната безбедност	188

7. Уставни и законски претпоставки за транспарентност и контрола на разузнавачко-безбедносните системи.....	190
8. Улогата на разузнавањето во новото безбедносно опкружување	193
9. Реформи на разузнавачко-безбедносните системи	194
Заклучоци.....	196
Библиографија	207

ВОВЕД

Секој ден се соочуваме со сознанието дека светот брзо се менува. Со тоа рапидно се менуваат и односите меѓу луѓето, општествата и човештвото во целост. Тоа пак, има за последица динамично менување и на безбедносното опкружување, а со тоа и на самата безбедност, која отсекогаш била од примарна важност.

Безбедноста е од витално значење за добробитот на човештвото, а човечкиот род тежнее да создаде услови и опкружување во којшто ќе се чувствува безбеден. Со креирањето на општествените заедници, безбедноста станала еден од приоритетите за нивен опстанок и натамошен развој. Главно, безбедноста се осигурува со јакнење на одбранбените капацитети и востановување на добро организирана и ефективна разузнавачко-безбедносна структура. Притоа, силата на војската треба да ја осигури територијата од надворешни закани и загрозувања, додека разузнавачкиот сегмент е наменет за прибирање на информации и податоци што придонесуваат во креирањето на општествената политика. Истата функција, со трансформации наложени од севкупниот развој, овие две општествени компоненти, ја задржале до денес.

Со појавата на модерните држави, разузнавачко-безбедносните системи и активностите што истите ги извршуваат, завземаат сè позначајно место во реализацијата не само на безбедносната, туку и на севкупната општествена политика. Од друга страна, динамиката на процесите, паралелно со нагласената меѓузависност бараат од овие системи да ги насочуваат своите активности не само во националните, туку, ради променетото безбедносно опкружување нивните активности се потребни и во регионални и меѓународни рамки. Истовремено, за разлика од традиционално познатите концепти, фундаментално се изменети начинот и профилот на војувањето, како и природата на безбедноста. Впрочем, самото толкување на дефиницијата за безбедност е повеќесложно, односно, дескрипцијата за тоа што претставува безбедноста различно се толкува и концептуализира во различни региони. Во вакви услови, разузнавачко-безбедносна активност, подразбира извршување на специфични дејности, чија основна цел е да придонесат кон спроведувањето на политиката на национална безбедност, функционално придонесувајќи и кон безбедноста во меѓународни рамки.

Радикалните промени на националната и меѓународната реалност од минатиот и почетокот на овој век, како и брзото менување на односите на глобално ниво, имаат пресудно влијание за одредување на целите, местото, улогата, делокругот на дејствување и функцијата на разузнавачко-безбедносните системи, како важен субјект во системот на национална безбедност. Со оглед на специфичните задачи што им се поставуваат од највисоките политички или воени авторитети во општеството, односно, заради методите и техниките што овие системи ги користат при реализација на активностите за одговор на поставените побарувања, постои нагласен интерес кај научната, стручната и пошироката јавност за нивната функција во остварувањето на, пред сè националната, како и на меѓународната безбедност. Објективно, најголем интерес постои за местото и улогата на разузнавачко-безбедносниот сегмент во политичкиот систем на општеството, односно начинот на нивно дејствување и следствено на тоа, постоењето на законски воспоставени модели и механизми за нивна демократска контрола и надзор. Ова се должи најмногу на ексклузивните овластувања делегирани на службите, за примена на посебни методи и користењето широк спектар на оперативни техники и дисциплини¹, во прибирањето информации и податоци.

Специфичната функционалност на разузнавачко-безбедносните системи генерално се препознава во нивното дејствување, што меѓу другото подразбира и извршување на тајни активности во национални или пошироки рамки², а кое како главна цел ја има реализацијата на политичките интереси од носителите на власта. Овие активности во национални рамки опфаќаат ангажман на сегменти од системот, што се насочени кон заштита на уставниот поредок, сувереноста и територијалниот интегритет на земјата, откривање на домашниот екстремизам и организиран криминал, додека надвор од границите на државата подразбираат разузнавачко дејствување во борбата против транснационалниот организиран криминал, глобалниот тероризам, пролиферацијата на оружје за масовно уништување, сајбер-загрозувањата, односно, попречување и елиминирање на современите закани по безбедноста.

¹ Ваквиот начин на прибирање податоци е познат под термините TECINT, **T**echnical **i**ntelligence (разузнавање со употреба на технички сретства) и ХУМИНТ- **H**uman **i**ntelligence (информации и податоци добиени од селектирани човечки извори).

² Под тајни активности најчесто се подразбираат специјалните активности кое една држава ги превзема со цел да се попречи политичкиот или економскиот развој на друга држава, со прикривање на изворот на влијание.

Крајните резултати од ангажманот на сите субјекти во системот на разузнавачко-безбедносната активност, претставуваат информативно-безбедносни продукти синтетизирани во различни форми на разузнавачки документи, кои се отстапуваат до крајните корисници, односно до државните и политичките авторитети што донесуваат одлуки за дефинирање на националната безбедносна политика. Во одредени околности, крајните продукти на националниот разузнавачко-безбедносен систем, се отстапуваат и на трети корисници, а врз основа на легално дефинирана билатерална или мултилатерална соработка. Во услови на изразено комплексна промена на безбедносното опкружување во последната деценија³, ваквиот начин на функционална поврзаност на различните национални разузнавачко-безбедносни системи добива на интензитет, бидејќи истовремено се придонесува кон националната и кон безбедноста во пошироки рамки. Оттука, разузнавачко-безбедносниот систем мора постојано да биде фокусиран на растечките транснционални предизвици и закани по безбедноста, воедно покажувајќи агилност за прилагодување кон динамичните промени на загрозувањата.

За правилно разбирање на функцијата што разузнавачко-безбедносните системи ја имаат во остварувањето на националната и меѓународната безбедност, потребно е прецизно дефинирање на нивните активности, спецификата на дејствувањето и организациската формација. Со ова би се надминала повеќе децениската искривена слика за тајноста на овој општествен сегмент. Тоа секако подразбира и нивна поголема транспарентност, достапност за надзор, контрола и можност за увид во активностите што ги извршуваат. Во пракса, носители на активностите што го градат разузнавачко-безбедносниот систем, се специјализирани установи на извршната власт кои спроведуваат разузнавачко-информативни, безбедносни и други неинформативни активности⁴, а сè во насока на реализација на интересите за креирање на националната безбедност. Со виталната улога на разузнавачко-безбедносните системи, не толку во рамки на националната, колку на глобалната безбедност,

³ Динамиката на општествените промени во меѓународното опкружување, најчесто со неоминлива меѓусебна поврзаност, е резултат на брзиот развој на информатичката и комуникациската технологија.

⁴ Под неинформативни активности, најчесто се подразбира извршување на тајни мерки и акции, класифицирани по различни критериуми.

често пати се одредува и текот на историските настани на меѓународната сцена, со што само се нагласува нивната функција.

Времето пред нас, со себе веќе носи најава за значителна промена на безбедносното опкружување, кога предноста за креирање на безбедносни услови ќе биде на страната од, во научно-технолошки аспект, развиените општества. Веќе е забележителна тенденцијата за освојување на сајбер и вселенскиот простор од страна на моќните држави, а креирањето безбедност во овој домен, ќе биде една од главните функции и на разузнавачко-безбедносните системи.

І.ДЕЛ
СОВРЕМЕНИ АСПЕКТИ НА НАЦИОНАЛНАТА И НА
МЕЃУНАРОДНАТА БЕЗБЕДНОСТ

1. Теоретско определување на поимот безбедност

Иако во стручната и научна литература постојат бројни дефиниции, сепак, не постои општоприфатена дефиниција за поимот безбедност. Безбедноста, независно од тоа дали се однесува на индивидуата, државата или на меѓународната заедница, постојано се вбројува меѓу ургентните проблеми на човештвото, а во таа смисла претставува област што поттикнува мултидисциплинарен интерес⁵. Тргувајќи од мултидефинициските појмовни одредувања, според некои автори, безбедноста претставува состојба во која нема нарушување на нормалната состојба во однос на различни загрозувања и опасности односно безбедноста како состојба на рамнотежа меѓу конструктивните и деструктивните сили, во која нема нарушување и деградација на цивилизациските достигнувања на човештвото, екололошкиот состав, човекот и неговите вредности, итн.

Практичната идеја за безбедноста доживува теоретска верификација во многу научни дисциплини со различен теоретско-методолошки пристап. Освен парцијалното проучување на кохезивните појави, системот на безбедноста се проучува и во рамките на посебни научни дисциплини, а клучниот теоретско-методолошки проблем во дефинирањето е да се даде одговор на тоа што, колку и како, одлучувачки влијае на безбедноста. Притоа потребно е да се измери интензитетот на таквото влијание (општо и поединечно) и да се одреди неговата насока, да се разграничи дејствувањето на темелните и периферните одредници, како и да се измерат и пресметаат последиците од безбедносното влијание.

Во теоријата, поимот безбедност се дефинира во зависност од разликите во пристапот, идеологијата и факторите со кои се одредува рамката за самата дефиниција. Според определени тврдења, безбедноста е дејност која се остварува преку редица на одделни активности и дејствувања на државните органи и другите субјекти кои се вклучуваат во нејзино извршување. Истовремено, таа се анализира и како функција, која како неразвоен атрибут на

⁵ Л.Георгиева, „Творење на мирот- Мирот, безбедноста и конфликтите по Студената војна“, Виладорф, Скопје, 2004, стр. 87.

државата подразбира вршење на безбедностите активности заради заштита на виталните вредности на општеството.⁶

Споредувањето на различните приоди за дефинирање на безбедноста, може да помогне да се разбере што таа претставува денес. Традиционалната реалистичка теорија за безбедноста, што ги одредуваше меѓународните односи во биполаризмот, подразбираше дека субјект на безбедноста претставува сувереноста на државата, а дека таа може да се одржи само по пат на развивање на сопствената воена моќ, или пак со пристапување во одредени воено-политички сојузи. Реалистичката дефиниција за безбедноста упатува на обезбедување на државата од сите објективни закани што можат да ги нарушат нејзината стабилност и опстанок, а се базира на претпоставката дека безбедносната политика се темели на рационални проценки и издржани анализи кои јасно ги дефинираат законите, согласно кои истата се креира. Ваквиот приод за дефинирање на безбедноста доминира во безбедносните студии до крајот на Студената војна.

Крајот на биполаризмот предизвикува зголемени реакции и дебати на меѓународно ниво за редефинирање на концептот на безбедноста, а направените истражувања на тоа поле не се совпаѓаат со една сеприфатлива дефиниција. Со ова, се наметнува и потреба од реевалуирање на безбедносните студии, придонесувајќи за проширување и на безбедносниот концепт. Постојат повеќе научни теории и пристапи, кои безбедноста ја изучуваат и дефинираат од различен аспект.

Либерално-институционалната теорија застапува развивање на безбедносна соработката на меѓународен план, односно воспоставување доверба, востановување на заеднички начела, норми и правила, што би требало да претставува основа за колективно дејствување во попречувањето и регулацијата на агресивно однесување, спречувањето судири, управување со кризи и градење на мир за безбедност на поединецот, како основа за било која замисла или систем на безбедноста⁷. Воедно, ова подразбира креирање услови за соработката и на разузнавачко-безбедносните системи, особено при размената на податоци и информации.

⁶Котовчески М. „Национална безбедност на Република Македонија“, Македонска Цивилизација, Скопје, 2000, стр. 15.

⁷ Застапници на ваквата теорија, меѓу останатите се и Joseph S. Nye, Karl Deutch, Robert O. Keohane и Barry Buzan.

Притоа се тврди дека како "референтен објект на безбедноста", се претпочита улогата на недржавните субјекти⁸. и на невоените видови на безбедност. Истовремено, се смета и дека политиката на сила (power politics), во голема мера влијае врз однесувањето на државите во меѓународните односи, како и на глобализираната светска политика.

Денес актуелниот, глобалистички пристап кон безбедноста, тргнува од претпоставката на припадниците на т.н. глобалистичка школа, дека системот на суверени држави, го отстапува местото на глобалното општество. И овој пристап како основна единица во глобалната заедница го опфаќа поединецот, а дури потоа народите, различните бисоцијални заедници, општествените групи итн. Глобалистичката теза се темели на објективното постоење густо развиена мрежа од глобални економски и финансиски системи, сложени операбилни комуникации и информации, како и зачеток на глобална култура која ги поврзува луѓето, надвор од постоечките државни граници. Паралелно со ова, глобалното општество се соочува и со глобалните безбедносни предизвици и закани, како тероризмот, ширењето на оружје за масовно уништување и организираниот криминал, каде се нагласува улогата што ја имаат разузнавачко-безбедносните системи во општеството⁹. Приврзаниците на ова сфаќање тврдат дека традиционалниот пристап кон безбедноста, не е веќе во согласност со актуелните радикални промени предизвикани од глобализацијата. Но сепак, се појавуваат разлики кога треба да се одреди кој, на каков начин и со кои и какви средства, може и треба да ја осигура безбедноста на поединците и општествените групи, како главни референтни објекти на безбедноста во глобалното општество.

Истовремено, мора да се нагласи дека оваа теорија ја конципира безбедноста низ четири еволутивни фази и тоа почнувајќи од 1925 година, со т.н. фаза на ран идеализам, преку фазата на реализам и комбинираниот реалистичко-идеалистичка фаза, па се до 11 септември 2001 година, кога најмногу по трансформацијата на пристапот од страна на САД, пристапот кон безбедноста се наоѓа во фазата на нов реализам. Во оваа последна фаза,

⁸ Под недржавни субјекти се подразбираат субјекти кои немаат изворни овластувања, туку тие овластувања им се одредуваат со закон. Такви субјекти се: јавни установи (на пр. Универзитети), јавни претпријатија со своите управни и надзорни одбори, здруженија на граѓани, меѓународни претпријатија, мултилатерални корпорации, меѓународниот црвен крст итн.

⁹ Мандер Џ., Голдсмит Е. „Глобализација“ СЛЮ, Сан Франциско, 2003, стр. 256-273.

повеќестрано е укажувањето дека на безбедноста треба да се гледа како на истористки променлива состојба, бидејќи, како што посочуваат К.Краус и М.Вилијамс, историските динамики што ја определуваат светската политика, влијаат и врз современото значење и природата на безбедоста¹⁰.

Според многумина, најголем придонес за актуелниот зголемен интерес во пристапот и дефинирањето на безбедноста дава Копенхашката школа, која понудува една иновативна и оригинална перспектива за широк спектар на безбедносни прашања, а што е во синхронизација со динамичните меѓународни процеси на ова поле. Притоа, Бери Бузан, како еден од претставниците на оваа школа, истакнува дека не може со сигурност да се дојде до објективен заклучок за безбедноста и дека не постојат релевантни гаранции за прецизно дефинирање. Воедно, Б.Бузан смета дека актуелните состојби во светот, односно потенцирањето на тероризмот како глобална закана кон безбедноста, наметнува впечаток за креирање на т.н. макро-секуритизација, како во времето на Студената војна¹¹. Оттука може да се каже дека дефинирањето на безбедноста подразбира соодветно димензионирање и хармонизирање на односот меѓу индивидуалната, националната и меѓународната безбедност. Тоа би подразбирало проширување и на безбедносниот концепт, каде покрај воените, ќе се опфатат и економските, еколошките, политичките и социјалните аспекти на безбедноста.

Со тоа, дефинирањето на безбедноста е од клучно значење и за разузнавачко-безбедносниот апарат, чија основна функција е насочена токму кон креирање на услови за планирање и реализација на безбедносната политика на државата.

2. Терминолошки дивергенции за поимот и употребата на концептот безбедност

Ако се следи развојот на општествата, невозможно е да се најде доказ за обликување и структурирање на заедница, која егзистирала подолг период без притоа да се јави потреба од организирање на систем за заштита на сопствените

¹⁰ Георгиева Л. „Менаџирање на ризици“, Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр. 13-21.

¹¹ Barry Buzan, “The ‘War on Terrorism’ as the new Macro-Securitization”, Oslo, Workshop papers, 2006, p.2

вредности. При тоа се тежнеело да се изградат доктрина и стратегија во областа на безбедноста, како една од основните функции без која не може да се постигне стабилност на општеството. Ова е и една од основните причини ради кои безбедноста, како еден од фундаменталните предуслови за постоење на општеството, се наоѓа во фокусот на научните расправи во академските кругови, но исто така и кај пошироката јавност.

Безбедноста во својата суштина е сложен поим со повеќеслојно значење, а се рефлектира во сите општествени, меѓународни и универзални категории. Значењето што безбедноста како концепт го има е исклучително важно, а истовремено и различно одбележувано, образложувано, објаснувано и разграничувано, како во научната, така и во семантичката форма. Ова произлегува од индиректното, но уште повеќе од директното значење на безбедноста во секојдневниот живот на поединецот, државата, пошироките заедници, природата и светот воопшто.

Безбедноста е тесно поврзана со различните перцепции и варијации за нејзино дефинирање, односно различните интереси пресудни за креирање на нејзиниот концепт. Тргувајќи од ова, безбедноста не може да се одреди со една строга дефиниција, не само заради различните сфаќања за тоа што е безбедност, туку и поради фактот што едно општество никогаш не може да биде целосно безбедно, односно небезбедно¹². Во овој контекст, Б.Бузан кој ја потенцира безбедноста како „есенцијално спорен концепт“, полемизира дека безбедноста генерира дебати без конечен исход, поради тоа што содржи идеолошки елементи кои ги попречуваат емпириските фактори за спознавање и надминување на разликите за нејзиното значење, примена и дефинирање¹³. На безбедноста како социјално конструиран концепт со специфично значење во специфичен социјален контекст, гледаат и други автори.

Сепак, без разлика од широкиот опфат при толкувањето, безбедноста останува цел, кон чие најефективно имплементирање се стреми секој поединец,

¹² Lindström, Susanne “The changing nature of security: The Euro-Mediterranean Partnership and non-military security”, International Mediteranian Studies, workshop on 06.10.2005, European Research Institute, p.3.

¹³ Buzzan, Barry “People, States, and Fear An agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era” Harvesetr Wheatsheaf, London, 1991, p.7.

држава итн. Тоа пак претставува фундаментален предуслов за обезбедување и дефинирање на нејзината форма¹⁴.

Различните толкувања на безбедноста, односно пристапот во една екстензивна форма на национално и на меѓународно ниво, меѓу другото произлегуваат и од нецелосно дефинираната безбедносна област. Истовремено, во самото определување на безбедноста се инкорпорирани повеќе категории кои се суштински различни, а воедно претставуваат системска целина од социолошките, биолошките, животните, материјалните, културните и духовните вредности на индивидуата, колективот, општеството и пошироките форми на заедници. Притоа се наметнува и дилемата дали употребата и поимот безбедност означуваат состојба, однос, процес, творба или поврзано дејствување на луѓето заради заштита на одредени индивидуални или општествени вредности. Предлозите за дефинирање на безбедноста претставуваат вистински колаж од нормативни аргументи кон кои вредности и група на лица треба да се однесува безбедноста, како и од емпириски аргументи за природата и интензитетот на заканите кон тие вредности.

Денес може да се говори за универзалната вредност на безбедноста што се базира врз нужната и сеопфатна поврзаност на сите области од живеењето и дејствувањето на државата (економска, политичка, воена и др.), односно во рамките на меѓународната заедница¹⁵. Но, иако терминот безбедност е во широка употреба и се чини прифатен како централен организирачки концепт и од практикантите и од академиците, сепак во литературата, проблематиката со терминот е многу неизбалансирана, предизивкувајќи негово различно адресирање¹⁶. Всушност, безбедноста влегува во доменот на оние термини кои при инфлација на сопствената употреба, придружена со огромен број на дефиниции, на крајот доживува ефект обратен од посакуваниот.¹⁷

Кратката етимолошка анализа со дивергентното поимање на терминот безбедност, доволно зборува за сложеноста на овој поим, што е одраз на

¹⁴ Гоцевски Т., Бакрески О., Славески С., Георгиева Л., „Интересите на Република Македонија во градењето на Европската безбедност“, МАНУ, Центар за стратемски истражувања, Скопје 2008, стр. 7.

¹⁵ Нацев З. и Начевски Р. „Безбедноста и националната одбрана“, Македонска ризница, Куманово, 2001, стр. 393.

¹⁶ Б.Бузан „Луѓе, Држави и Страв: Проблемот со националната безбедност во меѓународните односи“, Академски печат; Скопје 2010 год., стр. 11.

¹⁷ Ванковска. Б. „Меѓународна безбедност: Критички пристап“, Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр 11

различните историски процеси и оформувања на потребните институции. Така и самите термилошки потешкотии, отежнувале една содржајна, теориска и компаративна анализа, а понекогаш доведува и до несоодветна елаборација и употреба на терминот безбедност¹⁸.

Се чини дека безбедноста е иманентен структурален елемент на општеството, вклучувајќи ја државата или посебна карактеристика на државата, како и активноста на системот. Безбедноста се поврзува со општеството/државата во целина, како и со меѓународната заедница. Во првиот случај зборуваме за национална или внатрешна и надворешна безбедност, додека во вториот за меѓународна или глобална безбедност.¹⁹

Појавените термилошки разлики меѓу другото произлегуваат и од различниот пристап за тоа што претставува безбедноста, односно поради неговата недоволна теоретска и категоријална фундираност. Безбедносните науки и од нив изведените научни дисциплини (Национална и Глобална безбедност, Национална и глобална безбедност, Меѓународна безбедност, Системи на безбедност итн.), со формирањето и развојот на самостојните безбедносни катедри на факултетите за општествени науки, се во обид да ја поедностават оваа сложеност. Со покажаниот интерес за дисциплините од овој корпус, отпочнати се првите сериозни истражувања и за современата разузнавачко-безбедносна реалност како неодминлив сегмент инкорпориран во сè она што претставува безбедноста.

3. Одредување на националната безбедност на теоретско и на научно ниво

Поимот национална безбедност, дури и на сегашно ниво на општествен развој, е поврзан речиси ексклузивно со суверената држава-нација, во смисла на заштита на својот физички интегритет и територија²⁰. Од моментот кога се поставени темелите на меѓународниот систем на држави²¹, па се до денес,

¹⁸ Гоцевски Т, Бакрески О., Славески С., „Европската унија низ призмата на европската безбедност“, Филозофски факултет, Скопје, 2007, стр. 21.

¹⁹ М.Митревска, А.Гризолд, В.Бучковски, Е. Ванис; „Превенција и менаџирање на конфликти-Случај Македонија (Нова Безбедносна Парадигма)“; Бомат графикс, Скопје; 2009 год; стр 30

²⁰ М.Митревска, А.Гризолд, В.Бучковски, Е. Ванис; „Превенција и менаџирање на конфликти-Случај Македонија (Нова Безбедносна Парадигма)“; Бомат графикс, Скопје; 2009 год; стр 31

²¹ со потпишување на Вестфалскиот мир во 1648 година, каде меѓу другото е содржан и принципот за суверенитет и еднаквост на нациите држави

независно од крактерот на меѓународните односи, најзначаниот објект и субјект на безбедноста е државата.

Значи, невозможно е да се разберат современите политички процеси, внатрешните и меѓународните односи, а да не се спознае суштината на феноменот држава. Основна цел на секоја државна политика е опстанок на државата, а условот за нејзин опстанок, е безбедноста. Иако безбедноста на државите постои од времето на нивото создавање, самиот поим национална безбедност е со понов датум и за прв пат се појавува во САД, во 40-тите години од минатиот век (ваквото терминиолошко одредување прв го направил Валтер Липман во своето дело „U.S. Foreign Policy“), а претставува збир од политички, воени и економски активности, што САД ги превземале за остварување на своите интереси на меѓународната сцена²².

За поимот „национална безбедност“ постојат бројни дефиниции, чија содржина во помала или поголема мерка ги опфаќа клучните елементи на поимот безбедност.

Во политичката енциклопедија, националната безбедност се дефинира во една широка правна смисла. Таа опфаќа мерки и активности за чување и заштита на независноста и интегритетот на една земја од загрозување на внатрешниот уставен и правен поредок. Доколку државата не го обезбеди потребното ниво на безбедност, не може да се зборува и за индивидуалните слоботи во тоа општество²³.

Лизраил Тал смета дека националната безбедност означува потреба за одбрана на егзистирањето на нацијата и заштита на нејзините витални интереси²⁴.

Од страна на М.Мијалковски, националната безбедност се одредува како сложен, непрекинат и динамичен програм со нормативно-теоретска уреденост, институционална организираност и целосна оперативна ангажираност на нацијата (државата) за навремено и успешно одстранување на постоечките и

²² С.Таталовиќ М.Биланциќ „Основе националне сигурности“, МУП Републике Хрватске, Загреб, 2006 год., стр 38-40

²³ „Мала политичка енциклопедија“, Савремена администрација, Београд, 1966, стр 96

²⁴ Tal.Y. “National security: the Israeli experience”, Greenwood Publishing Group, 2000, p. 3.

можните внатрешни и надворешни закани по безбедноста на националната територија²⁵.

Воедно, Андреј Анжич националната безбедност ја дефинира и како одлика на самостојна и суверена држава која превзема одговорност за сопствената безбедност, за глобалната безбедност, како и за безбедноста за својот народ а се состои од: безбедност на националното опкружување; заштита на животите на луѓето; заштита на човековите права и слобода на одбрана и воспоставување на националната безбедност; уредување на темелните функции на општеството и безбедност на околината.²⁶

Според З.Нацев и Р.Начевски, кога се говори за Националната безбедност, обично се потенцира дека една од основните функции на државата е да го обезбеди системот на односи од штетни влијанија однадвор²⁷.

Според М.Котовчески, националната безбедност не може да се дефинира без претходно детерминирање на националните интереси, а дека националната безбедност е инкорпорирана во внатрешната и во надворешната безбедност на државата.²⁸

О.Бакрески во националната безбедност ја препознава владината стабилност наспроти внатрешни и надворешни закани, а особено во подготовките за превенција, одвраќање и одбрана на земјата, но и одговор на заканите и агресијата насочена кон националната територија, суверенитетот и домашната популација и инфраструктура.²⁹

Националната безбедност со својата насоченост кон заштита на државата, станува истовремено и човекова безбедност, која на прво место ги става луѓето и заедницата. Под национална безбедност се подразбира не само функционирање на безбедносните сили, туку и политичка, економска, воена,

²⁵ Мијалковски.М. „Обавештајне и безбедносне службе“; Универзитет у Београду-Факултет безбедносни, ЈП „Службени гласник“, Београд 2009. стр. 31

²⁶ Гоцевски Т., Бакрески О., Славески С., Георгиева Ј., „Интересите на Република Македонија во градењето на Европската безбедност“, МАНУ, Центар за стратемски истражувања, Скопје 2008, стр. 12.

²⁷ З.Нацев, Р.Начевски „Безбедноста и националната одбрана“; Македонска ризница, Куманово; 2001 год. стр. 399

²⁸ Котовчески.М. „Национална безбедност на Република Македонија“, Македонска цивилизација, Скопје, 2000, стр.30.

²⁹ Бакрески.О. „Контрола на безбедносниот сектор“ Филозофски факултет, Скопје, Аутопринт, 2008, стр 24

социјална, еколошка и информатичка стабилност, меѓународен углед и интегрираност на државата во меѓународните структури.³⁰

Согласувајќи се дека не постои универзално прифатена дефиниција за националната безбедност, М.Митревска нуди можност за нејзино синтетизирано дефинирање. Имено, според нејзе, во денешни околности под поимот национална безбедност се подразбира одредена постигната или предвидена состојба на безбедност; функционално подрачје на делување на различни стручни институции заедно со вкупните општествени настојувања насочени кон постигнување на националните цели и интереси и на институциите на безбедноста поврзани во систем.³¹

Поради мноштвото пристапи кон тоа што треба, или поточно што претставува националната безбедност, постои една мултидефинициска состојба по ова прашање. Ваквата мултидефинираност укажува на различните толкувања на тоа што претставува безбедноста, на кого се однесува и начинот на кој истата треба да биде овозможена. Вообичаено, кога се дефинира националната безбедност, се даваат одговори дека таа претставува способност на државата да ги заштити своите национални вредности од внатрешни и надворешни загрозувања³².

Оттука разбирањето на проблемот на национална безбедност во современите меѓународни односи подразбира повисок степен на толкување на анализите за проблемската сфера на меѓународните студии. Иако поимот национална безбедност сугерира на феноментот определен на ниво на државата, неодминлива е неговата поврзаност со индивидуалната, регионалната и меѓународната сфера на проблемот, изразена низ многубројни и цврсти интеракции³³.

Во обид да придонесе на суштинското одредување на националната безбедност, Б.Бузан критички ги опсервира сите постоечки дефиниции на националната безбедност. Истите, тој ги смета за корисни, но не и во потполност доволни за разбирање на суштината на националната безбедност.

³⁰ Спасески Ј., Николоски М., Герасимоски С. „Безбедносни системи“-прилог кон учењето за безбедносните системи, Универзитет „Св.Климент Охридски“-Битола, Факултет за безбедност-Скопје, 2010, стр 20-21

³¹ Митревска М. „Цивилна одбрана“ Филозофски факултет, Скопје, Европа-Кочани, 2010, стр 23

³² Гоцевски Т, Бакрески О., Славески С., Европската унија низ призмата на европската безбедност“, Филозофски факултет, Скопје, 2007, стр 26

³³ Георгиева Л. „Творење на мирот“ Виладорф, Скопје, 2004, стр 44

Националната безбедност, Бузан ја разгледува од три нивоа (индивидуално, државно и меѓународно) и неколку подрачја од човековото дејствување (воено, политичко, економско, социјално и еколошко подрачје). Според неговото мислење, најбитно е државното ниво, бидејќи тоа ги одредува останатите две. Од подрачјата на човечкото дејствување, военото ги вклучува офанзивните и дефанзивните способности на државата, додека политичкото подразбира грижа за државата во организација на својата стабилност, концептот и идеологијата што ја легитимира власта. Економското подрачје претставува можност за пристап и користење на националното богатство, пазарот и финансиите, социјалното ги одредува постоечките услови и еволуцијата на културата, традицијата, јазикот и националниот идентитет, додека еколошкото подрачје претполага грижа за заштита на биосферата како битен состав од кој зависат сите човекови достигнувања.³⁴

Бидејќи безбедноста на едно општество првенствено претставува негова системска дејност, посебно значење за реализација и унапредување на националната безбедност има и научно-истражувачката работа во областа на безбедноста. Научното ниво за одредување на националната безбедност, покрај проценката на заканите и состојбите што би влијаеле врз националната и меѓународната безбедност, направени од државните институционални субјекти, секако дека вклучува и јавна дебата која ќе го артикулира и мислењето на научната и експертската јавност по ова прашање, кое треба да најде свое место во креирањето на политиката на национална безбедност. Ова се должи на фактот што креирањето политика за национална безбедност претставува сложен и меѓузависен збир на мерки, активности, планови и програми, кои ги превзема државата заради заштита, одржување и унапредување на безбедноста на зејата и нејзините граѓани, во согласност со расположливите ресурси и со активна соработка со меѓународната заедница.³⁵

Одредувањето на клучните параметри на националната безбедност, подразбира опфаќање широк профил на активности, каде е вклучена цивилно-воената и одбранбената компонента, академската и научна јавност и политичките субјекти.

³⁴ B. Buzan "States, People and Fear: An agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era" Harvester Wheatsheaf, London, 1991, p 19-20

³⁵ www.vlada.mk „Национална концепција за безбедност и одбрана“, глава III, точка 25, стр 7, 26.02.2011

Во однос на разузнавачко-безбедносните системи и нивната функција во осигурувањето на националната безбедност, тоа подразбира располагање со детален опис на областа каде оперираат националните безбедносни структури, нивните цели и приоритети, вклучително со главната мисија на вооружените сили.

3.1. Национална безбедност во еднонационални општества

Национална безбедност, најопшто може да се дефинира и како безбедност на политичкиот народ. Таа како содржина ги опфаќа безбедноста и интегритетот на националната територија, заштитата на животот на луѓето и нивните добра, но и зачувување и одржување на државната сувереност што овозможува реализирање на основните општествени функции од социјално-економски, општествено-политички, културен, еколошки и друг карактер³⁶. Поделеноста во национални држави сè уште се опира на³⁷ промените и барањата за свет на споделена и заедничка безбедност. Тоа, во актуелното глобално опкружување треба да претставува крајно грижливо и прецизно дизајнирана форма на државно управување, што ќе води сметка за реалните безбедносни актери и научно утврдени состојби кои влијаат на безбедноста. Политиката на национална безбедност всушност, претставува рамка преку која се прикажува како државата ја осигурува безбедноста на земјата и нејзините граѓани, а се презентира преку интегриран документ, кој може да претставува план, стратегија, концепт или доктрина, што кореспондира согласно со Уставот, како највисок правен акт на државата.

Под феноменот национализам, понекогаш се мисли на идеологија или национална свест, а некогаш на политички движења. Под воопштениот облик, национализмот претставува идеолошко движење за постигнување и одржување на идентитетот, автономијата и единството во име на популацијата, за која некои нејзини претставници сметаат дека претставува вистинска или потенцијална нација³⁸.

³⁶ Таталовиќ С. научен труд „Национална сигурност Републике Хрватске и сигурност на југоистоку Европе“, изложен на научниот собир „Безбедност на Југоисточна Европа“ одржан од 18 до 20.09.2001 година во Врбовец, Р.Хрватска, стр. 1.

³⁷ Ванковска. Б. „Меѓународна безбедност: Критички пристап“ Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр 20

³⁸ Smith. A.D. “Etnicko podrijetlo nacija” Globus, Zagreb, 1991, стр.117.

Нацијата во денешното значење се појавува во XVIII век, а позначајно се проучува од средината на минатиот век, но истата не може прецизно да се дефинира бидејќи не се смета за примарен или непроменлив општествен идентитет. Таа истовремено може да се поврзува со одделна етничка група, но исто така и со одреден вид на територијална држава, а како таква може да претставува и само политичка заедница на една држава. Нацијата во основа претставува јасно уреден политички субјект, кој има своја територија, единствен литератирен јазик (иако може да бидат и два или повеќе јазици) и има свој општествен аспект што го реализира по пат на единствен пазар, производство и економија, а нејзината политичка егзистенција се покажува преку правото на политичко самоопределување.

За разлика од нацијата, која претставува јасен политички субјект, етничката заедница не претставува таков субјект, иако од припадниците на различни етнички заедници може да се формира нација³⁹. Според одредени автори, етничката заедница може да се преобрази во нација на два начини. Првиот е кога со дејствување на државниот апарат различните етнички заедници се спојуваат во единствена политичка заедница, што се заснива на заедничкото културно наследство, а вториот, кога преку интензивни активности, видни поединци, повикувајќи се на етничката посебност, го мобилизираат народот од еден етнос.

Националниот идентитет има повеќе димензии и како таков не може да биде сместен во еден елемент, туку содржи неколку заемно поврзани елементи. Според теоријата на Ноах Ајзенштад и Бернард Гисен, постојат три видови на колективен, односно национален идентитет и тоа: примордијален, цивилен и свет. Првиот повикува за обединување на природните разлики (раса, пол и сродство), вториот се базира на институциите, обичаите, традицијата и основните закони на една заедница, додека светиот вид на национален идентитет се изразува преку идеолошка и религиска форма⁴⁰.

Со оглед на тоа дека национална безбедност се конципира врз основа на расположливите политички, воени, економски и географски димензии на една држава, политиката која ќе се води по тоа прашање, треба да се базира

³⁹ Hobsbawm, E.J. "Нације и национализам: програм, мит, стварност" Нови Либер, Загреб, 1993, стр. од 111 до 113.

⁴⁰ Eisenstadt, N.S./ Giesen, B.; "The construction of collective identity"; *Archive Europeenne de Sociologie*, 1995, стр 75-102.

првенствено во обезбедување на внатрешната стабилност (со проектирање и водење на успешна економска политика, хармонизирање на класните, идеолошките и верските разлики итн.), што е предуслов за имплементирање на политиката на национална безбедност во регионални и пошироки рамки. И токму оттука произлегува потребата од креирање на соодветна политика која суштински ќе ја овозможи безбедноста на државата, лоцирана пред се во заштитата на нејзините витални интереси и вредности.

Во еднонационалните општества, политиката на национална безбедност ги зацртува и спроведува клучните интереси на нацијата и ги поставува насоките за решавање на актуелните и можните внатрешни или надворешни закани по безбедноста. Притоа се тежнее кон координација на надлежностите и интеграција на придонесот од сите учесници во националната безбедност, со што на државните раководства би им се овозможил најдобар можен преглед врз безбедносните закани. Ова пак, треба да подразбира предуслов за ефикасно искористување на капацитетите од безбедносниот сектор. При креирањето на ваквата политика, потребна е рамномерна распределба на ангажманот на сите соодветни учесници од безбедносните институции, со цел рационално и ефикасно искористување на сите расположливи национални безбедносни капацитети, но од друга страна, доколку постојат потреба и услови, да се искористат и невладините, односно, меѓународните безбедносни актери. Со ускладување на аранжманот се регулира мобилизацијата на соодветните ресурси, како не би дошла до потенцијална ескалација на состојбите што би ги загрозиле виталните национални интереси.

Ефективната политика на национална безбедност треба прецизно да одреди кои сè актери треба да бидат вклучени во нејзината имплементација и реализација, кои се актуелните и можните идни безбедносни предизвици и закани, кои достапни инструменти ги има на располагање и кои мерки треба да се превземат за нејзина дистрибуција, што ќе овозможи јавноста да биде запознаена со нејзината содржина. Истовремено, потребна е усогласеност и рамнотежа меѓу транспарентноста и потребата да се сочува тајноста во области од витално значење за националната безбедност.

Сепак, при креирањето на политиката на националната безбедност, важна улога имаат разузнавачките податоци и проценки. Државните авторитети (политичарите), кои имаат пристап и овластување за користење на ваквите

податоци и проценки, многу ретко го изразуваат своето мислење за нивната употребна вредност. Од друга страна, по правило, политиколозите и експертите што учествуваат во креирањето на безбедносната политика, немаат пристап до вакви податоци во време кога носат решенија и одлуки што подоцна би се практикувале. Овде секако треба да се напомене и дека разузнавачко-безбедносните авторитети, исто така немаат можност да учествуваат и ја проценуваат политичката примена на ваквите податоци и проценки. Сепак, ваквата дискрепанца во креирањето и практикувањето на политиката на национална безбедност, полесно се надминува во еднонационални општества, од причини што примарно е креирањето политика што ги штити виталните национални интереси, без нивна сегрегација од какви и да е причини.

Покрај тоа, предизвиците на новото време, бараат политиката на национална безбедност да се моделира така што ќе овозможи надминување на сопствените граници и да цели кон успешна интероперабилност на билатерално т.е. мултилатерално ниво. Денешните фокусирања на меѓународната заедница за што пошироки активности во промовирањето на безбедноста и борбата против глобалните закани, посочуваат дека политиката на национална безбедност треба да е сеопфатна и во голема мерка компатибилна за меѓународна примена. Пример за ова имаме и во изнесувањето на Бжежински⁴¹, кој вели дека во историјата на САД како суверена нација, нејзините граѓани безбедноста ја сметале за правило, а повремениот несигурност за исклучок. Но, Бжежински тврди дека во ова време на глобализација, токму несигурноста ќе претставува трајна реалност, а националната безбедност преокупација.

3.2. Национална безбедност во повеќенационални општества

Кон крајот на XX и почетокот на XXI век, на подрачјето на Европа истовремено се одвиваа два процеси. Од една страна имаше процес на интеграција на западноевропските земји во една економско-политичка заедница (ЕУ), додека од друга страна имаше процес на дезинтеграција на просторот од централно-источна Европа, проследен со ескалација на национализмот, десекуларизацијата и етнички мотивираните конфликти и судири. Се проценува

⁴¹ Збигњев Бжежински “Амерички избор”, Политичка култура- Загреб и ЦИД-Подгорица, 2004, стр 16-27.

дека со дезинтеграција на поранешните социјалистички земји и креирањето на нови држави, денес во Европа има меѓу 90 и 100 милиони припадници на национални и етнички малцинства што претставува приближно 12% од вкупниот број европски жители.⁴² Слична е состојбата и на другите континенти, освен во Австралија.

Биполарната структура во светски рамки, градена на идеолошките разлики и концептуалната спротивставеност на двата блока, ја изгуби рамнотежата со распаѓањето на еден од блоковите, со што дојде и до промена на системот кај меѓународните односи и институции⁴³. Со тоа економските, технолошките, еколошките а особено верските и националните проблеми, што дотогаш биле во втор план, добија на важност не само во меѓународни рамки, помеѓу одредени држави или региони, туку и во општества чии граѓани имаат етнички или религиски разлики, а што пак предизвика бројни внатрешни противречности, се уште актуелни во одредени општества⁴⁴. Притоа, потребно е да се укаже на фактот дека не секогаш етничката припадност се одделува од националната, каков што е примерот во САД, каде граѓаните иако со различни културни, расни, религиски и етнички корени, во најголем процент се изјаснуваат како припадници на една нација.

Во голем број примери, евидентна е поделеноста на општеството каде почнувајќи од правото за конститутивна улога на одреден дел од населението, разлики се појавуваат и во речиси сите останати општествено-институционални сегменти. Креирањето политика на национална безбедност, подразбира согледување на геополитичкото место и улога на државата, со точно и недвосмислено одредување на виталните државни вредности и приоритети. Тоа треба да овозможи усогласен начин за дејствување со расположливите ресурси во објективни околности и услови, со што успешно би се елиминирале безбедносните загрозувања. Ова е особено тешко да се синхронизира во т.н. мултиетнички, мултиконфесионални и мултијазични општества. Ако се земе во предвид дека во ваквите општества најчесто се преферираат интересите од

⁴² Нада Радуски „Искуства развијених Европских земаља у решавању питања националних мањина“ Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 66.

⁴³ Драган Р.Симиќ, „Поредок света“, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 1999, стр. 47.

⁴⁴ Со вакви противречности се соочуваат не само дел од државите произлезени од поранешната СФРЈ, туку како пример може да се посочи и актуелната политичка криза во Белгија, предизвикана од разликите кај фламанската и валонската страна на оваа членка на НАТО и ЕУ.

мнозинската популација, тогаш се наметнува заклучокот оти тоа продуцира со нереално согледување на состојбите, а политиката, вклучително и безбедносната, неможе да осигури добивање на посакуваното чувство за безбедност.

Нерешените национални прашања и непомирливите интереси на народите што живеат во едно бинационално или мултинационално општество со недоволно развиена демократија, претставуваат основен проблем не само за креирање на ефикасна политика на национална безбедност, туку тоа е проблем и за нормално функционирање на општеството во целост⁴⁵. Како најблизок очигледен пример за комплицираноста при креирање на политика на национална безбедност во повеќенационални општества е и состојбата во БиХ, каде делумно, или во целост не можат да функционираат федералните институции. Според Хантингтон, клучните разлики кај различните народи не се од идеолошка или економска природа, туку се работи за цивилизациски разлики (разлики во културата), а како нејзино централно обележје ја има религијата⁴⁶. Според него, културата и културните идентитети, кои во својот најопшт облик се и цивилизациски идентитети, го вообличуваат причините за кохезија, распад и судири во светот по завршувањето на Студената војна. Сепак, ваквото гледиште на Хантингтон наидува на сериозни критики.

За време на ривалството меѓу тоталитарите режими од Источниот и демократските земји од Западниот блок, беа занемарени сите национални и цивилизациски разлики. По настаните во кои дојде до исчезнување на биполарниот свет, демократскиот свет сметаше дека ќе дојде до универзалност на либералната демократија, како конечен облик на општественото уредување. Наместо тоа, во одредени општества дојде до појава на нагласен т.н. „културен идентитет“, а граѓаните во тие општества, наместо поистоветување со западната либералдемократија, се поистоветија со етносите, религиските заедници и на најшироко рамниште, со цивилизациите. Со тоа, приоритетите, наместо на развој на општествените вредности, вклучително и на креирањето политика на национална безбедност што ќе овозможи заштита на заедничките вредности, биваа насочени кон експлозивни барања за заштита на посебноста.

⁴⁵ како пример може да послужат несогласувањата и состојбите во СФРЈ во периодот од 1981-91 година, како и актуелната состојба во БиХ и делумно во Република Македонија

⁴⁶ S.P.Hungtington "Sukob Civilizacija i preustroj svjetskotg poretka", Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet, Zagreb, 1997, стр. Од 311 до 314

Во такви услови, доаѓа до креирање клима на меѓусебна недоверба кај припадниците од различна етничка или религиозна припадност, што многукратно го усложнува процесот за креирање на национална безбедносна политика, а ја зголемува можноста од појава на меѓуетничка нетрпеливост, односно до појава на отворени судири.

Постојат неколку примери, преку кои може да се види настојувањето на одредени федеративни општества, ако не да ги решат, тогаш да ги надминат меѓунационалните различности. Еден од нив секако преставува и обидот за федеративно здружување на т.н. група југословенски народи, во најнапред кралството на СХС, а подоцна во кралска Југославија⁴⁷, преку воспоставување на политички централизам и унитаризам, што резултираше со крајна поделеност меѓу народите во општеството, а со тоа и неефикасна и неспроведлива политика на национална безбедност. Тоа натаму продуцираше појава и на идеолошки разлики во општеството и формирање на држави со засебни национални и безбедносни интереси за време на II-та светска војна. Во периодот по војната, дојде до политичко интегрирање на различните народи и нивните територии во, за тоа време модерен, социјалистички тип на уредување и во едно заедничко федеративно општество конституирано од шест републики и две автономни покраини. Политиката на националната безбедност во тоа општество се темелеше исклучиво на добро организираната и централно поставена армија, која претставуваше темел и гарант не само на безбедноста на земјата, туку и на нејзиното суштинско опстојување, а темелното етничко начело беше изразено низ формулата за т.н. „братство и единство“. Меѓутоа, останувајќи без централната раководна фигура, фокусирана во една личност, конститутивните народи отпочнаа со водење на децентрализирана и неефикасна политика, фаворизирајќи ги етно-националните потреби. Тоа најнапред доведе до отфрлање и распад на федералното уредување, а подоцна продуцираше жестоки меѓуетнички судири, произлезени од нерешените национални проблеми, од што подоцна произлегоа и спорни територијални прашања⁴⁸. Во овој случај, политиката на национална безбедност не само што се покажа како крајно неуспешна, туку големата концентрација на воена моќ во некои од федералните делови, придонесе за појава на територијални претензии кон други републики.

⁴⁷ По 06.01.1929 год, Кралството СХС го смени името во Кралство на Југославија

⁴⁸ Гарде. П. „Живот и смрт Југославије“, Церес-Жирал, Загреб, 1996, стр 87

Во држави со развиена демократија, креирањето на политиката воопшто, а со тоа и на политиката националната безбедност, е условено со неговата позиција и важност на светската глобална мапа. Во зависност од геоположбата, општествените прилики, економските можности и меѓуетничката и меѓурелигиска коегзистенција, секое од овие општества гради специфична безбедносната политика, поради што не може да се посочи универзален или најчесто користен модел за нејзино практикување.

4. Одредување на меѓународната безбедност на научно и на теоретско ниво

Границата меѓу националната и меѓународната безбедност не може да биде прецизно дефинирана дури и во денешно време. Моментално само неколку држави реално може да очекуваат дека одбраната и националната безбедност може да ја спроведат во изолација, базирајќи се само на сопствените средства. Тоа се или моќни суперсили, или изолирани режими, или пак земји кои се заштитени со својата географска положба. Останатите држави изложени на закани што со својот опсег добиваат глобални димензии, соочени се со неминовноста да изберат одредена форма на кооперативна меѓународна безбедност. Но, како и при дефинирањето на националната безбедност, така и за меѓународната безбедност постои една мултидефинициска состојба. Терминолошката разноликост која се среќава во теоријата и практиката покажува дека и покрај традиционалната доминација на безбедносниот дискурс во меѓународните односи, сепак тешко е да се говори за изграден конзистентен теориски концепт за тоа што претставува меѓународната безбедност⁴⁹.

Бидејќи, меѓународната безбедност претставува збир на мерки што го осигуруваат опстанокот на сите држави, таа треба да се реализира преку нивна меѓусебна соработка, што е темелен предуслов за развој и на меѓународната заедница.⁵⁰ Истовремено, како закана за меѓународната безбедност се посочува секој настан или процес, кој ги намалува шансите за живот, дестабилизирајќи ги државите како основи на меѓународниот систем.⁵¹

⁴⁹ Ванковска. Б. „Меѓународна безбедност: Критички пристап“ Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр 20

⁵⁰ Пошироко во М.Котовчески; „Национална безбедност на Република Македонија“; Македонска цивилизација, Скопје; 2000 год; стр 31.-33

⁵¹ Георгиева Л. „Менаџирање на ризици“, Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр. 104.

Ваквата комплексна загрозеност се смета дека е доволна причина за формирање на меѓународна безбедносна мрежа која треба да биде доволно еластична и прифатлива за сите земји и други субјекти на меѓународниот поредок.⁵² Оттука, се смета дека меѓународната безбедност не претставува само обичен збир на безбедноста на националните држави, туку подразбира усвојување на соодветни вредности во меѓународните односи.⁵³

Инаку, поимот за меѓународна безбедност кој ферментира уште од завршувањето на Студената војна и е негов директен продукт, наоѓа верификација во убедувањето дека националната безбедност во периодот на сеопшта нуклеарна загрозеност, може да биде постигната единствено преку меѓународна соработка и минимално ниво на заедничко разбирање.⁵⁴

Пред да се осврнеме на теориското одредување на меѓународната безбедност, потребно е да се напомене дека терминот „меѓународен“ и главните карактеристики на теориите по прашањето на безбедност, биле востановени уште во XIX век. Теоријата за рамнотежа на моќта во рамките на меѓународните односи, се смета за најстара и најприсутна теорија, иако истата е проследена со редица контроверзи и критички дефинициски одредби со широко значење, но и дивергентни конкретни цели за нејзина имплементација во меѓународната пракса⁵⁵.

Реалистичката теорија, својата концепција за меѓународните односи ја заснова на заштитата на виталните национални интереси, што значи дека се фокусира на националниот интерес и фундаменталните вредности на државата. Притоа, оваа теорија налага ваквите вредности да се чуваат по секоја цена и да се бранат со сите дозволени и недозволени сретства, што побарува и одредена моќ, манифестирана со примена на сила. Вака гледано, меѓународната заедница треба да претставува независна, аналитичка средина во која не е воспоставен адекватен правен систем кој би ги штител основните вредности на државите, поради што доаѓа до разни облици на нивно загрозување⁵⁶. Реалистичката

⁵² Гризолд. А. „Словенија во изменета безбедносна средина“, МО на Република Македонија, „БМ-АБА“ ДОО Струмица, 2006, стр.20-21.

⁵³ Гоцевски.Т., Бакрески.О., Славески.С., „Европската унија низ призмата на европската безбедност“, Филозофски факултет, Скопје, 2007, стр. 34

⁵⁴ Dannreuther.R. “International Security; the contemporary agenda”, Polity Press, Cambridge, 2007, p.1

⁵⁵ Р.Маслеша „Теорије и системи сигурности“, Магистрат, Сараево, 2001

⁵⁶ Н.Ј.Моргентхау, “Politics Among Nations:The Struggle for Power and Peace”, Alfred. A. Knopf, New York, 1948 p 72

теорија смета дека на меѓународно рамниште доаѓа до спротивставени национални интереси на државите, што неминовно придонесува за постоење различни облици на закани по безбедноста. Поради тоа, сите држави превземаат низа на мерки за јакнење на воено-технолошката моќ, во случај на потреба од заштита на своите витални интереси. Но, и покрај анархичноста на меѓународната заедница, меѓу државите постои конвергирање на националните интереси, што води кон креирање на сојузи со цел да се сочува и одржи егзистенцијата на секоја држава одделно.

За разлика од реалистичката, која настојува да ја прикаже најцелосната и вистинска слика на меѓународната заедница, со повеќестраните предизвици и турбуленции, либералната школа настојува да прикаже каква во суштина би требало да биде меѓународната заедница, а со тоа и нејзината безбедност. Според либералната теорија, особено во поглед на безбедноста, постојат три главни сегменти, демократски мир, економски (комерцијален) мир и меѓународни институции. Ова заедно, ги образува главните столбови на либералниот безбедносен кампус. Првата идеја се темели на мислењето дека демократиите не би ја загрозувале безбедноста на други демократии, што поддржано со економскиот мир подразбира дека нивото на меѓународна економска меѓузависност преку трговијата го продуцира мирот меѓу државите. Конечно, третиот сегмент, претставен во меѓународните институции, опстојува на гледиштето дека различните форми на меѓународни институции и закони ги насочуваат и продлабочуваат меѓудржавните релации⁵⁷.

Од друга страна, неореалистичката теорија, за средиште на своето проучување ја зема интеракцијата на државите и нивните внатрешни и надворешни политики, како и нивното влијание по меѓународната безбедност. Според овој правец, меѓународната безбедност би требало да овозможи чувство на безбедност за сите припадници на меѓународната заедница во целост, а тоа би подразбирало постоење на такви односи или механизми во меѓународниот политички систем, кои би им овозможиле на сите држави, во пракса да ја обезбедат и гарантираат безбедноста.

Сепак, меѓународната политичка теорија не може доволно да ја објасни политиката на државите. Условите и настаните на меѓународната сцена,

⁵⁷ D.Deudney, "Bounding Power: Republican Security Theory From the Polis to the Global Village", Princeton University Press, 2007, p. 10-12.

различни по својата содржина, траење и последици, го креираат интерното и надворешното опкружување на државата, давајќи му карактеристики на безбедносниот амбиент, во кој дејствуваат различни меѓународни субјекти. Од денешен аспект, ниту една земја не е во состојба сама да се справи со сложените безбедносни проблеми на денешницата.

Значи нужно е, мерките од безбедносен карактер да ги креираат и осигураат сите неопходни претпоставки во кои слободно и на цивилизиран начин би се одвивале политичките, економските и општествените активности во својата динамична димензија и интеракција. Тргувајќи од тоа, современата безбедност во системска смисла, можеме да ја дефинираме како сложена и специфична категорија, со која се осигуруваат безбедносните просторни и егзистенцијални претпоставки, потребни за одвивање на фундаменталните човекови потреби и интереси во глобални рамки. Истовремено, покрај дефинирањето како интегративна категорија, безбедноста е релевантна функција на државата која во склад со уставот треба да партиципира во заштитата на меѓународната безбедност од сите видови закани и загрозувања, кои би го довеле во прашање функционирањето на билатералните и мултилатералните односи со други држави или институции.

Безбедносната средина со сите субјекти што влијаат на безбедноста, претставува клуч на меѓународната безбедност. Тоа претпочита покренување стратегиски иницијативи и проекти, насочени кон утврдување и следење на сите релевантни чинители и клучни безбедносни параметри, со цел востановување и спроведување активности за фундаменталните безбедносни вредности, односно лоцирање на заканите и загрозувањата на меѓународната безбедност. Главниот интерес на научната дејност во ваквите институции е насочен кон актуелни безбедносни прашања како: хармонизирањето на ставовите за заеднички безбедносни предизвици, внатрешната нестабилност на државите кои ги загрозуваат територијалниот интегритет и регионалната стабилност, регионални и локални кризи што може да се трансформираат во транснационални закани, пролиферацијата на оружје за масовно уништување, тероризмот, борбата против меѓународниот организиран криминал, улогата на безбедноста во цивилното општество, безбедносните импликации на информатичката револуција, промената на воените односи и воената интероперабилност, унапредување на

партнерските и коалициските способности, мировните операции, управувањето со кризи итн.

5. Нов пристап кон националната и меѓународната безбедност

Меѓународната безбедност е условена од превземањето мерки од страна на нациите и меѓународните организации, за осигурување на безбедноста и заедничкиот опстанок. Ваквите мерки, меѓу останатото, вклучуваат дипломатска активност и воени акции, а со цел постигнување на договори и конвенции за решавање на одредена негативна безбедносна состојба од поширок опсег. Комплексноста од креирање меѓународна безбедносно-одбранбената политика, покрај другото, произлегува од временските, законските, финансиските и системските ресурси. Тоа побарува креирање на флексибилен механизам со можност за критичко преиспитување, односно согледување на потребата од негово егзистирање или редефинирање во согласност со промената на околностите, а со тоа и на дефинираните безбедосни цели. Ова подразбира обликување на еластични сојузи кои во согласност со заеднички верификуваните глобални цели, би дејствувале во одбрана на стратегиските интереси. Од друга страна, националната безбедност дефинирана преку соодветни стратегиски документи во едно општество, треба да ја декларира определбата за почитување на основните демократски вредности и на меѓународното право. Во основа тоа треба да значи подготвеност, со своето учество во рамките на официјални меѓународни организации да придонесува во изградбата на сопствената, регионалната и меѓународната безбедност.

Големите промени на меѓународно ниво, научно-технолошкиот развој, присутните интегративни процеси на глобализацијата, меѓународните конфликти со различен карактер и интензитет, проблемите со превенирање и управување со кризите, како и останатите транснационални безбедносни предизвици како тероризмот, организираниот криминал, корупцијата итн., доволно зборуваат за сложеноста и значењето на безбедноста за меѓународната заедница. Посочените и други влијанија врз безбедноста и потешкотиите истите да бидат ефикасно надминати, произведуваат континуирана т.н. „спирала на напнатост“, која претставува извор за генерирање на нови кризи, кои стануваат безбедносно-дестабилизирачки фактор и влијаат врз квалитетот на чувството за

безбедност во меѓународни рамки. Земајќи го сето ова предвид, неопходно е постојано да се биде во тек со актуелните безбедносни појави, истите да се следат и проучуваат, со единствена цел да се најде соодветно решение.

Глобализацијата во меѓународните односи и двата спротивставени концепти на идниот развој на меѓународниот систем, односно униполарниот и мултиполарниот свет, покрај позитивните трендови, произведоа и нови закани и предизвици кон натамошниот развој на човековата цивилизација, притоа, најмногу рефлектирајќи се во областа на безбедноста. Препознавајќи ја природата на овие закани и предизвици кои се значително изменети од последната декада на минатиот век, во најголем број земји од светот се ревидирани и изменети стратегиите на национална безбедност. Притоа, приметна е антиципацијата на предизвиците и заканите при одредувањето на приоритетите во однос на националната политика и рефлексивната на истата во меѓународните односи.

Идејата, дека националната безбедност не може да се обезбеди целосно ако се има изолиран пристап, но дека е потребна поширока безбедносна соработка, датира од многу одамна. Тоа го потврдува и пронајдениот артефакт, на кој Сумеријанските градови-држави Лагош и Ума, по меѓусебната војна во 2525 год. п.н.е, потпишале договор за регулирање и чување на меѓусебната граница⁵⁸. Во подоцнежниот историски развој, постојат низа примери на потпишување билатерални договори за разна намена (склучување на мир, примирје, сојуз, меѓусебна помош итн.), кои во натамошната фаза добиват се позначајна димензија со оглед на интензитетот, карактерот и опсегот на меѓусебните конфликти на меѓународен план.

Во XIX век доминирал приодот за рамнотежа на силата, што во XX век се трансформираше во креирање на колективни политичко-безбедносни организации како ООН, НАТО и ОДКБ (Организација на договорот за колективна безбедност)⁵⁹, или до 1990 година Варшавскиот пакт. Колективната одбрана подразбира организацијата да и помогне на секоја членка поединечно,

⁵⁸ www.historyfiles.co.uk 28/05/2010

⁵⁹ Врз основа на потпишана согласот од 07 октомври 2002 година во оваа организација членуваат Русија, Казахстан, Ерменија, Белорусија, Киргистан и Таџикистан

во случај на загрозување на нејзината безбедност⁶⁰. Овој принцип е содржан и во членот 5 од повелбата на Североатлантската алијанса (НАТО), потпишан во 1949 година, а за прв пат применет по нападите на САД од 11.септември 2001 година.

Настаните од последната декада, значително ги трансформираа меѓународните безбедносни вредности и креираа нови предизвици за националната безбедносна политика. Веќе станува извесно дека, пристапот кон националната безбедност, не може да биде одвоен од фокусирањето и на меѓународната безбедност, која вклучува закани кон групи, нации, општества, воено-политички сојузи, економијата, но се почесто и кон самата биосфера. Притоа, од досега извршените истражувања на ова поле, се уште не е докрај прецизирана поширока рамка за природата на безбедноста.

Светската безбедносна политика денес има обликувано неколку различни стратегии за справување со безбедносните закани и предизвици. Притоа најчесто се применуваат комбинирани постапки вклучувајќи ги превентивната дипломатија, превентивното дејствување⁶¹, спречувањето судири, управување со кризи, но и спроведување на директни воени акции. Исто така, важно е да се потенцира дека меѓународната безбедност во основа се базира на три инструменти кои се применуваат за создавање позитивна безбедносна клима. Тоа подразбира примена на меѓународна дипломатија, меѓународна помош и воведување меѓународни санкции. Сепак, треба да се напомене дека меѓународната заедница, не смее да врши ограничување на националната безбедносна политика, туку напротив, нејзина цел треба да биде креирање такво безбедносно опкружување, каде секоја политичка заедница, нејзините институционални субјекти и граѓаните, ќе можат да ги вршат своите задачи и обврски, притоа уживајќи највисока можна безбедност.

Предноста на една поголема агенда за безбедност би била во обезбедувањето поцелосно разбирање на безбедносните закани и потребните реакции. Од аспект на разузнавачко-безбедносните служби, лошата страна може да биде во тоа што ова подразбира и вклучување на сите организации што имаат

⁶⁰ Прирачник за парламентарци, бр.5-2003 „Парламентарен надзор на секторот за безбедност: начела, механизми и практики“, IPU-DCAF, оригинална верзија, англиски, Женева, 2003, стр.16-17

⁶¹ Најактуелни во моментот се настојувањата да се ограничат можностите на Иран за развивање на нуклеарната програма

легитимно овластување да употребат сила, при што истите можат дури и да наредат употреба на вакви мерки со цел да ја заштитат државата или граѓаните. Со ова тие би добиле објективна можност да станат моќни повеќе од предвидената регулатива, особено во невоените области од општеството⁶².

6. Нови безбедносни предизвици и закани за националната и меѓународната безбедност

Современите безбедносни закани и предизвици го детерминираат не само поимот за безбедност, ами и стратегискиот пристап, концепцијата и системот на национална и меѓународна безбедност. Карактерот и димензиите на современите закани и предизвици бараат, покрај воените, да се ангажираат со превземање на широк спектар мерки и активности и голем број општествени, државни и меѓународни субјекти. Ова претставува битна разлика во перцепцијата на безбедноста, од онаа кога главниот субјект беше суверената држава и нејзината воена моќ.

Со завршување на ривалството меѓу суперсилите од времето на „студената војна“, исчезнаа и т.н. класични воени загрозувања, засновани првенствено на силата и бројноста на армиите и потенцијалот на воениот арсенал. Притоа, безбедносните закани примарно беа фокусирани на нуклеарното и друго оружје за масовно уништување, ексклузивно балансираани од страна на двете супер сили. Парадоксално, надмоќноста на нуклеарниот арсенал и ризикот од негова употреба, придонесоа да се креира состојба на меѓусебно заплашување, што пак рефлектирало оваа закана да биде успешно менаџирана од двете ривалски страни. Но, крајот од биполарната поделеност придонесе да се креира т.н. ефект на декомпресија, кој од една безбедносна закана, во деведесеттите години од минатиот век, мултиплицираше во низа локални и регионални конфликти⁶³.

Отвореноста на границите во која се испреплетени внатрешните и надворешните аспекти на безбедноста, соодао простор одредени недржавни елементи да играат значајна улога во меѓународните односи. Настаните од 11 септември 2001 година, ја промовираа Ал Каеда, една од неколкуте радикални

⁶² Прирачник за парламентарци, бр.5-2033 „Парламентарен надзор на секторот за безбедност: начела, механизми и практики“, IPU-DCAF, оригинална верзија, англиски, Женева, 2003, стр. 16

⁶³ www.scienceandworldaffairs.org-ISYP Journal on Science and World Affairs, Vol.2, No.2, 2006, стр. 52.

терористички организации, во глобална закана, што беше и директен повод за напад врз Авганистан од страна на НАТО. Ова беше основа и некои други закани, на кои со години се гледаше како локални или регионални негативни безбедносни појави, да се квалификуваат во безбедносни закани од глобални димензии. Иако загрозеноста и заканите во основа останаа исти како и претходно, причината за различниот пристап од дотогаш востановениот, би можела да се бара во безбедносната ранливост на побогатите општества, што беше критично овие нации да го рedefинираат пристапот кон безбедноста не само кон себе, туку и кон периферијата⁶⁴.

Заканата се дефинира како перцепција на несигурност, односно форма на опасност и можност од потенцијална повреда. Во концептот на заканата се вклучени степенот на веројатноста истата да биде реализирана и нејзините последици. Динамиката и променливата композиција на новите закани и загрозувања на безбедноста се манифестираат во најразлични видови. Но, современите закани тешко можат да се објаснат доколку се поврзат единствено со тоа кон кој субјект се насочени (државата, поединецот, групата, природата) без да се дефинира општествениот контекст во кој се случуваат. Притоа, се смета дека појавата на новото безбедносно опкружување, не е последица единствено на исчезнувањето на биполарната поделеност, туку и на модернизацијата на општествата која вовеле негативни последици познати како ризично општество и зависност на модерните општества од напредната технологија, која ги направи ранливи на закани и загрозувања од глобален карактер. Всушност, претставите за заканите во денешно време се толку комплексни што констатацијата дека денес во Европа не постои закана од голем вооружен судир, единствено претставува искажување на индивидуална или институционална перцепција дека ризикот од ваква закана постои на најниско ниво, но не и дека заканата е целосно невозможно да се реализира⁶⁵.

Карактеристика на новите безбедносни закани е нивната нетрадиционална асиметрична природа, комбинирана со можноста за ефективно влијание во сите сфери од општествениот живот. Тие толку сеопфатно влијаат

⁶⁴ Испраќањето на 14 експлозивни пратки на адреса на лидерите на Германија и Франција, како и на неколку амбасади во Атина, Р.Грција, од кои две експлодираа на посакуваната адресирана цел (02.11.2010 год.), укажа на пропусти во разузнавачко-безбедносната структура во ЕУ, пред се во квалитетната контрола на поштенските пратки

⁶⁵ Георгиева Л. „Менаџирање на ризици“, Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр 73-82

врз меѓународните состојби што, во 2003 година, тогашниот Генерален секретар на ОН, Кофи Анан, формирал Експертската група за прашања на заканите, ризиците и промените, со која раководел поранешниот премиер на Тајланд, Ананд Панварчун, а во која членувале истакнати личности како Роберт Бадинтер, поранешен министер за правда на Р.Франција, Гро Харлем Брутланд, поранешен премиер на Кралството Норвешка, Евгениј Примаков, поранешен премиер на Руската Федерација и други еминентни личности. Мандатот на овој тим бил да ги истражува заканите со кои се соочува модерниот свет и да изготви анализа на идните закани по меѓународниот мир и безбедност, да го идентификува придонесот на колективната акција во спречувањето на ваквите закани и да ги предложи неопходните измени што колективниот механизам би го направил поефикасен во неговото дејствување. Истовремено, анализата требало да содржи и мислење за евентуална потреба од измени на структурата и дејствувањето на главните органи на ООН⁶⁶.

По едногодишна активност, а врз основа на добиените мислења и анализи на бројни научни установи, на 01 декември 2004 година, групата доставила известување до Генералниот секретар на ОН⁶⁷, во кој меѓу останатото се квалификувани безбедносните закани (меѓудржавни судири, внатрешни конфликти, оружје за масовно уништување, тероризмот и меѓународниот организиран криминал и загрозувања од економска и социјална природа), како и закани од социјално-економски карактер што долго биле деградирани (сиромаштијата, заразните болести, деградирањето на човечката околина итн.), а кои заслужуваат приоритет. Според извештајот од оваа група произлегува дека заканата насочена кон поединецот, во денешниот свет претставува закана кон сите.

Во текот на последната деценија, севкупната безбедносна состојба во светот радикално е променета. Дефинирањето на новиот вид конфликти и закани претставува вистински предизвик. Притоа воените, а особено невоените конфликти и закани, провоцираат посеопфатен и интердисциплинарен пристап од страна на академските и политичките кругови, а со цел да се изнајде соодветно решение за одредена актуелна кризна состојба. Во таа насока, К.Ј.

⁶⁶ UN document- A/59/565

⁶⁷ Executive Summary, "A more secure world: Our shared responsibility", Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change, United Nations Department of Public Information, 2004

Холсти смета дека безбедносните закани од типот на вооружени (воени) конфликти, не се последица на односите меѓу државите, но дека карактеристиките на самите држави ја чинат основата за избувнување на конфликт⁶⁸. Воените загрозувања претставуваат специјална категорија на закани по националната безбедност, поради самиот факт што вклучуваат употреба на сила и спаѓаат во традиционалните загрозувања на националната безбедност. Воената акција вообичаено ги загрозува сите компоненти на државата, манифестирајќи се исклучително со директно дејство преку деформирање, разединување и територијален губиток⁶⁹.

Во ваков вид закани по безбедноста може да се вброи и тероризмот, кој, заедно со организираниот криминал, сајбер-тероризмот, нелегалната трговија и миграција, екотероризмот и етно-религиските конфликти, предизвикува се поголемо внимание како закана од невоена природа. Истовремено, како нови невоени закани по безбедноста може да се сметаат политичката или економска нестабилност на одредени општества, насилството од најразличен вид, неповолната социјална состојба, загадувањето на природните ресурси неопходни за живот како и климатските промени.

Политичките закани по безбедноста, првенствено се насочени кон загрозување на организациската стабилност на државите или меѓународните институции, предизвикувајќи политичка нестабилност во општествени или пошироки рамки. Економското загрозување пак, несомнено предизвикува негативни безбедносни последици во поширок опсег, бидејќи со опаѓање на економската моќ, опаѓа и силата на државата, односно економската способност како круцијалниот елемент врз кој почива статусот на големите сили во меѓународниот систем⁷⁰. Во тој правец, економската криза со глобални последици од 2008 година наваму, неповолно влијаеше врз најголемиот дел од државите во светот, но и врз меѓународните институции и сојузи, вклучувајќи го и НАТО, пред се во поглед на ограничувањето на нивните ресурси и способности. Актуелите напори на НАТО во развивањето и промовирањето на новиот Стратегиски концепт, во голема мерка се мотивирани од потребата да се прилагоди политиката на алијансата, во новото безбедносно окружување, кое е

⁶⁸ K.J.Holsti, "The State, War and the State of War" Cambridge University, 1999 стр 37

⁶⁹ Георгиева Л. „Творење на мирот-Мирот безбедноста и конфликтите по Студената војна “ Виладорф, Скопје, 2004, стр 96-97

⁷⁰ исто стр 97-100

во постојана промена и развој. Притоа, индексот на социјалната закана зависи од параметрите што влијаат врз контекстот, структурата и процесите на самата социјална политика во општеството или пошироко, а свои индикатори имаат во социјалните состојби, развојот на општествата, реализацијата на човековите права и слободи, демократијата, идентитетот, традициите и културата, миграциите, сиромаштијата и други социјални ефекти на глобализацијата. Конечно, во еколошки закани и предизвици се вбројува неконтролираното експлоатирање на природните ресурси и загрозувањето на животната средина, како и последиците од елементарни непогоди и природни катастрофи.

Од аспект на ризиците и заканите, Централната разузнавачка агенција на САД, позната како ЦИА (Central Intelligence Agency), во соработка со независни истражувачки институти, изготвила извештај кој во прогнозите за развојот на светот до 2015 година, предвидува драстично влошување на безбедноста во меѓународни рамки. Во извештајот се наведува дека во овој период, спротивно од политичките ветувања, Балканот повторно би бил во средината од регионот на идните конфликти, а заканите по безбедноста ќе биле условени од регионалната нестабилност, незначителниот развој на економијата, појавата на религиозни и етнички мотивирани конфликти и поврзувањето на тие форми со тероризмот и организираниот криминал на глобално ниво⁷¹.

7. Основа за дејствување на разузнавачко-безбедносните системи на национално и меѓународно ниво

Разузнавачко-безбедносната дејност претставува утврден спектар на специфични активности, чија нормативна основа се црпи од Уставот, националната концепција за безбедност и одбрана, како и од постоечката законската регулатива. Притоа нема земја во светот која не посветува соодветно внимание на работата на институционалните сегменти од овој ресор, од проста причина што истите претставуваат неопходен инструмент во политиката на секоја држава. Секојдневните политички потреби поставуваат голем број прашања на кои разузнавачко-безбедносниот систем бара и доставува одговори,

⁷¹ Б.Марковски „Криси и транзиција“, Балкански форум за безбедност, Цином, Скопје, 2007 год, стр 51-52

што претставува сложена активност, со оглед на новите безбедносни тенденции и актуелната динамика во глобални рамки.

Во поново време, како појдовна точка за одредување на националната и меѓународната безбедност се зема завршувањето на блоковската поделеност во светот, наметната главно од востановените идеолошки спротивности. Тоа предизвика дејствувањето на разузнавачко-безбедносните системи да биде главно сконцентрирано во национални, односно во рамките на воено-политичките сојузи. Се разбира дека тоа подразбираше и натпревар за акумулирање на воен, пред сè нуклеарен арсенал и настојување за превласт во вселената заради опфаќање на безбедноста во што пошироки рамки, бидејќи светот беше соочен со закана од целосно уништување. Безбедносните закани со вакви димензии, наметнуваа активно дејствување на разузнавачко-безбедносните системи кај двете спротивставени страни, што пак претполагаше силно влијание на овие структури врз политиката.

Завршувањето на Студената војна, и речиси едновековниот период од војни (во периодот од 1918, преку 1945 до 1991 година), требаше да означува и почеток на просперитет и демократско владеење и креирање на т.н. „нов светски поредок“. Консеквентно на тоа, повеќето земји отпочнаа со значително редуцирање на поддршката одделувана за националната безбедност, намалувајќи ги армиите, дипломатските активности и разузнавачко-безбедносните инструменти. Но тоа не значеше одминување на паралелната реалност. Нестабилноста, турбулентноста и конфликтите во светот и натаму останаа примарни предизвици на безбедноста. За разлика од оние закани карактеристични за периодот на Студената војна, безбедносните закани од новото време се мултиплицирани и многу потешки за откривање, опишување и за справување со истите. Заканите и ризиците по внатрешната и поширока безбедност што произлегоа од глобализацијата, се главниот фактор за дејствувањето на разузнавачко-безбедносните системи. Но на почетокот, не голем број политички раководства ги зедаа овие закани како сериозни безбедносни загрозувања.

Разузнавачко-безбедносниот систем е клучната компонента вклучена во осигурувањето на националната и меѓународната безбедност, која најчесто се спроведува од страна на извршната власт. Каква е формата на разузнавачко-безбедносниот систем, зависи од законските рамки, традицијата, политичкиот

систем и историското наследство на една држава. Но, тој треба да биде интегриран, агилен и пред се способен да се соочи со комплексноста на заканите по безбедноста, особено во опкружување подложно на брзи промени.

Современите разузнавачко-безбедносни системи, во согласност со дефинираните национални интереси и надворешно политички приоритети, своето постоење и работа, најчесто го темелат на: стратегијата за национална безбедност, законите за национална безбедност, законските одредби кои поблиску ги одредуваат внатрешната организација, методите, средствата и мерките што ги користи одреден разузнавачко-безбедносен сегмент, како и на редица законски и подзаконски акти, правила и прописи кои се однесуваат на сите субјекти од националниот систем за безбедност⁷².

Разузнавачко-безбедносната компонента, пак, на меѓународно ниво, е во рамниште на функциите на дипломатските претставници и отсекогаш имала значајна улога, затоа што една од основните цели е оперативното покривање и истражување на државата, регионот и важните стратегиски подрачја. Сите дејности се со цел да се заштитат виталните национални сфери на интерес, истовремено придонесувајќи кон регионалната и меѓународната безбедност.

Новонастанатите услови на меѓународно ниво се вистински предизвик за дејствувањето на разузнавачко-безбедносните системи, затоа што ја истакнуваат потребата од интероперабилност на овие национални институционални субјекти. Потврда на ваквата констатација дава исклучително добрата инфраструктура на меѓународниот организиран криминал, чии интереси претставуваат безбедносна закана за секое национално општество. Тука можат да се набројат и негативните безбедносни појави предизвикани од глобалната економска криза, миграциите, климатските промени и намалувањето на природните ресурси, недостатокот од енергенци и минерали, илегалната пролиферација на конвенционално, биолошко и хемиско оружје и можноста за негова употреба, информатичко-технолошкиот развој и појавата од сајбер загрозувања, слабите држави, етно-религиската нетолеранција итн⁷³.

Сите наброени појави кои продуцираат нестабилност, претставуваат примарен предмет на интерес на разузнавачко-безбедносните системи,

⁷² М.Бајагиќ, „Шпијунажа у XXI веку-Савремени обавештајно-безбедносни системи“, Воос&Marso, Белград 2008 год. стр 22

⁷³ “National Intelligence Strategy of USA” The office of Director of National Intelligence, August 2009 год, стр 3-4

оставајќи им се помалку можност за изолирано дејствување во национални рамки, а се повеќе истакнувајќи ја потребата од нивно интегрирање на стратегиско ниво. Настаните и трендовите што ќе го обликуваат идното безбедносно опкружување менувајќи ги демографските и социјалните прилики⁷⁴, ќе ја стави на проба способноста на овие системи да ја обезбедат безбедноста на меѓународен план, истовремено креирајќи услови за позитивни безбедносни состојби во рамките на националното општество.

Зближувањето меѓу државите со различни општествено-политички и економски системи, нивното усогласување и коегзистенција според меѓународно-правните норми и превземените обврски, е карактеристика на современите меѓународни односи. Сепак, областа каде дејствуваат разузнавачко-безбедносните служби (особено во делот кога тоа подразбира користење на тајни методи), останува надвор од меѓународното влијание и регулативи.

8. Разузнавачко-безбедносниот систем во функција на спроведување на внатрешната и надворешната безбедност

Имајќи предвид дека безбедносните проблеми можат да се појават во разни форми и од разни причини, нивните основните облици се детерминирани како закани. Безбедносните закани настануваат кога безбедноста на општеството се загрозува од организирани структури, односно од една или група на држави, кои имаат намера и капацитети да ја нарушат стабилноста и безбедноста на друга држава⁷⁵. Оттука, за правилно одредување на основните параметри на национална безбедност, потребна е внимателна и сеопфатна анализа на сите нејзини закани. Внатрешните и надворешните закани, долго време се решавале одвоено една од друга, но денес, безбедносната политика вклучува сеопфатна проценка како на надворешните, така и на внатрешните состојби.

Уште во самите законски одредби кои го детерминираат постоењето и задачите на разузнавачко-безбедносните системи во општеството, се дава

⁷⁴ Економска нестабилност, исчезнување на слабите држави, појава на пандемии, климатски промени, натпреварувањето за освојување на вселенскиот простор итн.

⁷⁵ Haftedorn.H., Keohane.R.O., Wallander.C.A. “ Imperfect unions: security institutions over time and space” Oxford University Press, 1999, стр.2.

широка рамка, во која се насочува работењето на структурите во корист на политиката на национална безбедност. Во законските одредби каде се определува правната рамка за работењето на разузнавачко-безбедносните системи, се специфицираат основните елементи и самата работа на овие институционални сегменти на државата, кои што се во функција на осигурување на нејзината внатрешна и надворешна политика. Всушност, иако овие структури во голема мерка се независни во поглед на извршувањето на своите активности, основната функција на управување и менаџирање со истите треба да биде кај државното раководство, кое прецизно ќе ја канализира нивната активност во самиот фокус на интерес од политиката која се практикува. Оваа интеракција придонесува за квалитетот на прибраните податоци, кои понатаму ќе служат како една од основите за креирањето и практикувањето на внатрешната и надворешната политика на земјата⁷⁶.

Истовремено, овие системи можат да помогнат во заштедата на значителни финансиски средства, кои инаку би се вложиле во програми за истражување, развивање или распоредување. Имено, доверливите податоци што разузнавачко-безбедносните системи ги прибираат за состојбите во одредена земја, регион или пошироко географско подрачје, во голема мерка го забрзуваат и олеснуваат правилното планирање и реализација на националната политика.

Во прилог на ова говори фактот што во САД и Обединетото Кралство, каде Државниот секретаријат за надворешни работи, односно т.н. Foreign Office, дава директни насоки кон своите национални разузнавачки служби, а воедно се и непосредни консумети на нивните производи. Како дел од Британскиот разузнавачко-безбедносен систем, тајната служба која во октомври 2009 година ја одбележа стогодишнината од своето формирање, а е фокусирана кон обезбедување на: „Британската Влада со доверливи и класифицирани податоци на глобално рамниште, овозможувајќи промовирање и одбрана на националната безбедност и економската благосостојба на Обединетото Кралство“⁷⁷.

Други политички одлуки што се помогнати од овие системи, го вклучуваат продолжувањето или престанокот на одредени дипломатски,

⁷⁶ Г.Василевски „Придонесот на разузнавачко-безбедносните системи во креирањето на политиката на националната безбедност“; магистерски труд, одбранет на Институтот за одбранбени и мировни студии, мај 2009, стр 44.

⁷⁷ Мисија на тајната разузнавачка служба (Secret Intelligence Service) на Обединетото Кралство, позната и како МИ6-официјален веб сајт на SIS- www.sis.gov.uk

односно активности во рамките на општеството, како што се воените интервенции, или пак примена на одредени политички и економски санкции. Притоа разузнавачко-безбедносните системи се задолжени да ги следат реакциите на оние кои се цел на одредена политичка одлука, да направат проценка за можниот развој на настаните и навремено да ги информираат креаторите на политиката.

Токму од овие причини, не само безбедносно интересните појави (вооружени судири, конфликтни и постконфликтни состојби, тероризам, организиран криминал и сл.) треба да се предмет на активностите на разузнавачката структура, туку и спектарот од економски, социјални, еколошки, научни и други сфери на интерес, заслужуваат да бидат во нивниот фокус, со што крајниот производ би обезбедил колку е можно повеќе корисни содржини за креаторите на политиката. Главниот креатор на внатрешната и надворешната политика генерално е Владата на одредена држава, која воедно ги раководи и клучните ресори со кои се остварува одбраната и безбедноста на земјата, како и ресорот на надворешни работи кога е во прашање нивото и начинот на спроведувањето на дипломатијата и учеството на земјата во одредени сојузи или заедници со други држави, односно, членување во меѓународни или регионални организации. Несомнено значаен придонес при донесувањето на политичките одлуки од страна на државните авторитети, по овие прашања, треба да биде обезбеден од страна на разузнавачко-безбедносната заедница.

Во секој случај, функциите на разузнавачко безбедносните системи за осигурување на внатрешната и надворешната политика, кај секоја земја, по правило почнуваат од државната граница. Се она што се случува во непосредното опкружување како и во границите на државата, е од интерес за креирањето на внатрешната политичка клима, додека состојбите и настаните кои се одвиваат надвор од државната граница, претставуваат интерес за креирање на надворешната политика. Реално, внатрешната и надворешната политика иако ресорски одделни сегменти, се наоѓаат во голема меѓузависност и една со друга се дополнуваат. Тоа е така затоа што ниту креирањето и спроведувањето на внатрешната политика, не би било квалитетно без сознанија за актуелите глобални случувања, ниту пак надворешната политика би била функционална, доколку е во расчекор со домашните прилики. Сето ова пак,

налага добро организирана и функционално усогласена соработка меѓу политичарите, носителите на одговорноста во професионалниот разузнавачки-безбедносен сегмент и јавниот сектор, бидејќи само координираните решенија во една поширока разузнавачко-безбедносна заедница, каде стручните аргументи се добро вклопени во политичката реалност и кои пред усвојувањето го минале тестот на критичката јавност, можат успешно да придонесат во осигурувањето на внатрешната и надворешната политика.

II ДЕЛ
РАЗУЗНАВАЧКО-БЕЗБЕДНОСНИ СИСТЕМИ

1. Краток преглед на генезата од развојот на разузнавачко-безбедносните служби

Уште пред да бидат организирани општествата и да постојат пишувани документи за нивните активности, имало потреба од информации. Од тие причини, формирањето на тајните служби не може прецизно да се одреди, но и покрај тоа, за да се победи во намерата за освојување и владеење, владетелите и воините како предност морале да го имаат информативниот фактор за тоа каква е конфигурацијата на земјиштето, силата и лоцираноста на непријателските сили, како и за способноста и намерите на противничкиот команден кадар. Во овој контекст Р.Ронин, смета дека разузнавачко-безбедносната активност претставува една од најстарите организирани активности во историјата на човештвото, почнувајќи од најпримитивните облици на заедничко живеење, завршувајќи со најорганизираните и развиени општества и нивните сојузи од модерното време.⁷⁸ Гледајќи назад, од перспектива на ерата на интернетот, предизивкот да се разбере разузнавачката дејност во изминатите векови е доволен повод да се направи обид за преглед на генезата од развојот на разузнавачко-безбедносните служби.

Бидејќи историјата на човечкиот род сè уште го нема точно утврдено зачетокот на разузнавачката дејност, нејзините почетоци во материјален смисла се предмет на научни претпоставки, иако ваквата активност се споменува и во најстарите пишани извори. Како пример може да послужи и Библијата, каде е забележено дека Мојсие испраќа извидници да соберат податоци за тоа каква е Хананската земја, бројноста и моќта на луѓето што живеат во неа, а која се наоѓа на патот од народот што тој го предводи.

Во својата историја, разузнавачката дејност минала низ повеќе фази на развој, имајќи постојана тенденција за еволуирање од неорганизирана кон организирана категорија, односно минување од период на користење вештини и итрина, до организација на специфична општествена структура, која комбинира примена на стекнати искуства и современи научни знаења и достигнувања. Вака гледано, развојната генеза на разузнавачките служби, грубо би можела да се подели во шест периоди.

⁷⁸ Р. Ронин, „Обавештајни рад“, Службени гласник, Универзитет у Београду-Факултет безбедности, Београд, 2009, стр 16.

Првиот и најдолготраен период, се сместува во временската рамка од античко време до средниот век, кога агентурната мрежа била составен дел од кралскиот двор, служејќи им само на владетелите од кои биле избирани и на кои им биле непосредно потчинети. Податоци за наменското користење на структури што прибираат доверливи информации, датираат уште од VII век п.н.е., кога владетелите на тогаш моќните афрички и азиски држави испраќале свои пратеници во земјите од интерес, со намера да собираат податоци за тамошните политички и воени планови. Вакви примери се среќаваат и во староегипетскиот, хеленистичкиот и римско-византискиот историски период.⁷⁹ Од тој период познати се разузнавачките активности при воениот поход на Александар Македонски, од походот на Атињаните кон Сицилија и активностите на Гај Јулие Цезар во Галија.

Во раниот среден век, кога е забележано јакнење на монархиите во Европа и појавата на моќни и добро организирани армии, разузнавачките служби добиваат поширока општествена важност, добивајќи притоа се позначајна улога во планирањето, подготвувањето и спроведувањето на империјалистичките цели на моќните дворови и династии. Уште во XIII век, во Швајцарија бил создаден објективно силен разузнавачки апарат, кој бил воведен во составот на воената организација. Треба да се напомене, дека овие служби имале помалку или повеќе стихиски карактер, а како исклучок треба да се из земе разузнавачката служба на Англија, која уште од времето на стогодишната војна со Франција, претставувала моќно воено средство и важен фактор во политиката.

Токму во Англија треба да се бараат и корените на модерната разузнавачка служба, каде во XVI век, за време на владеењето на кралицата Елизабета, во разузнавачкиот процес отпочнува воведувањето кодови и шифри што обезбедувале целосна тајност. Ваквите разузнавачки активности отпочнале благодарение на нејзниот државен секретар и шеф на разузнавањето, сер Френсис Волшингам, кој за да ги обезбеди неопходните податоци за намерите на шпанскиот крал Филип II да добие превласт во морињата со засилување на својата флота, развил мултиплицирана мрежа од агенти, информатори и аналитичари, во која биле вклучени амбасадори и генерали, но и слуги и обични

⁷⁹ Радомир Р. Милашиновиќ "Обавештајна служба у меѓународним односима", 4 Јул, Белград 1981, стр. 7-10

морнари. Тоа значително помогнало, англиската страна подготвена да го дочека судирот со т.н. Шпанската Армада и да освои победа што ја осигурала натамошната англиска доминација⁸⁰. Подоцна оваа служба станува најсовршена и најмоќна од ваков вид во светот и служи како модел за формирање на разузнавачките служби во други земји. Во овој период, а особено за време на Наполеоновото владеење, создадени се можности за забрзан развој на разузнавачката служба, бидејќи императорот, воведувајќи приоритетни категории, врши нејзина систематизација. Тогаш, разузнавањето за воени потреби, се развивало одделно од она кое делувало исклучително во сферата на политиката, а од што подоцна, се издвојува и економската шпиунажа. За време на силната капиталистичка експанзија, овие служби стануваат специфичен државен орган со професионална разузнавачка функција.

За разлика од претходните речиси три илјади години, во деветнаесеттиот и дваесеттиот век, бирократијата, технологијата и психологијата се трите основни фактори кои влијаат за значителна трансформација на разузнавањето. Во XIX век, развивањето на оружјето, востановувањето национални и меѓународни закони како и засилувањето на деловната конкуренција, придонесле разузнавачко-безбедносните служби да се моделираат во бирократска организација. Во тој период, разузнавачките служби забележуваат нагорна тенденција во материјална и формална смисла, при што особено важен развој доживуваат во периодот меѓу двете светски војни. Настојувањето да се обезбеди разузнавачка надмоќ, најповеќе доаѓа до израз за време на II светска војна, кога сите инволвирани страни посветуваат исклучително внимание во организирањето и правилното функционирање на разузнавачко-безбедносниот систем. Голем број историчари од овој период, ја сметаат разузнавачката војна за подраматична и од борбите на самото воено поле⁸¹.

За жал, и покрај сите жртви направени во досега најдеструктивната војна во човековата историја, крајот на II светска војна, не донесол мир. Наместо тоа, се наметнало ривалство меѓу двете супер-сили, САД и СССР и нивните сојузници. Најголема причина, беше нивната идеолошка спротивставеност. Овој период, познат како Студената војна, придонесе за особено силна експанзија на

⁸⁰ Walton.T. "Challenges in Intelligence Analysis-Lessons from 1300 bce to the Present"; Cambridge University Press; 2010, pp. 49-53.

⁸¹ Kahn.D. "Intelligence in World War II:A survey"- The Journal of Intelligence History, Die Deutche Bibliothek, Hamburg, London, 2001, p. 1.

разузнавачко-безбедносните структури. Спротивставените страни, не спроведуваа разузнавачки активности и комбинаторики само во светот, туку поле на разузнавачки интерес стана и вселенскиот простор. Тогаш доаѓа до централизација на разузнавачката дејност, а службите стануваат посебен, релативно самостоен систем на државната власт, со значително екстензивна организација. Во овој период се случува и востановување на колективни системи на одбрана, каде разузнавачките служби го завземале можеби најзначајното место, обидувајќи се со своите активности, да придонесат за доминација на блокот во кој припаѓале. За тогашните здружени политичко-безбедносни комитети и воени штабови, од недвосмислена важност било поседувањето ефикасен механизам за донесување одлуки при кризни состојби. Во тој процес главното задолжение го имале разузнавачките служби. Нивната улога во доставувањето на неопходните податоци од стратегиски карактер била од клучно значење, бидејќи и покрај тензиите и опасноста, за време на Студената војна никогаш не дошло до опасност од директен конфликт.

За разлика од наведените периоди, кога во голема мерка се тежнеело да се обезбедат податоци од воен карактер, во поново време расте значението за располагање со податоци од политичко-дипломатска и економска важност. Денес пак, се понагласена станува насоченоста на државниот разузнавачки апарат, кон прибирање на сознанија што се однесуваат на расположливите енергетски и природни ресурси. Бидејќи и водењето на државната политика првенствено се потпира на економијата, разузнавачките служби, како специфична општествено-политичка институција чија основна функција е прибирање на доверливи сознанија, својот актуелен интерес ги насочуваат во овој правец. Овде треба да се напомене и дека конкурентноста во модерниот свет, наметна потреба од креирање на разузнавачко-безбедносни служби во приватниот сектор, чија основна функција е да овозможат ефективна предност на својата, во однос на конкурентската страна. Денешното време се карактеризира и со лесната достапност до неограничениот квантум на информации, што го проблематизира не нивното прибирање, туку правилната селекција и избор, што е неопходно за да се направи соодветна анализа и натамошна дисеминација до надлежните авторитети.

Историјатот на разузнавачките служби и големиот број примери за нивната општествена важност, недвосмислено наведува на констатација дека

овие служби, отсекогаш биле значителен фактор во креирањето на државната политика. Така, без разлика што во периодот од последните два века, човековиот интерес, технолијата и можностите за доаѓање до информација достигнаа значителни размери и натаму останува потребата да се дознаат можните тајни со кои располага другата, главно, противничка страна. И не само тоа, туку голем број држави најдоа моќна политичка алатка во разузнавачките служби, особено што со појавата на нуклеарното оружје војната како средство на присила и остварување доминација, стана се помалку применлива. Политиката на сила и воените пресметки не се целосно одстранети во меѓународните односи, но поради новонастанатите геостратегиски услови, за остварување на влијание и доминација се повеќе се користат тајни методи, кои пак се заштитна карактеристика на разузнавачките служби⁸².

2. Поимно определување на разузнавањето и разузнавачко-безбедносните служби

Кога се говори за разузнавањето мора да се спомене големиот кинески воен стратег Сун Цу Ву, кој во своето дело кое претставува класика за она што значи стратегиско војување, наведува дека: „...причината што просветлениот принц и мудриот генерал го покоруваат непријателот каде и да одат, а нивните достигнувања ги надминуваат оние од просечниот човек, е нивното предзнаење...“.⁸³ Начинот на кој во денешно време, се реализираат стратегиските цели на моќните држави, бараат уште поголемо предзнаење, што подразбира поголем ангажман на државните институции задолжени да ги овозможат условите за тоа. Во модерниот свет, непријателот е претставен во секоја закана по националната безбедност, без разлика дали се работи за воена закана, тероризам или организиран криминал.⁸⁴ Со современите безбедносни закани, кои се причина за централизирање на разузнавачко-безбедносниот систем, разузнавањето како субјект излезе надвор од сенката во која беше позиционирано до скоро време. Таквиот процес придонесе политичарите и

⁸² Милашиновиќ.Р.Р. "Обавештајна служба у меѓународним односима", 4 Јул, Белград 1981, стр. 11.

⁸³ Сун Цу Ву-„Уметност на војувањето“; XIII-то поглавје - За шпиуните, точка 1-9.

⁸⁴ Richards.J., The Art and Science of Intelligence analysis, Oxford University Press, New York, 2010, стр. 5.

донесувачите на одлуки во демократските земји, јавно да проговорат за разузнавањето и неговата улога при креирањето на внатрешната и надворешната политика, што помогна поотворено да се укаже на придонесот што разузнавањето го има во осигурувањето на националната и меѓународната безбедност.

Но, интересно е што се покажа речиси за неостварливо утврдувањето на дефинитивниот концепт на разузнавањето. Некои посочуваат дека разузнавањето се користи во различни сектори од општеството (од трговски, финансиски и слични, па до спортски организации), додека некои претпочитаат под разузнавање да се подразбира само прибирање доверливи информации со јавни и тајни методи, за потребите на креирањето стратегиска национална политика. Според Валтер Лакуер, досега биле залудни сите напори да се развие соодветна теорија за разузнавањето⁸⁵. Дебатата што сè уште трае, има за цел да утврди која е разликата меѓу термините „информација“ и „податок“. Во зависност од културата, различен е и пристапот кон овој концепт. Додатно, концептот има инакво значење на различни јазици. Според Кристофер Ендрју, Ричард Алдрич и Весли Варк, зборот разузнавање во францускиот јазик (*renseignement*), означува исто што и истражување, додека германскиот збор (*nachrichten*), претставува синоним за новост или информација⁸⁶. Во кинескиот јазик пак, овој зборот не прави разлика меѓу информација и разузнавање, а општо употребуваниот англиски збор за разузнавање (*intelligence*) може да подразбира тајна информација за непријателот, информација за актуелни или важни настани, но и организациска единца која прибира податоци и информации за непријателот. Во македонскиот јазик, со овој термин, се означува стриктно вршење на активности за прибирање на податоци и информации со примена на отворени или тајни методи.

Теоретичарите сè уште го поставуваат прашањето зошто би пречело доколку се развие теорија за разузнавањето, но од друга страна

⁸⁵ Laqueur.W., *A World of Secrets: The Uses and Limits of Intelligence*, Basic Books, New York, 1985, стр. 8.

⁸⁶ Andrew.C., Aldrich.R.J., Wark.W.K., *Secret Intelligence- A Reader*, Routledge, Oxford, 2009, стр. 1.

професионалниот разузнавачкиот корпус повеќе практикува вршење на веќе востановеното дејствување без негово поставување на филозофска основа⁸⁷.

Што се однесува до поимот разузнавачко-безбедносни служби, тој подразбира агенции или институции кои се вклучени во прибирање, обработка и заштита на податоци, значајни за безбедноста на државата. Тоа првенствено се однесува на разузнавачките и безбедносните служби, но и на оние институционални субјекти што на било каков начин доаѓаат до информации значајни за безбедноста на државата, како што се царината, граничната полиција, банки и сл.

Во научната и друга литература постојат различни размислувања за дефинирање на разузнавачките служби. Современите разузнавачки служби се високо специјализирани професионални организации или органи кои делуваат како релативно самостоен систем, а се наменети на матичната држава да и обезбедат увид во тајните податоци и состојби на други држави⁸⁸, односно, разузнавачките служби се специјализирани, високопрофесионални и релативно автономни општествени организации, кои во глобални рамки се делат на централни и ресурсни разузнавачки служби⁸⁹.

Во зависност од областа на дејствување на разузнавачките служби, тие може да бидат селектирани во три основни вида. Тоа се, домашната или како уште се нарекува, контраразузнавачка служба, надворешната или разузнавачка служба, и воено (одбранбено) разузнавачката служба. Првите две, кои уште се сметаат за цивилни разузнавачки служби, имаат широк спектар на области кон кои се искажува интерес, додека воено-разузнавачката служба во себе ги инкорпорира како разузнавачкиот, така и контраразузнавачкиот и безбедносниот сегмент, а е сконцентрирана на прибирање и обработка на информации што главно ја засегаат одбранбената сфера. Генерално, разузнавачко-безбедносниот систем на една земја е составен од разузнавачката, безбедносно-контраразузнавачката, трупна разузнавачко-безбедносната и воено-полициската компонента. Тие може да бидат организирани во една или

⁸⁷ J.Richards "The Art and Science of Intelligence Analysis" Oxford University Press, New York, 2010 год, стр 3-4

⁸⁸ Котовчевски М., "Современи разузнавачки служби", Македонска Цивилизација, Скопје 2002 стр.40.

⁸⁹ Бакрески О., "Контрола на безбедносниот сектор", Филозофски факултет, Скопје, 2008, стр.121.

повеќе одделни организациски целини (служби), кои дејствуваат врз основа на со закон пропишани и дефинирани задолженија и овластувања.

Најголемиот број земји во светот развиваат цивилни и воени разузнавачко-безбедносни служби, а нивната структура и големина зависат од потребите и можностите на државата. Меѓутоа, заедничка карактеристика на сите разузнавачки служби е настојувањето да обезбедат квалитетни информации за политичките раководства во своите држави, како и да го спречат одливот на информации значајни за националната безбедност. Тоа подразбира дека нивните активности се подредени на потребите од владата и нејзината внатрешна и надворешна политика. Ова, истовремено значи дека разузнавачките служби и нивните дејности треба да бидат пропишани со закон и да бидат под непосредна контрола на власта. Од друга страна, безбедносните служби се структурирани за непосредно справување со проблемите кои влијаат врз безбедноста на државата, односно тие ги откриваат, следат и на соодветен начин ги елиминираат надворешните или внатрешните актери и состојби, кои го загрозуваат уставното уредување на државата.

Спецификата на безбедносните служби се состои и од тоа што тие треба да го откријат и оневозможат договореното внатрешно или надворешното дејствување против матичната држава дури тоа е тајно, бидејќи, кога таквите дејности ќе отпочнат да се манифестираат јавно, истите се многу потешки за контрола и елиминација. Безбедносните служби се другиот важен аспект во одбраната на основните општествени постулати, за кои, од оправдани причини, во пошироката јавност постојат само делумни сознанија за начинот на нејзиното дејствување. Со тоа, безбедносната служба како специфичен субјект на извршната власт, е првиот професионален сегмент од безбедносниот систем на државата, чии надлежности и овластувања се исклучиво во функција на заштита на виталните државни интереси од безбедносни закани и загрозувања. Разузнавачкото дејствување, кое би требало да биде доминантно на стратегиско ниво, често е неприметено, ставајќи се во функција на безбедносното дејствување.

Значи, ако се системски координирани, разузнавачко-безбедносните служби претставуваат основни субјекти, кои можат да дадат адекватен одговор на безбедносните закани по државата и меѓународната заедница. Нивното значење е дотолку поголемо што ваквите закани кои најчесто се тајни,

комбинирани и подготвувани од внатрешни или надворешни фактори (и кога се работи за закани по националната безбедност), треба да бидат откриени и елиминирани навреме, со цел да се одстранат нивните штетни последици. Овој специфичен државен систем, надлежен и задолжен да го обезбеди општеството (и поширокото опкружување кога тоа е во интерес на државата) од стратегиски изненадувања е составен од разузнавачките и безбедносни служби, чие пак функционирање и резултати, пресудно зависат од раководството на државата.

Разузнавачко-безбедносните служби се класифицирани според различни критериуми. Според позицијата што ја имаат во разузнавачко-безбедносниот систем се делат на централни и ресорни, според областа на интерес на политички, економски, воени, научно-технолошки и електронски, а според карактерот за реализација на целите на тактички, оперативни и стратегиски⁹⁰. Карактерот на политичката власт и безбедносниот контекст на една земја и нејзното опкружување, го определуваат и стилот на разузнавачко-безбедносното дејствување, кој може да биде агресивен (офанзивен) или неагресивен (одбранбен), но и двата се карактеризираат со примена на офанзивен принцип на работа, заради потребата од прибирање информации.

За подобро да се разберат функциите на разузнавачко-безбедносните служби, како и нивното место и улога во национални и меѓународни рамки, потребно е да се образложат поимот, надлежностите, облиците на дејствување и методите што истите ги користат. Особено треба да се обрне внимание на тоа дека динамичноста на времето во кое живееме подразбира дека овие служби вршат навистина комплексна палета од задачи, која опфаќа следење и пресретнување на неовластена комуникација од секаков вид (радио, електронска, видео и сл.), криптозаштита и декриптирање на доверливи податоци испратени преку одредени сретства за комуникација, вклучување на високо-стручен кадар од областа на економијата, медицината, биологијата и други науки. Вака разбрани, тие нема да претставуваат поим за рапресивен или компромитирачки апарат, туку како државен сервис кој е во служба за заштитата на виталните интереси на државата и нејзините граѓани.

⁹⁰ Бајагиќ.М., Шпијунажа у XXI веку-Савремени побавештајно-безбедносни системи, Воос&Marso, Белград. 2008, стр. 23.

2.1. Разузнавачки служби

Разузнавачка служба е составен дел од еден организиран систем за безбедност и како таков, е од есенцијално значење за безбедносната политика на државата. Разузнавачките служби се институционални државни субјекти, посветени на прибирање, обработка и доставување доверливи информации од примарен интерес за безбедноста и одбраната на државата. Со оглед на тоа што основна задача и надлежност на разузнавачките служби е да се заштитат виталните интереси на матичната држава, потребно е да се нагласи дека постои нужност од стручност и професионалност во сите аспекти од разузнавачкиот организациски субјект, што е предуслов за негова ефикасност и успешно функционирање.

Државата, како најорганизирана заедница на луѓето, со својата територија материјално е разграничена, а по обликот на владеење, во голема мерка и различна од другите држави. Со тоа таа настојува да функционира во објективна средина во која егзистираат и други држави, а чие влијание (позитивно, негативно или неутрално) меѓусобно се одразува со поволен или неповолен резултат. Евентуалната неадекватна информираност на одредена држава за сопственото опкружување, особено во делот на безбедноста, може да предизвика штетни последици врз нејзините витални вредности, вклучувајќи го и нејзиното натамошно опстојување. Обемот на штетни последици се зголемува доколку актерите во безбедносното опкружување се агресивни и со поголема моќ за остварување на своите цели и интереси. Дури и кога ваквите актери јавно ги покажуваат своите агресивни намери, расположливите информации не може целосно да го гарантираат познавањето на нивните тајни планови, а уште поважно, можноста од реализација на истите преку ангажирање на расположливи ресурси и примена на вооружени или невооружени средства.⁹¹

Разузнавачките служби играат особено значајна улога во прибирањето податоци, анализата и проценката за заканите по националната безбедност, а истовремено, прибираат и обработуваат информации за очекување или настанување на кризни и воени состојби, кои би ја загрозиле безбедноста на државата. Со други зборови, разузнавачките служби треба истовремено да го

⁹¹ Мијалковски.М., Обавештајне и безбедносне службе; Универзитет у Београду-Факултет безбедносни, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009, стр. 73.

дознаат она што не треба да биде дознаено од надворешни фактори, но и да го оневозможат загрозувањето на сопствената национална безбедност. Во согласност со ова, разузнавачките служби првенствено вршат систематско прибирање, селекција и обработка на разузнавачки податоци со цел да се заштитат виталните државни интереси. Вообичаено, ниту еден друг владин субјект, нема мандат, можности и ресурси да извршува ваков вид на задачи.

Разузнавачките служби треба да бидат проектирани и структурирани според потребите и можностите на државата, односно во согласност со проценетите потреби за нејзино безбедно и стабилно функционирање. Притоа нивната функција не е само да дејствуваат со цел да се осигури безбедноста на државата. Нивното дејствување треба да биде и во насока на обликување и моделирање на државната политика, а не само нејзино пасивно следење. Ваквата практика ќе има пред се превентивна функција, а можно е да се остварува, само ако постои адекватна организација која за потребите на една држава, ќе дејствува во нејзините граници, но и во пошироки рамки.

Како што беше потенцирано, во најопшта смисла, надлежностите и овластувањата на оваа специфична државна организација, првенствено се состојат во прибирање и обработка на доверливи податоци, кои се однесуваат на безбедносните актери во опкружувањето, а кои може да претставуваат, или веќе претставуваат, закана по безбедноста и виталните интереси на матичната држава. Собраните и обработени податоци се доставуваат на државното раководство, со цел да се овозможи успешно спроведување на националната политика. Освен оваа основна задача на разузнавачките служби, за која уште се користи и терминот шпијунажа, разузнавачките служби може да вршат и спроведуваат и неразузнавачки дејности против актерите во безбедносното опкружување. Станува збор за широка палета на дејности, со цел да се оствари влијание во зоната на безбедносен интерес, при што задача на разузнавачките служби е со своето ангажирање, да креираат состојби кои ќе бидат од корист на матичната држава. Со ваквото ангажирање, службите директно или индиректно, придонесуваат во спроведувањето успешна внатрешна или надворешна политика на матичната држава⁹².

⁹² Исто, стр 74

Врз основа на изнесеното, може да се каже дека разузнавачката служба е специјализирана организација на државниот апарат која со помош на специфични сретства и методи, спроведува разузнавачки, безбедносни, субверзивни и други активности, со цел да се заштити внатрешната и надворешната безбедност на државата и да овозможи реализација на нејзините стратешки интереси. Со ова се заштитуваат и интересите на самата служба⁹³.

Исто така, разузнавачката служба се дефинира и како специјализирана, релативно самостална институција на државниот апарат, која со примена на легални или тајни сретства, има овластување да прибира разузнавачки податоци и информации за други земји или нејзините институции, како и за можните внатрешни противници на сопствената држава. Таа превзема и други постапки и активности за време на мирновремени или воени услови, а со своето дејствување, самостално или во соработка со други државни органи, спроведува дел од државните и политички цели на матичната земја. Во овој контекст претседателот на Русија, Д.Медведев, смета дека разузнавачката служба претставува една од најважните државни институции, независно од состојбата во земјата, политичките режими или конкретните раководители⁹⁴.

За да можеме целосно да потврдиме што е разузнавачката служба, задолжително треба да се земат во предвид и фактите кои укажуваат за нужноста од постоење на овој државен елемент. Имено, динамиката на настаните во непосредното и поширокото безбедносно опкружување, потребата на државите да поседуваат што е можно поголем број на податоци и информации, особено поради промената за достапност на информации на глобално ниво, како и заради промената на вообичаениот систем за донесување одлуки, ја наметнува потребата од постоење на правен државен апарат кој на државата ќе и овозможи непречена и сигурна реализација на нејзините интереси.

Од изнесеното може да се заклучи дека разузнавачките служби се специфични специјализирани државни субјекти кои на државните авторитети треба да им овозможат целосен приказ на безбедносните состојби во земјата, непосредното опкружување и пошироко. Тоа е неопходно потребно за успешно водење на политиката која ќе овозможи ефикасна одбрана на виталните

⁹³ Милошевиќ.М., Систем државне безбедности, Полициска академија; Београд, 2001, стр. 23.

⁹⁴ Изјава за јавноста на Д.Медведев, дадена на 15.12.2010 год., по повод обележување на 90-годишнината од Надворешната разузнавачка служба на Руската федерација.

државни интереси. Притоа, разузнавачките служби се должни да ја почитуваат законитоста и уставниот поредок на државата, како и меѓународното право, со што нема да го доведат во прашање својот и кредибилитетот на државата.

2.2. Безбедносни служби

Секоја држава во современиот свет, се соочува со внатрешно незадоволство од одредена група на граѓани во однос на уставното уредување, или по некое друго прашање. Истовремено, бројни се и надворешните фактори кои настојуваат да го загрозат опстанокот на државата преку обиди да ја нарушат нејзината безбедност. Одбранбената способност на една држава, во смисла да се оневозможат носителите за загрозување на нејзината безбедност, во голема мерка зависи токму од нејзината внатрешна стабилност, за која се одговорни безбедносните служби.

Во најопшта смисла, под зборот безбедносни служби се подразбираат специјализирани државни субјекти кои вршат дејности со кои државата се заштитува од субверзивни активности на внатрешните, или од разузнавачките активности на надворешни фактори, кои работат на уривање на нејзиното уставно уредување. Тие првенствено дејствуваат на откривање, следење и оневозможување на ваквите активности. Во пракса, изразот безбедносни служби се користи во значително поширок опсег од наведеното. Имено, имајќи го предвид нивниот конкретен придонес во заштитата на уставниот поредок и безбедноста на државата, под безбедносни служби се подразбираат и разузнавачките служби, службите во функција на заштита на јавната безбедност, воените разузнавачко-безбедносни служби итн., а со цел да се потенцира одбранбениот карактер на нивните активности.

Во основа, под безбедносни служби се подразбираат сите специјализирани државни организации, кои вршат дејности што ги опфаќаат јавната безбедност, борбата против надворешните разузнавачки елементи (т.н. контра-разузнавачки служби) и борбата против внатрешни субверзивни појави. Со оглед на тоа дека нивниот опсег на работа во основа е во границите на матичната држава, овие служби уште се нарекуваат и контраразузнавачки.

Исто така, изразот контраразузнавачка служба се користи за означување на безбедносната служба во целост, што не е реално и прифатливо, бидејќи

контраразузнавачката дејност опфаќа само дел од вкупната активност на безбедносните служби⁹⁵, односно, контраразузнавачката служба претставува специјализирана организација на државниот апарат која со специфични методи и средства спроведува активности против непријателските служби, со цел да се заштити безбедноста на државата⁹⁶. Оттука, потребно е да се напомене дека ресорните овластувања (заштита на уставниот поредок, јавна безбедност и контраразузнавачко дејствување) се сегменти од централизираната дејност на безбедносните служби.

Доколку се земат во предвид вака изнесените ставови, тогаш попрецизно одредување на поимот за безбедносните служби би било дека тие претставуваат специјализирани и релативно самостојни организации, што во согласност со своите овластувања и надлежности, применуваат специфични, првенствено офанзивни и тајни, методи и средства, а ради заштита на државните тајни (од приоритетна политичка, воена или друга важност) и безбедноста на виталните вредности на матичната држава, од внатрешните и надворешни носители на разузнавачки и неразузнавачки (субверзивни) активности⁹⁷.

Вака дефинирани, на безбедносните служби им се одредува местото и улогата, начинот на дејствување и конечно, делгираната надлежност и одговорност што ја имаат во рамките на државата. Притоа се определува и нивното дејствување во цивилниот или воен опсег, што е условено од тоа дали се работи за закани од воена или невоена природа. Во основа, ова се дефинира при креирањето на политиката за национална безбедност, кога се одредуваат нејзините цели и насоки. Меѓу останатото, тука се одредува и „одржувањето и унапредувањето на ефикасноста и објективноста на средствата и методите за собирање на податоци и информации од значење на безбедноста“⁹⁸, кои се во доменот на одговорноста на безбедносните служби. Во согласност со искажаното, безбедносните служби извршуваат полициски и активности од делот на граничното обезбедување, како и безбедносни активности во делот на

⁹⁵ Лукиќ, Д., Савремена шпијунажа, Привредна штампа, Белград, 1982, стр. 121.

⁹⁶ on-line прирачник за настава по предметот „Тактика на работа на разузнавачката служба и службата за безбедност и контраразузнавање“ при Факултетот за безбедност, Скопје, 2008, стр. 3.

⁹⁷ Мијалковски, М., Обавештајне и безбедносне службе, Универзитет у Београду-Факултет безбедносни, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009, стр. 147.

⁹⁸ Национална концепција за безбедност и одбрана на Република Македонија, глава III, точка 26, став 1.

контраразузнавањето. Сите овие активности треба да се пропишани и регулирани со соодветен закон, бидејќи крајната цел на секоја држава е да ја оствари индивидуалната сигурност на сите свои граѓани. Тоа пак може да се постигне само преку заштита на уставниот поредок и почитување на основните човекови и граѓански права.

Сепак, основната карактеристика на безбедносните служби со која се разликуваат од разузнавачките, е во тоа што нивните активности главно се насочени кон сопствените граѓани. Тоа подразбира и креирање на досиеја за група на граѓани од матичната држава, кон кои, од различни причини, безбедносните служби покажале одреден интерес. Ова истовремено значи и дека ваквите активности се главно во надлежност на министерството за внатрешни работи, односно во рамките на извршната власт, додека разузнавачките служби може да бидат потчинети на други државни институции (претседател, собрание или комбинација на поделени надлежности). Земајќи го ова во предвид, оваа служба претставува професионална организација на безбедносниот систем, односно специфичен сегмент на извршната власт која покрај задачите за заштита на националната безбедност, може тесно да соодејствува со судската власт, но и со други институционални, државни или приватни субјекти.

2.3. Цели на разузнавањето

Динамиката на светските процеси наметнати од глобализацијата, создаде широк спектар интереси за разузнавачко-безбедносните системи, но во основа, сите тие имаат една основна цел, а тоа е прибирањето информации од интерес на безбедноста, кои на државните аворитети треба да им помогнат во донесувањето политички одлуки. Во зависност од потребите на политиката, целите може категоријално да се распределат во три групи и тоа: национални, регионални и меѓународни цели, иако истите понекогаш може и да се преклопуваат. Истовремено, политиката пред разузнавањето поставува и други цели, наметнати од безбедносниот интерес на земјата, најчесто тесно поврзани со економијата, а за поефикасно спроведување на интересите од надворешната политика.⁹⁹

⁹⁹ Ричелсон.Ц.Т., Разузнавачката заедница на САД, Магор, Скопје 2010, стр. 8.

Корисноста од разузнавачката активност, потесно ограничена во собирање и анализа на доверливи податоци,¹⁰⁰ зависи од степенот со кој таа придонесува при одлучувањето на националните политички или воени авторитети. Примарно, разузнавањето е насочено кон прибирање податоци и реализирање на активности кои им користат на националните авторитети при планирањето и креирањето на севкупната национална политика, организирањето и учеството во активности од меѓународно значење, како и при мониторирање на состојби кои би предизвикале безбедносна нестабилност од национални или од пошироки димензии.

Националните цели се и најтрадиционални, бидејќи побаруваат значително посветување во однос на расположливите ресурси. Овие цели се насочени кон сите држави, од најпријателските до најнепријателските, кои може да имаат значително влијание врз националната безбедност, иако се разликува интензитетот на активности за постигнување на истите. Исполнувањето на овие цели, пред се треба да овозможи соодветен степен на помош за државните политички и воени авторитети во донесувањето најсоодветни одлуки, остварена преку доставување навремени и корисни информации. Воедно, тоа значи планирање, организирање и реализација на активности потребни да се откријат, следат и елиминираат заканите и загрозувањата на општеството.

Во однос на првото прашање, разузнавањето им користи на државните авторитети да креират соодветна политика во сите општествени домени, како и да одлучуваат за конкретни решенија во однос на клучните прашања. Второто прашање се однесува директно на разузнавачко-безбедносниот систем и неговите потесно определени должности. Тоа секако не значи ангажирање на субјектите од системот само во рамките на националната држава, иако првенствено се дејствува со цел да се елиминираат можностите од внатрешни конфликти.

Концептот за постигнување на регионалните цели се заснива на активно учество во заеднички, билатерални или активности од поширок опсег, а градени на меѓусебната доверба и заемниот безбедносен интерес. Ова најчесто претсатвува потесна соработка на националните разузнавачко-безбедносни системи за размена на доверливи податоци и информации, а во одредени

¹⁰⁰ Пошироката активност се однесува на подготовка и извршување на тајни акции чија крајна цел е промена на одредени национални, регионални или меѓународни состојби.

околности и извршување на заеднички активности од корист на безбедноста во регионот¹⁰¹. При реализација на регионалните, директно се придонесува и кон остварувањето и на националните цели, бидејќи интеракцијата на државните авторитети од регионот, овозможува наметнување политика која би му погодувала на националниот интерес. Се разбира, ова зависи од објективните можности и реалното влијание што едно општество го има во регионални рамки.

Меѓународните цели се протегаат низ различни региони и бараат пристап различен од традиционалниот, во однос на прибирањето и анализата на релевантните разузнавачки податоци, како и во однос на кој се организира разузнавачкиот труд.¹⁰² На поставување и остварување меѓународни цели, може да сметаат само моќните држави, чии разузнавачки системи ја покриваат секоја позначајна сфера во глобални рамки. Овде се вбројуваат интереси од цивилниот, воениот и научниот спектар, како и од доменот на природните ресурси. Притоа разузнавањето не цели само кон прибирање податоци за меѓународните терористички групи, трансационалниот организиран криминал, пролиферацијата на оружје, туку интересот интензивно го насочува и кон достигнувањата во полето на атомската енергија и нејзината намена, развојот на конвенционално, хемиско, биолошко и нуклеарно вооружување, но и следење на економијата, енергетските ресурси и располагањето со руди и минерали. Цел на интерес на разузнавачките системи од моќните општества се и настаните во меѓународниот акваторијален и воздушен простор, како и интересот за случувањата во вселената.

Важно за напомена е дека целта на разузнавањето, примарно произлегува од потребите на државните авторитети и нивните потреби за спроведување на проектираните политички намери. Во воени услови пак, разузнавачка цел е прибирање податоци, кои на воените лидери треба да им помогнат во определувањето на тактиката, која ќе придонесе за совладување на непријателот. И во двата случаи, разузнавачките податоци имаат за цел на оние

¹⁰¹ Во организација на Регионалниот центар за соработка (Regional Cooperation Council-RCC), во Октомври 2009 година, во Букурешт, Романија, отпочна иницијатива за соработка на Воено-разузнавачките служби од Југоисточна Европа (South East Europe Military Intelligence Chiefs-SEEMIC), која на 30.09.2010 година, во Белград, Р.Србија, резултираше со потпишување писмо на намери меѓу Директорите на овие служби од Р.Македонија, Р.Романија, Р.Словенија, Р.Србија, Р.Хрватска, БиХ, Р.Албанија, Р.Бугарија, Црна Гора, Р.Турција и Р.Грција.

¹⁰² Ричелсон.Џ.Т., Разузнавачката заедница на САД, Магор, Скопје 2010, стр. 7.

што ја креираат политиката, да им ги предочат можностите од достапниот избор, а воедно, да им овозможат да донесат најсоодветна одлука. Ова не значи дека добрите разузнавачки продукти, мора нужно да водат до донесување на политички одлуки, но, без располагање со основани разузнавачки податоци, политичките одлуки не би можеле ефективно да одговорат на реалните услови, заштитивајќи ги притоа виталните национални интереси. Конечно, основната цел е да се постигне разузнавачка доминација, што во пракса ќе биде искористено за воспоставување на контрола врз состојбите во регионалното или пошироко опкружување. Ваквата доминација може да се постигне единствено преку користење на севкупниот арсенал од расположливи средства со намера да се постигнат максимални ефекти од проектираната цел.

3. Концептуализација на разузнавачкиот процес: разузнавачко дејствување, разузнавачки циклус и неразузнавачко дејствување

Разузнавачката служба, независно од местото во разузнавачко-безбедносниот систем на државата, извршува бројни, разновидни, сложени и најчесто ризични задачи.¹⁰³ Но, потребно е да се напомене и дека голем дел од разузнавачката работа во денешно време се одвива на законски регулиран начин со следење, сортирање и евалуација на информациите прибрани од отворени извори.¹⁰⁴ Почетна точка за севкупното дејствување (т.н. оперативна работа) на разузнавачките служби е човечкиот фактор. Разузнавањето почнува како потреба за располагање со информации на одредена група луѓе што ја претставуваат државната власт. Информациите исто така се прибираат од луѓе (способност за комуницирање), а се обработуваат од разузнавачки персонал, за на крајот да завршат со презентација пред оние кои ја побарале истата. Регулираниот начин на прибирање информации значи макотрпно и долготрајно следење на бројните достапни јавни информации, за со нивно комбинирање и анализирање, да се добие соодветна претстава за конкретна состојба. Од друга страна, ризичниот дел подразбира постоење на високообучени професионалци и

¹⁰³ Мијалковски.М., Обавештајне и безбедносне службе, Универзитет у Београду-Факултет безбедносни, ЈП „Службени гласник“, Београд 2009, стр. 100.

¹⁰⁴ При вооружениот напад во кој тешко беше ранета член на Конгресот на САД и убиени шест други лица, полицијата од Аризона дозна за извршителите со следење на електронската комуникација од мрежата Twitter, преку која луѓето присатни на местото од настанот, меѓусебно коментираа за истиот.

развиена мрежа на информатори, кои, во комбинација со поседуваната софистицирана технолошка апаратура, ќе придонесат тајно да се дојде до бараните информации. Поимот разузнавачко дејствување подразбира збир од плански, координирани и континуирани мерки и постапки за прибирање на релевантни доверливи податоци, кои суштински ќе го помогнат креирањето на националната политика. Ваквото дејствување се реализира со примена на комбинирани сретства и методи, односно со максимално координирано соодејство на припадниците на разузнавачката служба, кое се одвива во повеќе фази. Сепак, потребно е да се нагласи дека дејствувањето на разузнавачките служби има потреба да биде регулирано со закон. Притоа, потребно е да се почитува и меѓународната легислатива по ова прашање.

Континуираноста во прибирањето и доставувањето податоци потребни за државните авторитети, се одвива низ неколку последователни фази. Станува збор за разузнавачкиот циклус, кој се одвива по одредени логички и техничко-организациски правила, мерила и критериуми, обединети преку методите и дисциплините на прибирање и обработка на разузнавачките податоци. Со нивна примена се обезбедува систематска обработка на сите прибрани информации и нивна евалуација во завршна проценка, неопходна за натамошниот процес на политичко одлучување. Вака разбраната разузнавачка активност подразбира прибирање на почетни, непроверени и необработени информации кои минуваат низ процес на обработка и потврдување преку соодветни методи и дисциплини, во корелација со основните методи и класични разузнавачки дисциплини на прибирање. Прибирањето и обработката на првичните информации, нивната евалуација за финализирање во завршна проценка и навременото доставување до крајните корисници, гледано во целост, по својата содржина и по конечните резултати треба да бидат речиси истоветни на научно истражување, како по методите на истражувањето, така и по завршните резултати, односно крајните разузнавачки документи. Така на пример, некои завршни разузнавачки документи, како што се разузнавачките студии, по својата содржина имаат карактеристики на научни студии. Суштината на прибирање на првични информации и податоци и нивна финализација во обработката, е да се дојде до заклучок за постоење на поврзаност меѓу појавите и процесот кои се истражуваат. Самата обработка на разузнавачките податоци подразбира повеќе меѓусебно поврзани активности: класифицирање, толкување, интерпретација,

проценка, анализа и интеграција. Конечно, посебни тимови на разузнавачки аналитичари од интегрираните разузнавачки податоци изработуваат завршни документи, сочинети во студии, проценки и прогнози, кои ја сочинуваат основата за натамошниот процес на презентација до авторитетите, кои ќе ги искористат за донесување на политички одлуки. Со ова, сегментите од разузнавачко-безбедносниот систем го оправдуваат своето постоење и дејствување во рамките на политичката структура на општеството.¹⁰⁵

Шема бр.1 Разузнавачки циклус

Наспроти, прифатливиот модел за користење на резултатите од разузнавачката дејност, современата меѓународна пракса покажува дека, одредени држави ги користат своите служби и спротивно од сопственото и/или меѓународното право.¹⁰⁶ Ова се случува од едноставна причина што за најголемиот дел од информациите до кои порано се доаѓало со оперативно ангажирање на лица, денес може да се дојде од отворени извори. Заради ова, оперативниот сегмент во разузнавачките служби, сега се користи за спроведување неразузнавачки, или т.н. субверзивни активности. Ваквото

¹⁰⁵ Бајагиќ.М., Шпијунажа у XXI веку-Савремени обавештајно-безбедносни системи, Воос&Marso, Белград 2008, стр. 27.

¹⁰⁶ Мијалковски.М., Обавештајне и безбедносне службе, Универзитет у Београду-Факултет безбедносни, ЈП „Службени гласник“, Београд 2009, стр. 123.

дејствување најчесто подразбира објавување пропагандни содржини за постигнување на посакуван психолошки ефект, предизвикување кризни состојби, вршење диверзантско-терористички активности и слично, како би се креирале услови за нарушување на виталните вредности на една држава, а со крајна цел нејзино дестабилизирање. Ваквото дејствување се врши првенствено во корист на сопствената држава, но истото може да послужи и за предизвикување на промени на состојбата од регионален или меѓународен опсег. Ретко, но не и неприменливо, ваквото дејствување на разузнавачките служби, подразбира и физичка ликвидација на лица кои претставуваат закана за реализација на интересите на една држава во одредено подрачје, но исто така, може да подразбира планирање и примена на терористички активности, се во насока за остварување на целта.

Важно е да се напомене и дека разузнавачкиот персонал, за време на своето дејствување не поседува полициски овластувања за приведување и задржување на лица, одземање на предмети, ниту за поднесување на кривични пријави. Најразвиените разузнавачки служби во светот преферираат дискретно прибирање на информации и нивна ефикасна обработка. Меѓутоа, во постоечкото опкружување, нивното дејствување дополнително е оптеретено со изразено брзото темпо на развој на науката, технологијата и цивилизацијата. Тоа го карактеризира дејствувањето на разузнавачките служби како сложен и неповторлив процес, кој подразбира планирање, организација и реализација на идни дејства, за постигнување на цели во определено време. Сложеноста на дејствувањето е изразена и преку широкиот обем и структура на внатрешните активности, долгото време на траење, потребата од завиден буџет, логистика и голем број непосредни учесници.¹⁰⁷

4. Организација и форми на дејствување на безбедносните служби

Организацијата на безбедносните служби е во директна релација со централната организациска поставеност на разузнавачко-безбедносниот систем и неговото место во државата. Притоа, во зависност од државниот систем, овие служби може да бидат централизирани или ресорски.

¹⁰⁷ Манојловиќ, Д. Управљање обавештајним операцвијама, Ревизија за безбедност, III /5, мај 2009, Београд, стр. 49-50.

Земајќи предвид дека практикувањето на власта во себе ја содржи законодавната, судската и извршната компонента, евидентно е дека безбедносните служби претставуваат специфичен инструмент на извршната власт во една земја. Имено, успешните резултати од работата на безбедносните служби може да претставуваат силна потпора во дејствувањето на државните извршни органи, при практикувањето на нивната политика.¹⁰⁸ Поради својата улога за заштита на безбедноста од граѓаните, државата и нејзините витални вредности, безбедносната служба уште се доживува и како јавен сервис, а начините, обликот и целите на нејзиното дејствување, се во зависност од местото кое го завземаат во разузнавачко-безбедносниот систем на државата.

Тргувајќи од фактот дека тие првенствено се наменети за откривање, следење и попречување на илегалните или јавно манифестирани противуставни активности, како и за заштита на виталните интереси на државата, обликот и методите со кои дејствуваат безбедносните служби користат заштитни (вклучувајќи ја тука и непосредната заштита на актуелните државни авторитети), контраразузнавачки, противтерористички и антикриминални облици на дејствување. Во зависност од организациската структура и поставеноста на разузнавачко-безбедносниот систем во општеството, може да постои и комбинирана примена на облиците за дејство.

Заштитната функција во дејствувањето на безбедносните служби најконкретно се изразува во заштитата на граѓаните од секави појавни облици на загрозување на безбедноста во општеството. Овде спаѓа и дејствувањето за заштита на лица, објекти и капацитети¹⁰⁹ од клучно општествено значење. Притоа, обликот и методите на дејствување кои се применуваат може да бидат јавни, полујавни,¹¹⁰ или тајни (тајно следење, таен упад, тајна обработка и сл.). Исто така може да се применат и технички мерки, како што се јавниот или таен видео надзор, следење и пресретнување на комуникации и тајното прислушување. Ваквиот облик на работа се применува со намера за

¹⁰⁸ Мијалковски.М., Обавештајне и безбедносне службе, Универзитет у Београду-Факултет безбедносни, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009,стр. 163.

¹⁰⁹ Од државна, политичка и воена важност за земјата.

¹¹⁰ Проверки на лица од јавен интерес, кои имаат пристап до сознанија што содржат одреден степен на доверливост. Овие лица знаат дека се врши нивна проверка, но не се упатени во опсегот што таа го опфаќа, добивање податоци со увид во централата на јавни податоци за лица, организации и сл.

превентивно дејствување, а со цел да се осигури безбедноста на објектот на заштита.

Основните облици на контраразузвачкото дејствување, подразбираат примена на мерки кои се противтежа на разузнувачкото дејствување. Притоа, тежиштето на контраразузвачките активности на безбедносните служби се состои во откривање, следење и оневозможување на сите видови разузнавачки дејства, односно заштита на државните тајни на државните институции и општествени субјекти, чие откривање може да ги загрози безбедносните или политичките интереси на државата. Притоа, како значаен дел од дејствувањето на безбедносните служби се смета и подметнувањето сознанија, со цел спротивната страна да добие неточни информации (т.н. дезинформирање), а матичната држава да добие предност во облик на зголемена можност за влијание во одредена сфера на интерес. Безбедносната служба го реализира овој облик на дејство со следење и квалитетна проценка на намерите и очекувањата на спротивната страна, креирајќи услови во погоден момент да ја оневозможи нивната реализација. Ваквата дејност може да се спроведува самостојно или во координирано соодејство со други државни институции, а тука спаѓа и примената на репресивни средства, кои за потребите на безбедносните служби го врши полицискиот апарат. Бидејќи основната цел им е да дојдат до квалитетни информации, без да биде забележана нивната присутност, а страната за која се прибираат информации да не биде свесна за тоа, безбедносните служби настојуваат да не спроведуваат активности кои би ја нарушиле тајноста на дејствувањето. Меѓутоа, за разлика од разузнавачките, во моментот на елиминирање на безбедносните закани, во координација со полицискиот апарат, безбедносните служби најчесто применуваат репресивни методи, за во натамошната постапка најчесто да биде вклучена и судската власт.

Реализацијата на контраразузнавачкиот облик на дејствување на безбедносните служби, во многу аспекти е слична со обликот на дејство што го применуваат разузнавачките служби. Основната разлика се забележува во просторниот опсег, со оглед на тоа што контраразузнавачкиот облик претежно се спроведува на територијата на матичната држава.¹¹¹ Тоа овозможува значителна предност на безбедносните служби, бидејќи тие работат во познат и

¹¹¹ Мијалковски.М., Обавештајне и безбедносне службе, Универзитет у Београду-Факултет безбедносни, ЈП „Службени гласник“, Београд 2009, стр. 165.

главно пријателски амбиент, додека имаме обратна позиција кога станува збор за разузнавачките служби. Многу важно за напомена е тоа што, контраразузнавачките служби честопати дејствуваат и како директна заштита и поддршка на разузнавачкиот персонал, особено кога станува збор за заштита на нивните извори на податоци, или при укажувањето за активности на странски служби во матичната држава.

Мора да се потенцира дека безбедносните служби се во многу понеповолна позиција од разузнавачките, бидејќи тие се соочуваат со многу покомплесни фази при дејствувањето. Најнапред, тие треба да добијат релевантни сознанија, со чија помош се открива разузнавачката или субверзивна активност, како и мотивот за отпочнување на истата. Потоа, преку оперативна работа потребно е да се откријат целите, организацијата, методите на работа и што е најсуштествено, точно да се процени можноста за реализација на намерите од противничката страна, а со цел нивна навремена и ефикасна елиминација. Ова значи дека доколку дејноста на разузнавачките служби биде навремено откриена, тие можат да планираат и отпочнат со примена на алтернативни решенија, додека ненавременото или неефикасното дејствување на безбедносните служби, за последица може да има непосредно загрозување на државните интереси.

5. Основни принципи релевантни за работата на разузнавачко-безбедносните служби во современи услови

Реализирањето задачи во надлежност на разузнавачко-безбедносните служби во современи услови, проследено е со изразена сложеност и неизвесност, заради комплексната природа на нивните операции и брзата промена на безбедносната средина во глобализираниот свет. Современите разузнавачко-безбедносни служби се организации со голем број на професионални припадници, од проста причина што секоја нивна операција содржи неколку поединечни фази, кои мора да бидат адаптирани на безбедносните состојби во кои се спроведуваат.

Принципите за функционирање на разузнавачко-безбедносните служби претставуваат појдовни точки за нивното натамошно дејствување, во кои се содржат теоретски начела и сознанија произлезени од нивното практично

дејствување. При својата работа, разузнавачко-безбедносните служби се раководат од неколку принципи и тоа: принципот за примарно влијание на политиката, изненадување и осигурување од изненадувањето, принцип на тајност при работењето, принцип на систематичност и постапност, принцип на темелност и принцип за студија на случајот.

Раузнавачко-безбедносните служби имаат нагласена улога во одстранувањето на сите видови закани по безбедноста на државата, која настојуваат да ја реализираат со примена на одбранбената доктрина и почитување на законските регулативи. Но, перманентната потреба на државното раководство за доверливи информации, има за последица систематско доставување на барања до службите и константно влијание врз нивната работа. Ова подразбира дека работата на разузнавачките служби, во принцип се моделира од потребите на државното раководство и од нив проектираната политика.¹¹²

Принципот на изненадување и заштита од изненадување е повеќедимензионален феномен, кој може да се применува во сите сфери на општеството, но особено е значаен за политиката, воените операции и разузнавањето. Изненадувањето содржи елементи на неодреденост и неизвесност, кои треба да бидат во склад со условите, времето и околностите за кои се подготвува. Степенот на изненадување зависи од нивото за кое истото се подготвува, иако најчесто се применливи на внатрешно и регионално ниво, додека стратегиското изненадување во денешни услови е тешко остварливо и малку веројатно. Целта која треба да ја постигне изненадувањето може да биде пресудна за креирање на одредени безбедносни состојби на национално, регионално, но и на меѓународно ниво. Мерките и постапките за спречување, треба да се исто толку ефикасни за заштита на сопствената позиција, со цел плановите за заштита да добијат и конкретна димензија. Со тоа би се намалила, или евентуално, елиминирала можноста од изненадување, која може да ја онеспособи матичната држава да даде соодветен одговор¹¹³. Принципот на

¹¹² исто, стр 47-48

¹¹³ Благодарение на доверливите податоци од Пјер Бинел, француски потполковник во командата на НАТО во Брисел, одстапени на Јован Милановќ, полковник на војската на СРЈ, а поставен како цивилен дипломат (министер-советник) при мисијата на СРЈ во ЕУ, плановите за интервенција на СРЈ од страна на НАТО биле откриени и земајќа навремено ги подготвила своите одбранбени капацитети. Поради тоа, според изјавите на Ј.Милановиќ, сега пензиониран генерал-мајор, интервенцијата наместо да отпочне во октомври 1998 година, била преместена за

изненадување особено е ефективен, доколку се постигне при извршување на воени активности.

Тајноста е главен и основен принцип за работата на сите разузнавачко-безбедносни служби. Во тој принцип се содржани силата, моќта и реномето што го има одредена служба. Примента и почитувањето на овој принцип не претставува само доказ за професионалноста и способноста на службата да ги изврши бараните задачи, туку претставува и основа за реализација на стратегиската политика на матичната држава во меѓународни рамки, но и гарант за нејзината внатрешна и надворешна безбедност. *NEC SCIRE FAC EST OMNIA*¹¹⁴ е кредо на овој принцип кој подразбира, дека никој не треба да е потполно упатен во деталите од една разузнавачко-безбедносна активност. Ова кредо важи дури и за државните авторитети, а особено кога во прашање се доведува заштитата на изворите на податоци¹¹⁵.

Принципот на систематичност и постапност бара дејствувањето на разузнавачко-безбедносната работа да се одвива во склад со поврзаноста, можностите и развојот на конкретната состојба и да е во директна корелација со принципот за темелност во пристапот кон работата.

Принципот за студија на случајот претставува целосно и детално истражување на една операција со цел нејзина целосна реконструкција. Ваквиот принцип настојува да дојде до потполно откривање на сите правилно или неправилно применети постапки, а со цел, да се елиминира можноста од повторување на индивидуални или колективни грешки при идното спроведување на операции.

Во современи услови се воведува и принцип за генерирање на надмоќ, а овој принцип особено се гледа во настојувањето на развиените разузнавачко-безбедносни служби, да ја освојат надмоќта во сателитскиот и информатичко-електронскиот простор.

март 1999 година; интервју на генералот Ј.Милановиќ за весникот „Вечерње новости“ од 01.04.2008 година и негова анализата на порталот www.zastonato.org, од 15.09.2010 година.

¹¹⁴ Од латински- „ Не е дозволено се да се знае“

¹¹⁵ Начинот на кој во Р.Македонија се врши отворањето досеја (т.н. лустрација), за последица може да има креирање на недоверба кон професионалноста и принципиелноста на разузнавачко-безбедносниот систем, со што во голема мерка би се оневозможило креирање ефикасна мрежа од извори и соработници на службите.

6. Методи на дејствување на разузнавачко-безбедносните системи

Безбедноста за секоја држава и нејзината владеачката структура претставува основен императив, која се регулира со стратегија во која се даваат насоките за осигурување на безбедноста, а произлегува од Уставот и законите на државата. Меѓутоа, бидејќи законот е само теориска одредба, потребни се структури кои ќе го гарантираат и овозможуваат неговото спроведување и владеење. Вообичаено, во една држава таквите структури се олицетворени во војската, полицијата и разузнавачко-безбедносните служби.¹¹⁶

Разузнавањето (контраразузнавањето) претставува акт на тајно или јавно прибирање на податоци. Вообичаено, активностите на разузнавачко-безбедносните системи се дизајнирани за следење на сите појави што може имаат влијание врз безбедносната состојба, прибирање на податоци по однос на тоа прашање, нивна евалуација и конечно, доставување до државните авторитети. Имајќи во предвид од какво значење е безбедноста за секоја држава, современите национални безбедносни системи во најширока опсег се сочинети од највисоките органи на законодавната и извршната власт (парламентот и владата), посебните установи на законодавната и извршната власт задолжени за насочување, контрола, надзор, раководење и координација со разузнавачко-безбедносниот систем, министерствата (за одбрана, внатрешни и надворешни работи, финансии и правда), разузнавачки установи на национално ниво, централизирани или ресорно одделени цивилни и воени разузнавачко-безбедносни сегменти и останатите специјализирани установи на извршната власт. На национално ниво, разузнавачките служби се непосредно потчинети на извршната власт (во САД и Руската федерација на претседателот на државата, во Обединетото Кралство, Италија, Германија итн. на Владата) ангажирајќи се на стратегиско ниво, при што немаат класични полициски овластувања. Честопати го обединуваат дејствувањето со останатите матични разузнавачко-безбедносни служби од системот, а во функција на реализирање на политичките цели и националниот интерес. Притоа настојуваат, својата дејност да ја вршат во законски утврдените рамки.

¹¹⁶ www.scribd.com; “Uticaj Obavestajnih Sluzbi na Ljudska Prava”; публикувано на 24.10.2010; стр. 21.

Основна задача на разузнавачко-безбедносните субјекти е спроведувањето активности од областа на националната, како и прашања значајни за меѓународната и глобалата безбедност. Тоа се остварува преку самостојна работа, но во зависност од комплексноста, може да се реализира и во соработка со партнерски национални или меѓународни сродни системи. При своите активности користат различни методи, кои можат да се поделат во три основни групи, односно, агресивни, неагресивни или дефанзивни, и т.н. екстремно-агресивни методи. При употребата на дефанзивните или агресивните методи можат да се употребуваат легални или нелегални средства, додека при примената на екстремно-агресивните методи, сретствата кои се користат од страна на припадниците на разузнавачко-безбедносните служби, по правило се нелегални. Методите што ги применуваат разузнавачко-безбедносните служби, се користат главно при нивното оперативно дејствување. Природата на разузнавачката оперативна работа може да се согледа врз основа на овластувањата кои според законот, односно според внатрешните правила на служба, ги имаат нејзините припадници. Појаснувањето на секоја од наведените методи, може да креира појасна слика за тоа како се применуваат истите.

Некои модели на разузнавачко-безбедно дејствување, подразбираат агресивен пристап при доаѓањето до бараните информации, а тоа може да се согледа преку законски регулираните овластувања и надлежности. Доколку овластувањата вклучуваат и полициски функции (право за апсење, одземање на предмети и спроведување на преткривични и кривични постапки или истраги), тогаш станува збор за структура која при работата применува агресивни методи. Таквата методологија можеби е поефектна за прибирање на бараните податоци, но истовремено го комплицира реализирањето на проектираните цели, бидејќи на тој начин многу потешко се сокрива разузнавачкото дејствување.

Работата на современите разузнавачко-безбедносни служби (освен полициската), подразбира отсутност од примена на било какви агресивни методи, а дејствувањето главно им подразбира опсервација и прибирање податоци. Но, мора да се напомене дека кога станува збор за работата на разузнавачко-безбедносниот апарат, прибирањето податоци по дефиниција се одвива надвор од законските рамки. Иако, доколку станува збор за криминалистичко-разузнавачко дејствување, тоа речиси по правило се одвива во согласност со законот. И во двата наведени примери, треба да станува збор за

неприметно дејствување кое обезбедува информации корисни за донесување на политичките одлуки. Како пример за ова може да се наведе работата од најразвиената и најуспешната безбедносна служба во Европа, МИ5, чии припадници при оперативното дејствување воопшто немаат полициски овластувања. Ставот на оваа служба е дека примената на репресивни методи е задача на класичната полиција, додека разузнавачкото дејствување подразбира прибирање на податоци и нивна аналитичка обработка на дискретен начин. Истиот модел на разузнавачко-безбедносно работење се применува и во САД, при што целта е да се дојде до информации, без страната која е предмет на интерес да биде свесна за таквата активност и по можност, резултатот од нивната активност да биде откриен кога политиката на матичната земја веќе ја остварила проектираната цел.¹¹⁷

Меѓутоа и покрај наведените факти, не значи дека земјите кои преферират дефанзивни методи, целосно ја исклучуваат примената на агресивниот модел. Ова особено важи при состојби во кои се загрозува безбедноста и уставниот поредок на матичната земја. Тоа значи дека и офанзивниот и дефанзивниот метод може да вклучуваат тајно инсталирање на информатор во противничките редови, тајно снимање и прислушување, прикриено (легендирано) истражување, прикриено научно истражување, извидување, прибирање податоци од дипломатски претставници и сл.

Конечно, малку применуваниот, но не и непознат екстремно-агресивен метод, вообичаено е најприменуван од служби кои дејствуваат во земји со апсолутистичка политичка култура. Овој метод, како начин на дејствување вклучува диверзии, саботажи, киднапирања, тортури, испрашувања, предизвикување на кризни состојби, физички ликвидации па дури и примена на тероризам. Сепак, забележано е дека и служби од земји со развиени демократии, употребувале еден или комбинација од екстремно-агресивната палета на методи.

Од ова се гледа дека работата на разузнавачко-безбедносните системи претставува процес кој подразбира континуирано прилагодување на променливото опкружување и вршење влијание врз целите, додека самото дејствување на службите може да има свое влијание врз околината.

¹¹⁷ Фатик.А., Незаконита обавештајна оператива, Ревиија за безбедност, VI/2, април 2010, Београд, стр. 153-163.

7. Здружени разузнавачко-безбедносни операции во функција на остварување на безбедноста

Кога станува збор за разузнавачко- безбедносната заедница на една земја, треба да се има предвид фактот дека се работи за една, по природа, затворена институција. Нејзината затвореност оди дотаму што и одделните субјекти во рамките на системот, меѓусебно малку, или воопшто не комуницираат. Но, комплексноста на новонастанатите безбедносни состојби, укажуваат дека потпирањето само на националниот разузнавачко-безбедносен систем во обид да се осигури безбедноста на државата, може да доведе до ограничен и субјективен пристап, со неповолно влијание врз безбедносната, односно на политиката воопшто. Глобалнта поврзаност, развојот на технологијата, новите начини на комуникација и транснационалните закани по безбедноста, наметнуваат услови за отворање на оваа безбедносна структура за посуштествена билатерална и мултилатерална меѓусебна соработка. Ова особено се однесува за размената на доверливи податоци на оперативно и стратегиско ниво, што го потврдува и промената на размислувањата и приодот кон оваа проблематика по нападите во САД од 2001 година. И доколку цивилните разузнавачко-безбедносни субјекти го немаат потребното ниво на безбедносна комуникација, воените разузнавачки служби, веќе имаат поставено солидна инфраструктура на овој план. Здружувањето на воено-разузнавачките национални субјекти има едноставна цел, а таа е да овозможи целосна интероперабилност на армиските сили при планирањето, разузнавачката подготовка на борбеното поле и извршувањето операции во меѓународни воени мисии.¹¹⁸ Ова е од особено значење за оние земји каде разузнавачко-безбедносната заедница е преобладавајќо од одбранбената сфера, каков што е примерот со САД.¹¹⁹

Здруженото разузнавање подразбира прибирање и обработка на разузнавачки продукти, од страна на повеќе од еден национален разузнавачки субјект. Тоа условува формирање на здружен разузнавачки центар, кој како динамична и флексибилна структура, ќе ги координира и раководи

¹¹⁸ Вакви мисии, а во организација на НАТО, во моментов се спроведуваат во Судан, во Аденскиот залив, на Косово, во Авганистан и во Средоземното море.

¹¹⁹ Stanton.L., *The Civilian-Military Divide- Obstacles to the Integration of the Intelligence community in the Unated States*, Greenwood, Santa Barbara; California, 2009, p. 2.

разузнавачките операции за потребите на еден политички, економски или воен сојуз на држави. Поради специфичноста на политичко-економските односи меѓу државите, ваквата меѓусебна соработка постои кај многу мал број на земји. Но, забрзаната промена на меѓународните односи и пренесувањето на кризи од еден во друг регион, како и меѓусебната поврзаност на организираниот криминал и терористичките организации, укажува на се поочигледната потреба од здружени разузнавачки операции во функција на остварување на безбедноста. Тоа воедно би значело подобрување и на политичките релации меѓу државите. Дотогаш, здруженото разузнавање ќе биде ефективно во мултинационалните воени операции, како и при спречувањето на организирани форми на криминал со меѓународен опсег.

7.1. Здружени разузнавачко-безбедносни операции во мултинационални воени мисии

Разузнавачката активност и продукција, гледано од аспект на интегрирано разузнавање во воените операции се надлежности својствени за армиските команди, особено што војувањето како крајно политичко средство, доживува драстична промена. Причината треба да се бара во тоа што, за разлика од времето на блоковската поделеност каде постоеше јасно дефиниран и позициониран непријател, со појавата на асиметричните закани, војската и нејзината основна улога добиваат сериозен предизвик, поради географски неопределениот простор, каде истите може да се појават. Глобалниот тероризам, кој во помал или поголем обем влијае врз безбедносната состојба во светот, ги прошири границите на традиционалното војување, насочувајќи ги воените дејства кон еден невидлив, дисперзиран, флексибилен и иновативен непријател,¹²⁰ кој не само што го промени начинот на војувањето, туку ја смени и улога на вооружените сили.

Ваквиот непријател, кој користи асиметрични борбени сретства за напад или спротивставување при воени операции, ефективно ја нарушува безбедноста на единиците, а со тоа придонесува за неизвесност при планирањето и изведувањето на борбените операции. За да се заштитат од ваков непријател,

¹²⁰ Alexander.J.B., The Changing Nature of Warfare, Joint Special Operations University, Hurbilt Field, Florida, april 2006, p. 9.

покрај формирањето на Национални разузнавачки клетки-НРК,¹²¹ мултинационалните армиски сили имаат потреба да формираат здружен разузнавачки штаб, кој добива, слектира, обработува и процесуира доверливи податоци од разузнавачки и безбедносен интерес на армиските трупи. Ова е особено важно при разузнавачката подготовка на полето на операции, каде покрај податоците за непријателот, треба да се земат во предвид карактеристиките на теренот, времето како атмосферски и фактор на минливост, податоците за соседните пријателски единици и слично, а со цел да се овозможат најповоли услови, воените авторитети да донесат соодветна одлука.

Меѓутоа, ретко се постигнува ваквиот разузнавачки пристап и тоа од причина што нема целосна интероперабилна поврзаност меѓу сите национални контингенти. Причината за тоа треба да се бара, во процедурите кои се востановени со соодветни правилски одредби, а кои налагаат да не се врши размена на разузнавачки податоци со одредени контингенти, што по разна основа, учествуваат во мултинационални воени мисии. Колку за пример треба да се наведе, дека НАТО има востановен принцип за ексклузивно споделување на разузнавачките информации само меѓу земјите членки на алијансата и нивните државни авторитети. Со ова јасно се става до знаење дека доверливи разузнавачки информации нема да бидат споделувани со земји учеснички во мисиите, кои не се членки на алијансата.¹²²

Доколку сепак, ова се остави настрана, при мултинационалните воени ангажмани, задачата на здружените разузнавачки штабови (ЗРШ) се состои во континуирано информирање на командните структури, во идентификација, дефинирање и именување на целите, во поддршка при планирањето и извршувањето на операциите, во креирањето услови за изненадување на непријателот, во поддршка на партнерските сили и конечно, во проценка на ефектите и резултатите од операцијата. Здружените разузнавачки операции

¹²¹ Министерството за одбрана на Р.Македонија, АРМ и ним потчинетите разузнавачко-безбедносни субјекти, сè уште не успеале да издејствуваат востановување на Националната разузнавачка клетка (National Intelligence Cell-NIC), која би обезбедувала разузнавачко-безбедносна поддршка на националните армиски контингенти упатувани на сите досегашни ротации при учество во мисиите во Ирак и Авганистан. Како непосреден учесник во процесот за реализација на овој проект, сметам дека причината е од субјективна природа, иако се настојува таа да биде прикажана во друго светло. Со тоа, контингентот на АРМ е препуштен на разузнавачко-безбедносна поддршка на други Национални разузнавачки клетки, кои логично, тежнеат таква поддршка најнапред обезбедат за својот национален контингент.

¹²² International Intelligence Forum 2008, Perspectives on Multinational Intelligence Cooperation for Peace Operations, Natioanl Defence Inteligence College, Washington DC, March 2008, p.p. 120-121.

подразбираат превземање широки координирани активности водени од здружениот разузнавачки штаб и потчинетите структури, со цел да се обезбедат релевантни, точни и навремени податоци. За да се обезбеди реализација на ваквата цел, ЗРШ треба да планира, води, собира, процесуира, експлоатира, анализира, продуцира, интегрира и евалуира информации, но и да овозможи добивање повратни информации од воените авторитети.¹²³ Ова истовремено опфаќа и овозможување на координирано дејствување на единиците на стратегиско, оперативно и тактичко ниво, што подразбира постоење и на соодветни разузнавачки структури. Притоа, нивото на командите, големината на единиците, видот на опремата или видот (родот) на силите, не се во директен сооднос со нивото на разузнавачки операции.

Сето ова е потребно заради се почесто наметнуваните императиви за брзо распоредување на првите армиски единици и здруженото дејствување на тактичко ниво. Ваквите барања упатуваат на зголемена оптимализација на силите во тој дел од здружените операции.

Опишаниот комплекс задачи во здружените воени операции, најчесто го извршуваат т.н. C-4ISTAR (Comand, Contorl, Comunication, Computers, Intelligence, Surveillance, Targeting and Reconaissance)¹²⁴ капацитети, задолжени за овозможување вкупност на меѓусебно мрежно поврзани различни командни, управувачки, комуникациски, разузнавачки, извидувачки и насочувачки елементи кои на командантот му ги обезбедуваат сите потребни информации за донесување адекватна одлука. Ваквите тимови може да бидат умрежени и да се формираат и распуштаат по потреба и во зависност од развојот на состојбите на теренот.

Она што е навистина битно при извршувањето борбени операции во мултинационални мисии е дека, технологијата на информатичкото доба и постојаната промена на околностите го менуваат и обликот на борбеното поле, а со тоа влијаат и на можностите за маневар на армиските трупи. Притоа меѓусебниот однос на спротивставените страни може да стане толку динамичен, што ќе остави малку време и можности за прилагодување на развојот на состојбата, а со тоа и за постигнување на оптимален ефект од ангажираните

¹²³ Joint Publication 2-0 "Joint intelligence" Joint Chiefs of Staff, US Army, June 2007, p.p. I-5 - I-25

¹²⁴ Командување, Контрола, Комуникации, Компјутери (се обележува скратено со C-4), Разузнавање, Набљудување, Насочување кон цели и Извидување.

сили. Затоа треба да се почитуваат принципите кои важат при здружени разузнавачки активности, а тоа се: приодот кон проблемот (што значи да се размислува како непријателот), синхронизација, интегрираност, приоритизација (во зависност од барањата досатвени од к-дантот), проценка/предвидување, агилност, соработка и здружување на сите извори на информации.¹²⁵

Потребно е уште да се напомене и дека за успешно реализирање на здруженото разузнавање, неопходно е да постои, да се познава и да се применува унифицирана терминологија и процедури кои ќе овозможат оптимализација на успехот.

7.2. Здружени операции при откривање и спречување на организирани форми криминал со меѓународен опсег

Организираниот криминал во својата основна форма, датира од античкото време кога со трасирањето на првите поморски рути за транспорт, се појавило пиратството. Оттогаш наваму, со различен интензитет и форми на дејствување, организираниот криминал се појавува во сите периоди од човековата цивилизација.

Кога се споменува организираниот криминал во денешно време, треба да се има во предвид оти станува збор за појава со огромни порпорции, чие дејствување може да предизвика значително неповолни последици по општествената и безбедноста во пошироки рамки. Преку насилството и корупцијата, организираниот криминал пенетрира во легалната економија, кородирајќи го регулаторниот апарат и пренасочувајќи ги различните ресурси надвор од формалната економија. Со тоа се намалува и моќта на централната власт, која е неопходна за да се има функционален систем.¹²⁶ Според центарот за демократски студии, организираниот криминал со своите активности, во сите негови облици и форми, предизвикува најсериозни штети по државниот буџет.¹²⁷ Но, потребно е да се нагласи и дека организираниот криминал е поддржан и дејствува во содејство со ностители на овластувања или моќ во

¹²⁵ Joint Publication 3-16 “Multinational Operations”, march 2007, p.p. I-13 - I-18.

¹²⁶ Athanassopoulou.E., Fighting Organized Crime in Southeast Europe, Taylor&Francis Group, New York, 2005, p. 1.

¹²⁷ Center for the Study of Democracy, Transporataion, Smuggling nad Organized Crime, Sofia 2004, p. 47.

државни институции. Врската меѓу групите од организираниот криминал и државните авторитети треба да се бара во мотивацијата за акумулирање на моќ и профит, како кај едната, така и кај другата страна. Ваквата поврзаност е евидентна, без оглед на разликите во политичкиот и економскиот систем на државите. Динамичната природа на организираниот криминал, секогаш е во потрага по нови можности и нови пазари. Актуелниот тренд на т.н. нетериторијален криминал, во кој се вбројува и сајбер-криминалот, само потврдува дека границите и државниот суверенитет, не претставуваат никаква пречка за остварување на целите кон кои тежнеее организиранот криминал. Тој, поинаку е познат и како транснационален криминал, поради тоа што може да се сретне во речиси секој регион на светот, а особено е продорен во земјите со нова и слабо развиена демократија. Има огромно влијание врз сите нации, правејќи и сериозни штети на легалната трговија во глобални рамки.

Спротивставувањето на организираниот криминал претставува тест за правниот систем на секоја држава, неговите носители и за меѓународната заедница. Бидејќи станува збор за појава која не признава постоење на какви било други предрасуди освен остварување профит и акумулирање влијание, потребна е меѓусебна соработка на разузнавачко-безбедносните системи, како основен предуслов да се ограничи влијанието на овој феномен, кој се заканува да ја доведе во прашање и самата безбедност на современото општество. Всушност, основниот принцип со кој би требало да се дејствува против организираниот криминал е принципот на тесна и координирана регионална или меѓународна соработка, како противтежа на блиската соработка што е карактеристика на интернационалниот организиран криминал. Кога станува збор за потребата од тесна меѓународна соработка за сузбивање на криминалот, добро е да се знае дека развојот на технологијата, како што креираше услови за нетериторијално дејствување на криминалот, истовремено овозможи светот да стане помало место и за разузнавачко-безбедносните системи. Тие сега многу полесно и побрзо можат да имаат увид во базата на податоци, а со тоа и можност од навремена размена на информации. Меѓународната соработка за борба против ова зло е дотолку позначајна, кога станува збор за региони со стагнирачка економија, значителен процент на невработеност и лошо водење на севкупната политика. Затоа, покрај постоењето на национална стратегија за борба против организираниот криминал и билатералната соработка на земјите

по ова прашање, потребно е стимулирање на регионални и меѓународни иницијативни на ова поле. Ова е особено важно заради тоа што, покрај илегалната форма на дејствување, организираниот криминал се обидува, а честопати и успева, да изнајде легални начини за безбедна реализација на своите активности. Спротивно на ова, непостоењето тесна и координирана соработка на разузнавачко-безбедносните структури заради процедурално правна неусогласеност, придонесува кон подобро и поефикасно поврзување на криминалните групи.

За да се овозможат здружените акции за борба против организираниот криминал, потребно е да се има јасна дефиниција на поимот организиран криминал, единствена инкриминација на неговите активности и прецизно дефиниран облик на регионална или меѓународна соработка. Тоа исто така подразбира усогласување на процесните овластувања неопходни во постапката на откривање и докажување на кривичното дело организиран криминал, поедноставување на постапките за овозможување правна меѓународна помош и конечно, цврсто поврзување на надлежните државни органи со цел размена на информации, односно, откривање и докажување на дела од областа на организираниот криминал.¹²⁸ Ова е потребно од следниве причини. Мултинационалните воени сили начелно дејствуваат во рамки на мандат даден од ООН или друго меѓународно правно тело, при што се обврзани само да ја почитуваат декарпацијата која се дава во форма која ќе овозможи далеку пошироки дејства. За разлика од нив, цивилните разузнавачко-безбедносни структури при борбата со транснационалниот криминал, мора да ги почитуваат правно-регулативните норми кои важат во државите каде тој дејствува. Заради ова, потребно е да се има наднационален (т.н. супранационален) пристап и стратегија, бидејќи организираниот криминал претставува актер без суверенитет во меѓународните односи.¹²⁹

Тоа значи дека борбата против организираниот криминал, подразбира трансформација не само на разузнавачко-безбедносниот и полицискиот систем, туку и соодветна поддршка од националните авторитети и адекватните меѓународни институции, односно, примената на теоретски одредби во

¹²⁸ Голубовиќ.З., Регионална срадња у борби против организованог криминала, Ревија за безбедност, VI/3, август 2010, Београд, стр. 249-250.

¹²⁹ Williams.P., Vlasid.D., Combating Transnational Crime: Concepts, Activities and Responses, Franck Cass, London/Portland, 2001, p. 4.

практичната борба против ваквата појава. Ваквиот пристап треба да го оневозможи акумулирањето моќ кај организираниот криминал со корумпирање на јавните службеници, кои им овозможуваат имунитет од процесуирање.

Сите национални, односно документи на политичко-економските или воени сојузи, кои ги дефинираат основните постулати на безбедносно-одбранбената стратегија, значително се фокусирани кон начинот за справување против организираниот криминал. Препознавајќи ја потребата од организирано дејствување против организираниот криминал, меѓународната заедница уште во 1923 година, во Виена, ја формирала Комисијата на меѓународната криминалистичка полиција која во 1956 година, прераснува во Меѓународна полициска организација, позната како Интерпол. Во оваа организација, денес членуваат 186 земји членки, а остварува и перманентна соработка со ООН. Слична организација е и Европол, чие дејствување главно е насочено на Европскиот континент, а е формирана во 1992 година, со улога во обединување на разузнавачко-безбедносните субјекти од полициските структури на земјите членки на ЕУ. За своето дејствување, Европол доставува известување до Советот за безбедност на ЕУ¹³⁰. Во борбата против организираниот криминал вклучени се и други регионални и меѓународни иницијативи како на пример, Регионалниот центар за борба против трансграничниот криминал во Југоисточна Европа (Southeast Europe Cooperative Initiative-SECI), во кој членуваат 13 земји од регионот, а во чија работа како перманентни набљудувачи учествуваат и 19 земји, меѓу кои САД и членки на ЕУ, Организацијата за соработка на регионалните начелници на полицијата од земјите од Јужна Африка,¹³¹ националните разузнавачко-безбедносни организации на САД како ЦИА, ФБИ и други.

Дека е препознаена потребата за здружено дејство против организираниот транснационален криминал во меѓународни рамки, покажува и конвенцијата на ООН, каде тесната соработка на разузнавачко-безбедносните системи, се промовира како најефикасна мерка за борба против оваа растечка закана по меѓународната безбедност.¹³²

¹³⁰ Organized Crime Threat Assessment-ОСТА претставува документ кој дава безбедносна проценка за организираниот криминал како безбедносна закана по ЕУ.

¹³¹ Southern African Regional Police Chiefs Cooperation Organisation-SARPCCO.

¹³² United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, chapter 41, United Nations 2000; www.undoc.org

8. Развој и трансформација на разузнавачко-безбедносните системи

Досегашната историја покажа дека вистинската и навремена информација отсекогаш претставувала едно од основните сретства за остварување на политиката на актуелните носители на моќ во државата. Она што трпело промени низ досегашниот цивилизациски период, биле начинот и средствата што се применувале за доаѓање до бараните податоци. Со развојот на цивилизацијата и сегашната појава на глобализација, дојде и до радикална промена на условите за вршење на основната дејност на разузнавачко-безбедносните служби, како специфичен дел од севкупниот безбедносен систем. За тоа особено придонесе брзиот развој на науката и технологијата, зголемените и речиси неограничени можности за комуникација на луѓето ширум светот, кои продуцираа со брза и обемна размена на податоци.

Динамиката на меѓународните процеси и променетото безбедносно опкружување, неминовно наметнуваат и потреба од трансформација и вложување во развојот на разузнавачко-безбедносните системи. Нивниот развој и трансформација станаа особено видливи по настаните од 11 септември 2001 година на тлото на САД. Овој датум е забележен како разузнавачко потфрлање и е директна последица за значителната промена на безбедносната состојба на меѓународно ниво. Резултатот од ова потфрлување на разузнавачко-безбедносниот систем на САД, се гледа во целосното преиспитување на неговата организациска поставеност и комплетна реорганизација на неговата структура. Трансформацијата подразбираше и формирање на Национален противтерористички центар, централизирање на најголем број од разузнавачко-безбедносните служби под еден координативен центар предводен од директор на националното разузнавање,¹³³ непосредно потчинет на Претседателот на САД. Ваквата трансформација резултираше и со проширување на нивните овластувања, во чии рамки беше одобрено и прислушувањето на граѓаните на САД, а беше реорганизирана и агентурната мрежа со зајакнување на ХУМИНТ¹³⁴ факторот, кој претходно беше запоставен за сметка на податоците

¹³³ DNI- Director of National Intelligence.

¹³⁴ ХУМИНТ–HUMINT: HUMAN INTelligence-разузнавање кое користи човечки извори за прибирање на податоци.

кои се прибираа со помош на технологијата и соработката со партнерски разузнавачки служби.

Истото може да се каже и за настаните што следуваа по терористичките напади во Мадрид и Лондон, кои резултираа со не толку опсежна, но сепак значителна трансформација на европските разузнавачко-безбедносни системи.

Брзите цивилизациски промени кои влијаат и на безбедносното опкружување, како и малата можност од постоење за конвенционално загрозување¹³⁵ на безбедноста во меѓународни рамки, налагаат развој на флексибилен, технолошки опремен и интероперабилен разузнавачко-безбедносен апарат, кој ќе може ефикасно да дејствува во национални, регионални и пошироки рамки. Пролиферацијата на нуклеарното, хемиското и биолошкото оружје за масовно уништување и нивната можна употреба од неформални групи, честите појави на анархија кои резултираат со тероризам, рапидното смалување на животните и енергетските ресурси, загрозувањето на животната средина¹³⁶ и климатските промени, значително влијаат за проширување на опсегот за ангажирање на разузнавачко-безбедносните служби, во однос на нивната досегашна „класична“ средина за работа. Ова меѓу другото подразбира и ангажирање на одреден број лица, кои не мора да вршат разузнавачки задачи, но чие вклучување во одредени операции може да го зголеми ефектот за успешност на истата.

Исто така, се поголема закана за безбедноста претставува и т.н. сајбер тероризам (syber-terrorism), кој ги загрозува мрежите, чувањето доверливи документи и комуникацијата во електронска форма. Нападите од овој вид тероризам стануваат се поголеми и поорганизирани, предизвикувајќи се поголеми штети во владините администрации, бизниси и економии, а потенцијално, преку злоупотреба на транспортните и набавните мрежи може дополнително да влијаат кон загрозувањето на безбедноста и стабилноста на меѓународно ниво. Истовремено се соочуваме и со појавата на модерно пиратство, кое се повеќе ги загрозува транспортните и транзит рути од кои зависи меѓународната трговија. Преместувањето на технолошко-комуникациската војна во вселената, дополнително укажува на потребата од

¹³⁵ Кое не треба да биде целосно игнорирано, за што сведочат и состојбите во одредени региони а во прв ред Авганистан.

¹³⁶ Овде спаѓа загрозување на животната средина со индустриски и нуклеарен отпад, но и неисчистените мински полиња.

развој на разузнавачко-безбедносните ситеми и на овој план. Земјите што можат да си го дозволат тоа, во состав на својот разузнавачки систем веќе имаат вакви субјекти¹³⁷, кои вршат експлоатација и анализа на географските (топографски) и просторни промени на земјината површина и атмосферскиот простор и нивното можно влијание врз безбедносните или други интереси.

Сето ова укажува дека општата развојна динамика, го условува и развојот и трансформацијата на разузнавачко-безбедносните системи, за што е потребно нивно екипирање со стручен персонал од една и инвестирање на значителни финансиски средства за модернизација и опремување, од друга страна. Тоа пак подразбира дека заедно со развојот на цивилизацијата, еволуира и разузнавачко-безбедносниот систем. Според Стеван Дедијер, еволуцијата на разузнавањето во 2053 година ќе ја доживее својата крајна точка, кога повеќето земји во светот ќе го воведат разузнавањето во вкупниот општествен систем.¹³⁸

8.1. Реформи на разузнавачко-безбедносните системи како предуслов за остварување на ефикасна безбедност

Ерата на глобализација изгради таков систем на меѓународни односи, во кој многу држави не се во можност самостојно и пред се рамноправно, да учествуваат во решавањето на меѓународните безбедносни проблеми. Тоа ја наметнува потребата од спроведување на опсежни и постојани општествени реформи, кои ја опфаќаат и разузнавачко-безбедносната сфера. Најдобар пример за тоа претставува комплетната реформа на разузнавачко-безбедносниот сектор, спроведена во САД по терористичките напади од 11 септември 2001 година. Терористичките настани на тлото од Европа што следеа по овој датум, предизвикаа реформи во оваа општествена сфера да бидат спроведени во Обединетото Кралство, како и во други земји од ЕУ.

Секоја држава одлучува за начинот на кој ќе ја осигури својата безбедност. Од таквата одлука директно зависи и обемот и моделот на реформите што ќе се спроведуваат во севкупниот безбедносен сектор, а со тоа и

¹³⁷ Пример за тоа е Националната Геоспатијална Разузнавачка Агенција (National Geospatial Intelligence Agency-NGIA) на САД, формирана во 2003 година, која е составен дел од националното разузнавање.

¹³⁸ Dedijer.S., Development & Intelligence 2003-2053, National Security and the future, p.p. 3-4., autumn/winter 2002 [www. info@nsf-journal.hr](http://www.info@nsf-journal.hr)

во разузнавачко-безбедносниот сегмент. Делотворниот процес за реформирање на разузнавачко-безбедносниот сектор, побарува непрекинато и целосно образование и информирање за основните поими, принципи и искуства во оваа област, при што донесувачите на одлуки, непосредните извршители и јавноста, се соочуваат со потребата од постојано адаптирање и усовршување. Притоа, наместо праксата тоа да се доверува само на директно вклучените субјекти, од исклучителна важност е вклучување на еден поширок спектар учесници во овој процес бидејќи така, покрај запознавањето со аспектите за реформирање на овој општествен сектор, се стекнуваат и сознанија од областа на современата безбедносна теорија и меѓународните безбедносни интеграции.

Безбедноста на една земја најдобро се осигурува низ континуирано зајакнување на стабилното меѓународно опкружување, кое се темели на владеење на правото, демократијата и почитувањето на човековите права. Припадниците на разузнавачко-безбедносните структури, како и донесувачите на одлуки, денес оперираат во значително видоизменето опкружување од она што го регулирало светот пред триесет години. Токму тоа претставува и императив за реформа на целата одбранбена и безбедносна структура, која треба да се спроведува во рамките на цврсти демократски институции што, меѓу останатото, вклучуваат цивилна контрола на разузнавачко-безбедносниот систем, но и цивилно-воена соработка во развивањето на безбедносната политика.¹³⁹

Реформата на разузнавачко-безбедносните системи во последните години стана подеднакво интересна област како за политичките аворитети и професионалните припадници на системот, така и за академската јавност. Во основа, реформата на овој сектор отвора прашања како општеството да ја осигура сопствената и безбедноста на своите граѓани. Притоа треба да се води сметка реформите да бидат спроведувани подеднакво во сите безбедносни сегменти, со цел да не се направи дисбаланс помеѓу одбранбената и цивилната безбедносна компонента. Тоа подразбира реформа на армијата, полицијата,

¹³⁹ Robert McDougall, амбасадор на Канада во Р.Србија, воведно излагање при отпочнувањето на осмата школа за реформи во безбедноста, „Antologija tekstova sa Škola reforme sektora bezbednosti“, International and Security Affairs Centre, Colorgrafx, Белград, 2007, стр. 9.

парамилитарните структури(агенции за обезбедување), како и разузнавачките служби. Но, успешната реформата не подразбира структурни и функционални промени само во овие сегменти кои се непосредни безбедносни актери, туку исто така, тоа побарува реформа и на највисоките безбедносни субјекти, како Националниот совет за безбедност и ресорните министерства. Тоа во голема мерка придонесува за поголема ефикасност во спроведувањето на севкупната безбедносна политика.

Секако дека и покрај тоа што ваквите реформи првенствено се спроведуваат со цел успешно да се одговори на безбедносните закани и предизвици, тоа истовремено треба да придонесе и кон зацврстување на цивилното општество и доброто демократско владеење, да ја интензивира професионалноста како предуслов за превенирање на нестабилноста и конечно, да ја подобри интероперабилноста со други безбедносни системи. Вака, разузнавачко-безбедносниот систем помага во ефективното интерно менаџирање со состојбите што можат да резултираат со внатрешна нестабилност, а истовремено учествува во реализацијата на регионалните и стратегиски безбедносни цели.

Принципите на владеење на правото и демократската контрола на безбедносниот сектор, подеднакво иманентни за демократските општества, претставуваа основно упатство за реформирање на оваа област и во пост-комунистичките општества.¹⁴⁰ Особено значајна компонента за успешна реформа на севкупниот безбедносен сектор претставува воспоставувањето ефикасни демократски мерки за надзор и контрола, што се особено важни за земји кои се наоѓаат во фаза на демократизација, како и за оние што минуваат низ постконфликтен период. Клучните елементи од безбедносниот сектор вклучуваат и воспоставување на ефикасна цивилна контрола над регуларните армиски сили, каде јасно треба да биде прецизирана линијата на командување од Врховниот командант (најчесто Претседателот на државата) до Генералштабот, од Генералштабот до Министерството за одбрана и натаму до Парламентот.¹⁴¹ Ваквата пракса треба да се спроведува и во полицискиот,

¹⁴⁰ Ванковска.В., „Владеење на правото, Демократија и Демократска Контрола на Безбедносниот Сектор“, Antologija tekstova sa Škola reforme sektora bezbednosti, International and Security Affairs Centre, Colorgrafx, Белград, 2007, стр. 89.

¹⁴¹ Edmunds.T. and Germann.G. Towards Security Sector Reform in Post-Cold War Europe: A Framework for Assessment-NOMOS-Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2003, p. 23-25.

безбедносниот исто како и во разузнавачкиот дел, што треба да резултира со нивна целосна деполитизација.

Разузнавачко-безбедносните служби од земјите со развиена демократска традиција се карактеризираат со прецизна поделба на разузнавачките, контраразузнавачките и безбедносните активности, но и со воспоставеност на сложени, нормативно дефинирани и прецизно одредени облици за надзор и контрола врз нивната работа од страна на законодавната и извршната и судската власт. Во овие земји дејствуваат голем број на координативни, надзорни и советодавно-контролни тела и установи (парламентарни комитети и поткомитети, тела на извршната власт, одбори и сл), надлежни да ги регулираат активностите на посочените служби во согласност со уставот, програмско-политичките документи¹⁴² и важечките законски акти.

Спротивно на ова, во земјите во развој, што тежнеат за влез во семејството на демократските општества, разузнавачко-безбедносниот систем често се одликува со непостоење на стратегија за национална безбедност или отсутност на закон за Национална безбедност, а самите служби се во функција, или под влијание и контрола на владеачките политички елити. Во вакви случаи честопати се случува да дојде до кршење на човековите граѓански и политички права и слободи, нема јасно разграничување на разузнавачките, контраразузнавачките и безбедносните активности, а постои и некритичко мистифицирање на работата на службите, нетранспарентност и немање на механизми за нивен надзор и контрола од страна на законодавната, извршната и судската власт.

Тоа би значело дека најзначајната задача при реформата на овој сектор е истата да биде извршена во склад со претходно прецизно дефинирани национални (државни) интереси и усвоена стратегија за национална безбедност. Во земјите со кратко демократско минато, реформата на разузнавачко-безбедносните служби, треба да го разгледува и прашањето за отворање на досиејата, кое треба да се направи со прецизно утврдена постапка и со претходно донесување на законска регулатива по истото прашање.¹⁴³ Секако, како една од главните обврски што треба да бидат земени предвид при

¹⁴² стратегијата за националната безбедност, стратегијата за одбрана, стратегијата за борба против тероризмот и организираниот криминал и сл.

¹⁴³ пошироко во: О.Бакрески „Контрола на безбедносниот сектор“ Филозофски факултет, Скопје, Аутопринт, 2008 год., стр31-34

реформата на разузнавачко-безбедносниот систем во овие општества, треба да биде креирањето услови за задолжителна цивилна контрола врз овие структури и нивна транспарентност и отчетност за работата. При спроведувањето на овие реформи, мора истовремено да се води и сметка за безбедноста, која во ниту еден момент не треба да биде доведена во прашање.

9. Некои отворени прашања и потешкотии во истражувањето на разузнавачко-безбедносните служби

Разузнавањето и неговиот неизбежен пандан контраразузнавањето, односно безбедноста, играат централна улога обезбедувањето на националната безбедност. Без разлика, дали се работи за мала или голема, богата или сиромашна, демократска или авторитарна, политиката на едно општество ќе биде нефункционална, односно неуспешна, доколку не постои ефикасна разузнавачко-безбедносна компонента, насочена да ја осигура националната безбедност. Поради ваквата улога и важност, државите се сè уште неподготвени целосно да ги откриваат разузнавачко-безбедносните капацитети со кои располагаат¹⁴⁴.

Се смета дека ниту едно друго поле во човековата историја не било толку тешко да се истражи и открие, како што е тоа пример со разузнавањето, нивното дејствување и влијание. Истовремено, ова подрачје е едно од ретките каде се вршени исклучително мал број на научни истражувања, што е особен случај во ерата на Студената војна. Овој феномен, најмногу се должи на фактот што разузнавачките служби, во многу мал број на примери, односно речиси никогаш, не се подготвени да ја достават на увид доверливата документација со која располагаат.

Аргумент за ова имаме и во тоа што научниците најчесто се принудени да се потпираат на недоволно силни докази и нецелосно поткрепени тврдења, а кои се објавуваат од поранешни официјални претставници на разузнавачките служби (речиси по правило, дел од нив се разочарани во статусот што го имаат по завршувањето на професионалната кариера), пишувањата во јавниот печат,

¹⁴⁴ Hastedt.G., Contemporary world issues: Espionage, ABC-CLIO, Inc; Santa Barbara, California, 2003, p. 3.

новели итн.¹⁴⁵ Една од причините за тоа е и што релевантните разузнавачки агенции не искажуваат подготвеност за декласифицирање на дел од документацијата со која располагаат, а со која може да дозволат увид во нивната работа и начинот на функционирање при одредени општествени состојби и историски периоди. Другиот дел од документите, кој се дава на увид во јавноста, не е доволен да овозможи темелно научно истражување, кое би резултирало со стекнување на аргументирани сознанија.

Токму поради ова, Џ. Л. Гадис искажува скептицизам и на доказите дадени од поранешни функционери во разузнавачко-безбедносните служби, подвлекувајќи дека: „...нивните тврдења во вид на интервју или спомени, можат да наведат во погрешна насока, доколку истите не се поткрепени со соодветна документација во пишана форма“.¹⁴⁶

Спротивно на ова тврдење, историчарот Д.Камерон Ват смета дека причината за потешкотиите во успешното истражување на разузнавачко-безбедносните служби не треба да се бараат во малиот број релевантни докази, туку дека тоа повеќе се должи на соочувањето со делумно психолошкиот и делумно методолошкиот проблем кој би се јавил при истражувањето. Имено, според Ват, психолошкиот проблем произлегува од стравот на научниците да не ја нарушат својата професионална репутација, изнесувајќи труд кој ќе биде подложен на критики, пред се во однос на тврдењата за конкретни дејствија на разузнавачко-безбедносните системи, ако се знае дека најголемиот број нивни активности не им се познати на поширок круг лица. Од друга страна пак, се јавува и методолошки проблем, бидејќи не може да се третира развојот и континуитетот на разузнавачко-безбедносниот систем како елемент во процесот на донесување политички одлуки од општествена важност, како што би се третира еволутивниот процес на која и да е друга општествена институција¹⁴⁷.

Едно од отворените прашања кое се поставува при третирањето на разузнавачко-безбедносните служби е тајното прибирање информации, односно извршувањето тајни операции на сопствената територија или во странство.

Иако одредени показатели посочуваат дека разузнавачко-безбедносните

¹⁴⁵ Gaddis.J.L., Intelligence, Espionage and Cold War Origins, *Diplomatie History* 13, no 2, 1989, p. 192.

¹⁴⁶ Исто стр. 193.

¹⁴⁷ Watt.D.C., Intelligence and the Historian: A Comment on John Gaddis, Intelligence, Espionage, and Cold War origins, *Diplomatie History* 14, 1990, p. 199.

системи голем процент од вкупниот број доверливи податоци ги прибираат со користење дозволени сретства, не треба да се потценува значењето на тајните методи и активности. Раширено е мислењето, што ниту една од тајните служби не го негирала досега, дека доверливите податоци главно се прибираат со користење на тајни методи а најголем дел со шпијунирање. Ова мислење е резултат на примената на т.н. тотално разузнавање, кое се темели на начелото дека секој може, секој треба и секој мора да доставува доверливи информации доколку разузнавачко-безбедносниот систем го побара тоа. Ваквиот концепт инаугуриран од Јапонците уште во 1894 година,¹⁴⁸ а доведен до совршенство за време на II-та светска војна и подоцна во текот на блоковската поделеност, во одредена мерка се користи и денес, бидејќи и најдемократските општества не бегаат од примамливата можност за развивање и користење на систем за тотално разузнавање.¹⁴⁹

Како што е веќе наведено, дел од работата на разузнавачко-безбедносните системи нужно подразбира тајност, па затоа и истражувањето на оваа област наидува на објективни потешкотии. Од друга страна, дури и во денешно време, обидите за истражување на полето каде дејствуваат разузнавачко-безбедносните системи, најчесто завршуваат пред сид на молчење и недоверба, односно со соочување на можност од предизивување на одредени политички или дипломатски последици по општеството. Ова особено важи доколку се врши истражување на активноста што овие системи, тајно или јавно, ја вршат кон други земји.

Според одредени анализи, се смета дека процентот на информации од доверлив карактер, добиени со примена на тајни методи, ни одблиску не може да се споредува со процентот на информации добиени со користење легални методи на работа. Според Х.Х.Рансом, поранешен разузнавачки офицер, а подоцна професор на политички науки во САД, дури 80% од разузнавачкиот „сиров“ материјал во мирновремени услови, се прибира со примена на легални

¹⁴⁸ “Japanese total espionage in Manchuria, China, and the Netherlands East Indies” Military Intelligence Service, War Department, 1942, p. 3.

¹⁴⁹ Како пример може да послужи периодот во 50-тите и 60-тите години од минатиот век, кога во САД, се одвивал речиси хистеричен лов на комунисти. На тоа му претходело донесување закон против работничките синдикати и оснивање комисија за испитување на антиамериканска дејност, одобрени од тогашниот претседател на САД, Х.Труман. Овој период уште се нарекува и „макартизам“ по сенаторот Џ.Макарти.

методи и средства.¹⁵⁰ Во денешни услови, разузнавачко-безбедносните системи главно го применуваат законски дозволения начин за прибирање информации, за кое што поволно влијае напредокот и развојот на јавната комуникација (употреба на заштитена комуникациска врска со користење на можностите од јавната глобална електронска мрежа), како и унапредувањето на меѓусебната доверба кај одреден број на земји, при што контактите во разни области на меѓународно рамниште достигнаа висок степен на развој.

Оттука зачудува податокот дека и во денешните општествени и меѓународни прилики, постојат објективни пречки при обидите за потемелно истражување на разузнавачко-безбедносните системи. Ова особено важи за делот кој се однесува на примената на тајни активности и нивното влијание врз политиката, што прави овие системи да се издигнат на ниво од една комплексна категорија, со речиси митолошки димензии. Како и да е, во денешно време се создадени многу подобри претпоставки за истражување и изучување на разузнавачко-безбедносните системи отколку што тоа било случај до завршувањето на Студената војна, иако научното истражување на овие системи во догледна иднина ќе биде потешко во однос на некои други општествени системи. Ова особено се однесува на делот во кој спаѓа ограничената литература и релативно малата достапност¹⁵¹ до архивскиот материјал што ги поседуваат овие системи.

¹⁵⁰ Ransom.H.H., *The Intelligence Establishment*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1970, p. 20.

¹⁵¹ За потребите на овој труд се направи неуспешен обид да се дојде до архивски материјали со кои располагаат субјектите од разузнавачко-безбедносниот систем на Р.Македонија или Државниот архив на Р.Македонија. Поднесеното барање беше да се направи увид само во конститутивни и нормативни документи, со цел да се види оригиналната содржина за формирањето на разузнавачко-безбедносната структура во Р.Македонија, нивните надлежности и овластувања; прилог бр.1 и 2

III. ДЕЛ
РАЗУЗНАВАЧКО-БЕЗБЕДНОСНИ СИСТЕМИ НА НАЦИОНАЛНО
НИВО

1. Поим, улога и функции на националниот разузнавачко-безбедносен систем

Државата претставува централен дел на политичкиот систем, односно историска константа и најважен облик на политичко организирање. Гледано и од аспект на меѓународните односи, државите остануваат најрелевантните актери, иако постојат тенденции за воспоставување посилен меѓународен поредок или супранационални форми на интеграција, вклучувајќи го и големиот број меѓународни организации¹⁵². Теоретски, државата е политичка заедница со ефективна власт над одредена територија, односно, таа е апарат на присила која начелно ја гарантира безбедноста на сите нејзини членови. Со други зборови, државата претставува организација со монополизирана можност за физичка принуда, која на владеачката класа и служи за одржување на нејзината политичка и економска власт.

Вака разбрана, државата овозможува идентификација на нејзините основни елементи: жители, територија и власт. Притоа, во согласност со своите можности, државата настојува на најповолен начин да го регулира меѓусебниот однос на своите граѓани, идентификувајќи ги примарните државни интереси. Функционирањето на државата може да биде загрозено со противдејство од внатрешни или надворешни фактори. Надворешното дејствување против интересите на државата настанува поради реализација на интереси од други држави или организации, додека внатрешното настанува како резултат на несогласување со практикувањето на власта, од страна на помал или поголем дел од нејзините граѓани. За отстранување на ваквите закани, државата воспоставува правила на однесување, а за придржување кон истите, принудена е да креира и поседува адекватни системи. Кај нив постои хоризонтална и вертикална поврзаност, што овозможува нивно функционирање во еден државен и општествен систем. Меѓу системите, со кој државата ги принудува субјектите да ги почитуваат од неа утврдените правила, нагласено место има и разузнавачко-безбедносниот систем¹⁵³.

Основните постулати на безбедноста, го детерминираат поимот на разузнавачко-безбедносен систем, како една од првите точки во реалната

¹⁵² Б.Ванковска „Политички систем“, Бомат Графикс, Скопје, 2007 год., стр. 27

¹⁵³ Мијалковски.М. „Обавештајне и безбедносне службе“; Универзитет у Београду-Факултет безбедносни, ЈП „Службени гласник“, Београд 2009 год; стр 31-32

структура за остварување безбедност на поединецот, општеството и пошироката заедница.¹⁵⁴

Политиката на секоја држава се креира со цел да се стекнат и реализираат едностраните поволности во однос на друга, односно други држави. Од тоа произлегува основната недоверба во меѓусебните односи и нужноста од заштита на сопствените податоци од витално значење за државата, односно настојувањето да се откријат ваквите податоци од други земји. Вообичаено, прибирањето податоци од интерес на државата, кои натаму би послужиле за постигнување одредени цели е задача на разузнавачко-безбедносните системи. Притоа, во зависност од потребниот податок, сегментите на системот треба да вршат директни или индиректни планирани активности за негово точно и навремено прибирање.

Во согласност со сознанието дека важен услов за постоење и развој на државата, претставува нејзината способност за организирано отстранување на внатрешните и надворешните закани по сопствената безбедност, логично е таа да се определи за оптималниот облик на одбранбено реагирање. Во зависност од природата на загрозување на нејзините витални интереси, државата го избира и начинот и обликот на кој ќе реагира. Токму неможноста однапред да се знае обликот со кој ќе бидат загрозени виталните државни интереси, а со цел државните субјекти што донесуваат одлука да располагаат со квалитетни и навремени информации за причините и носителите на загрозувањата, ја нагласува потребата од воспоставување на посебен систем, ставен во функција на безбедноста. Во најопшт смисол, поимот систем подразбира целина составена од неколку, меѓусебно поврзани делови, чиешто функционирање придонесува да се достигне заедничка цел. За постигнување на безбедносните цели на државата, примарното место го завзема разузнавачко-безбедносниот систем¹⁵⁵.

Разузнавачко-безбедносниот систем претставува збир на државни и недржавни институции кои постапуваат според нормите на безбедносното право, а имаат надлежност, должности и одговорности во областа на безбедноста на државата. Поимот разузнавачко-безбедносен систем ја опфаќа

¹⁵⁴ Бајагиќ.М., „Шпијунажа у XXI веку-Савремени обавештајно-безбедносни системи“, Воос&Marso, Белград, 2008, стр. 12.

¹⁵⁵ Мијалковски.М. „Обавештајне и безбедносне службе“; Универзитет у Београду-Факултет безбедносни, ЈП „Службени гласник“, Београд 2009 год; стр 32-34

разузнавачката и безбедносната функција на државата, а целта на овој систем е навремено и непрекинато доставување на квалитетни податоци за внатрешните и надворешните закани и загрозувања на безбедноста на државата и нејзините витални вредности. Ваквите податоци им се доставуваат на политичките и воени авторитети во државата, кои ги користат за донесување соодветни одлуки и креирање на националната безбедносна политика, во мир или кога истата е непосредно загрозувана. Со самото тоа, разузнавачко-безбедносниот систем е поставен во центарот од функциите на државата и практикувањето на нејзината моќ, правејќи од разузнавањето и безбедноста едни од есенцијалните политички активности. Овој систем е задолжен за извршување на примарните функции од безбедносна комплексност, што овозможува успешно функционирање на државниот апарат на внатрешен и на надворешен план. Притоа, тој не треба да има учество во креирањето на државната политика, туку треба да служи како сервис кој придонесува државните политички и воедни авторитети да донесат соодветна одлука во корист на виталните општествени интереси.

Разузнавачко-безбедносниот систем на државата треба да претставува единствена организациска и функционална вкупност. Во поширока смисла, него го сочинуваат раководно-надзорни и оперативни структури¹⁵⁶. Станува збор за сложен и специфичен систем кој својата основна задача ја остварува преку две функции. Првата, ја реализира со заштита на податоците и информациите кои носат степен на доверливост и чие откривање од страна на трети страни или лица би можело да предизвика штетни последици по државата¹⁵⁷, посочувајќи дека станува збор за безбедносната функција на системот. Втората, разузнавачка функција, го опфаќа ангажирањето на системот во прибирање на доверливи податоци и информации со фокусираност кон заканите и загрозувањата на виталните вредности на државата. Преку ефикасната реализација на основните функции и овозможувањето на државните авторитети да ги насочуваат своите активности врз основа на навремени, веродостојни и квалитетни податоци, со

¹⁵⁶ под раководно-надзорни структури се подразбира политичкиот, воениот и јавниот државен субјект кој го насочува, односно контролира овој систем, додека под оперативни структури се подразбираат сите разузнавачки, безбедносни, разузнавачко-безбедносни и полициски служби кои се дејствуваат во рамките на системот.

¹⁵⁷ аферата што “WikiLeaks” ја предизвика со обелоденувањето на разузнавачки и дипломатски податоци со доверлива содржина, покрај тоа што предизвика значителен јавен интерес, придонесе и за компромитирање на тајната и дипломатска кореспонденција на одредени држави

што разузнавачко-безбедносниот систем значително придонесува во спроведувањето на успешна државна политика.

2. Односот на разузнавачко-безбедносниот систем со дипломатијата

Дипломатијата претставува начин за водење на надворешната политика на државата со една или повеќе други држави, преку од неа овластени органи (министерство за надворешни работи, или преку дипломатско-конзуларни претставништва), што укажува дека постојат два основни облици на дипломатијата и тоа, билатерална и мултилатерална. Таа отсекогаш предизвикувала особен интерес, поради бројните тајни и контоверзи што ја следат. Според М.Митревска, може да се каже дека под поимот дипломатија се подразбира: општествена активност и политички процес во кој политичките учесници, најчесто државите, стапуваат во меѓусебни односи во меѓународното опкружување.¹⁵⁸ Основна задача на дипломатијата е да ги претставува и штити интересите на својата земја, да ги гради односите со други држави, да се преговара со цел изнаоѓање соодветно билатерално, регионално или меѓународно решение, како и да ја известува матичната држава за општата состојба во земјата каде се престојува, односно за општите или специфичните состојби во поширокиот регион. Во функција на ова, честопати се вклучува и разузнавачката компонента на матичната држава.

Разузнавачката компонента во рамниште на функцијата на дипломатските претставници, отсекогаш имала значителна улога, а една од основните цели е да се врши оперативно покривање и разузнавачко истражување на државата, регионот и важните стратегиски подрачја, со цел да се заштитат сферите на интерес на матичната држава. Впрочем, овој начин за прибирање податоци кој е од витален интерес на државата, се применувал уште во античкиот период, при воспоставувањето на првите билатерални односи меѓу тогашните држави. Ваквата пракса продолжила со натамошниот развојот на човековата цивилизација низ историјата, кога што најизразено место завземаат Византија и Италијанските градови држави. Тогашниот апарат на Византија располагал со богат фонд на разни информации за непријателските страни,

¹⁵⁸ Митревска М. „Превентивна дипломатија и мировни акции“, Филозофски факултет, Скопје, Бомат графикс, Скопје; 2010; стр 24

големината и силата на вооружените сили¹⁵⁹, економската состојба и слично, додека дипломатските претставници на Венеција, Фиренца и Џенова, биле задолжени да ја следат и анализираат севкупната состојба на земјата во која се акредитирани. Податоците до кои доаѓале овие дипломати биле од строго доверлив карактер, а до матичната страна биле испраќани во форма на шифрирано известување, поради што, дипломатијата претставувала разузнавачки фактор во толкава мерка, што во XVI и XVII век, за дипломатите се користел терминот „чесен шпион“ (Espion honorable)¹⁶⁰.

Во науката за меѓународните односи, постојат релативно мал број обиди да се објасни улогата на разузнавачките структури во надворешната политика на државата, што може да се толкува со ограничениот пристап за истражување на оваа област. Тоа наметнува вистинска потреба за посеопфатно разгледување на оваа проблематика. Дипломатските односи се регулирани со меѓународни закони, во кои се кодифицирани концепциите на современата дипломатија и се прифатени општите норми од обичајното право од областа на меѓународните односи, дипломатијата и конзулраното работење.

Според членот 3 од Виенската конвенција за дипломатски односи од 1961 година, регулирани се функциите на дипломатската мисија, при што во ставот 5 од истиот член се наведува дека постои и функција за: „разузнавање, со сите дозволени средства, за условите и развојот на настаните во државата каде се акредитира и поднесување на известување на владата од државата што ја акредитира“¹⁶¹. На овој начин на дипломатите им се овозможува да ги извршуваат своите обврски во рамките на државата каде се акредитирани, односно да извршуваат работи од репрезентативно-протоколарна природа¹⁶², од стручно-функционална природа¹⁶³, но и разузнавачки работи. Ваквата тродимензионална задача, може да стане поразбирлива доколку се подели со

¹⁵⁹ како пример може да послужи и историскиот податок дека во 1014 година, Византискиот цар Василиј II, по претходно добиени информации за правецот на движење, подготвил изненадувачки напад во реонот на планината Беласица, нанесувајќи пораз на 14 илјадната војска на царот Самоил

¹⁶⁰ Милошевиќ.М. „Систем државне безбедности“, Полициска академија, Београд, 2001, стр.18.

¹⁶¹ „Бечка конвенција о дипломатским односима од 18. Априла 1961. године“, Службени лист СФРЈ- додатак, 2/64

¹⁶² Претставување на својата државата, контакти со претставници од земјата каде е акредитиран, учество во општествени и друг вид манифестации и сл.

¹⁶³ Унапредување на односите меѓу земјите и активности насочени на добивање и аналитичка обработка на информации, што Виенската конвенција ги нарекува дозволени средства.

активности од легална и нелегална природа, иако вторите не се имплицитно допуштени со споменатата Виенска конвенција.

Сепак, конвенцијата не прецизира што се подразбира под „дозволените средства“. Со тоа, линијата за разграничување на дозволеното со тајното е многу тенка, а главниот фактор на раздвојување меѓу другите функции со разузнавањето лежи во легалноста на силите и сретствата што се користат во реализација на надворешно-политичките цели. Навистина, тешко е да се изучат и објаснат сегментите на разузнавачката активност, чии главни носители се дипломатските претставници, бидејќи не е можно да се подвлече јасна паралела помеѓу нивните званични формулации и дејностите што ги вршат за прибирање на доверливи податоци. Ова најповеќе од причина што државните аворитети од матичните држави, на дипломатите и разузнавачко-безбедносните претставници им поставуваат речиси идентични цели. Познато е и дека дипломатските претставништва на одредени земји, служат и како база за тајни операции на нивните разузнавачки служби¹⁶⁴.

Но без оглед на тоа колку се слични или идентични целите со кои државните раководства на одредени земји ги задолжуваат споменатите субјекти, постојат значителни разлики меѓу разузнавачките и дипломатските структури, кои произлегуваат од нивната меѓународно-правна позиција. Тоа е заради утврдените правила на меѓународните односи, според кои на секоја држава и припаѓа правото да испраќа свои дипломатски претставници во други земји, но, истовремено е обврзана и да биде домаќин на претставници од други држави. Ова значи, дека државите се обврзуваат да го прифатат дипломатскиот претставник според меѓународните обичаи и утврдени правила. Со тоа во правната основа се детерминира неговата неповредивост (имунитетот), за време на престојот, како и неповредивоста на неговата дипломатска мисија, документација, имот и преписка. Покрај тоа, во Виенската конвенција се наведува и дека: „Дипломатскиот агент ужива имунитет од кривичното судство на државата во која се акредитира“¹⁶⁵. Токму ова дава широки можности за непречено работење во извршувањето на поставените задачи, истовремено со оние од делокругот на разузнавањето. Дотолку повеќе што Виенската

¹⁶⁴ Радомир Р. Милашиновиќ "Обавештајна служба у меѓународним односима", 4 Јул, Београд, 1981, стр. 51.

¹⁶⁵ „Бечка конвенција о дипломатским односима од 18. Априла 1961. године“, Службени лист СФРЈ- додатак, 2/64; член 31 став 1.

конвенција претполага дека: „Личноста на дипломатскиот агент е неприкосновена. Тој не може да биде подложен на никаков вид на апсење или притвор. Државата кај која се акредитира го третира со должна почит и ги превзема сите одговорачки мерки како би се спречило нанесување навреда на неговата личност, неговата слобода или неговото достоинство“¹⁶⁶. Ваквата позиција на извршните органи во разузнавачките служби од ресорите за надворешни, внатрешни работи и одбрана, им овозможува да прибираат и анализираат податоци од економската, воено-одбранбената, политичката, културната и друга област на интерес, во земјата каде се акредитирани.

Вклопувањето на разузнавачката компонента во дипломатските претставништва, нема унифициран организациски карактер и подложно е на промени, во зависност од интересите на надворешната политика на земјата. Ова е особено карактеристично за динамиката на денешното време, кога за остварување на аспирациите и целите на надворешната политика, моќните држави веќе не практикуваат спроведување на агресивни програми, одбегнувајќи евентуална меѓународна компромитација, па применуваат тајни операции, реализирани од разузнавачките служби. Тајните програми не може да се изведуваат од страна на дипломатската служба, колку и да е обучена и оспособена, бидејќи вршењето тајни активности подразбира опсежен ангажман. Натаму, во зависност од потребните информации, тајниот програм може да побарува користење на специјални средства и методи, за кои единствено се оспособени припадниците на разузнавачко-безбедносниот апарат. Наведените активности се неопходни за доставување на потребните информации до матичното државно раководство, но и за информирање на надлежните фактори од државата домаќин, со што, меѓу останатото, се влијае и врз креирањето на јавното мислење и формирање на нивните ставови и позиции. Тоа, на поширок план, овозможува пласирање на одредени информации и дезинформации, што пак овозможува извршување на политичко влијание кое и одговара на земјата која има конкретни претензии кон други држави и региони¹⁶⁷. За успешно извршување на ваквите активности, неопходно е непрестано одржување не само на службени, туку и на приватни контакти на дипломатските претставници со

¹⁶⁶ Исто, член 29, 30 и 31.

¹⁶⁷ Овде секако спаѓа активноста што интензивно ја спроведуваат дипломатските и во нив вградените разузнавачки структури на Р.Грција, а со цел наметнатиот спор во врска со името на Р.Македонија да биде решен во нивна корист.

лица во земјата каде е делегиран. Одржувањето успешни контакти од ваков вид, како со државните авторитети, така и со други претставници од политичкиот, општествениот и јавниот живот во земјата домагин, бараат обученост и посебна умешност и способност¹⁶⁸.

Од наведените констатации не треба да се донесе заклучок дека во сите дипломатски мисии се вградени разузнавачко-безбедносни центри¹⁶⁹. Напротив, најголем број од дипломатите немаат никакви допирни точки со разузнавањето, иако праксата покажува дека многу често интересите на дипломатите, се поклопуваат со оние што се карактеристични во агентурното дејствување на разузнавачките служби.

Сепак, без разлика на применетите сретства и начинот со кој се дошло до потребната информација, подоцна дипломатите ја користат истата, како би ги исполниле обврските делегирани од надлежните авторитети при матичната држава. Притоа, од особена важност е тајните операции да се изведуваат на начин кој не би го загрозил дипломатското претставништво, било од напад, било од компромитација, со што ќе се нанесе штета на матичната држава и нејзините цели и сфери на интерес.

Врската на разузнавачката компонента и нејзината поврзаност со дипломатијата уште се нарекува и „невидлива димензија“¹⁷⁰ на дипломатијата, кои се карактеристика на меѓународните односи. Впрочем врската на разузнавањето со дипломатијата, но и со мултилатералните институции е разгледувана и од страна на Обединетите Нации¹⁷¹. Ова се должи на фактот што покрај прибирањето податоци преку протоколарните активности и официјалното претставување на својата земја, дипломатијата врши и широк спектар на стручни дејности со кои ќе доаѓа до информации, а кои според

¹⁶⁸ Ѓорѓевиќ.С. „Обавештавање и обавештајна делатност у економској дипломатији“ www.poslovnapolitika.com

¹⁶⁹ Сепак, карактеристична е британската разузнавачка служба МИ6, која номинално се наоѓа во Министерството за надворешни работи, а практично е самостална и независна во извршувањето на работите. Имено, министерството на оваа служба и служи како параван, бидејќи директорот на МИ6, контактира директно со Премиерот. Камуфлирана е по сите одделенија на министерството и вградена во речиси сите дипломатско-конзуларни претставништва на Обединетото Кралство низ светот. Корените и датираат од колонијалниот период, а во сегашниот облик работи од 1912 година, како „Одделение за странство“ на Бирото за тајната служба, односно како воено разузнавачко одделение бр.6, (Military intelligence- MI6) од каде го носи и денешниот назив.

¹⁷⁰ терминот “missing dimension”- е произлезен од англиското говорно подрачје, но се употребува во широка конверзација

¹⁷¹ Yannakogeorgos.A.P., “Problems in International Relations: Diplomacy and Intelligence”, Rutgers University, fall 2008, p. 2.

Виенската конвенција се сметаат за дозволени. Воедно, повремено се јавува потреба дипломатијата да дејствува и во тајност¹⁷², но за разлика од претходно наброените, тајните активности речиси без исклучок ги вршат за тоа стручно оспособени лица, ангажирани на различни должности во дипломатските претставништва. Ваквата тродимензионална дипломатска дејност, со комбинирана примена на легални и илегални методи, е честа пракса во реализација на надворешно-политичките цели на државата, а користењето на тајните разузнавачки методи често може да го комплицираат, но и да го поедностават практикувањето на дипломатијата. За успешно реализирање на дипломатијата, од особена важност е да постои исклучително добра и заштитена интеркомуникација меѓу дипломатското претставништво и матичната држава, бидејќи современите технолошки можности значително го променија практикувањето и на дипломатијата и на разузнавањето.

3. Односот на разузнавачко-безбедносниот систем со политиката

Политиката, власта, демократијата и државата спаѓаат меѓу најконтроверзните научни концепти во историјата на човечката мисла. Терминот политика во секојдневниот говор добива најразлични значења, кои најчесто зависат од контекстот во кој се употребуваат. Во најопшта смисла, зборот политика подразбира збир на идеи, сретства и методи за постигнување на некоја рационална цел. Во потесна смисла на зборот, политиката вообичаено се врзува за јавната сфера, односно за оној простор во кој се одвива натпреварот меѓу политичките субјекти, се врши изборот на носителите на власта, се донесуваат одлуки од општо значење и истите се имплементираат¹⁷³.

Политиката претпоставува почетна различност на гледиштата и го проучува начинот на кој може да се креира и примени моќта во внатрешни или надворешни услови. За да може успешно да се реализира и спроведува одредена политика таа мора да почива на интеракција со општеството (социјалниот систем), политичкиот поредок (државата и обликот на владеење) и со настаните од поширок опсег (меѓународните односи), односно да биде институционализирана. Политичките институции пак претставуваат систем,

¹⁷² Ваквата активност неретко е со знаење и во координација на земјата домаќин, со цел да се остварат заеднички интереси. Истовремено, тајното дејствување може да се врши и преку дипломатска координација со трета земја

¹⁷³ Ванковска.Б. „Политички систем“, Бомат Графикс, Скопје, 2007, стр. 2-3.

сочинет од неколку субјекти кои се во сооднос со одреден модел на политичко однесување. Еден од субјектите на политичкиот систем е и разузнавачко-безбедносниот сегмент.

Секој државен авторитет, а особено највисоките политички авторитети имаат потреба да бидат запознаени со што поголем квантум доверливи информации, со цел успешно креирање и спроведување на политичката агенда. Првото значајно пишано дело за потребата од разузнавачките информации за државните авторитети е направено од страна на кинескиот војсководец Сун Цу Ву, кој петстоттини години п.н.е. запишал дека: „...неопходно е владетелот во потполност да биде запознаен со работата на шпионите...“ и „...само исклучителен владетел, кој умее да ги употреби најинтелегентните луѓе како шпиуни, може да реализира големи успеси.“¹⁷⁴ Ова е така бидејќи, кој сака да владее, мора да има способност да ги гледа и да ги предвидува случувањата во сопствената држава и пошироко.

За време на апсолутните монархии, владетелите ја остварувале безбедносната компонента со помош на добро вооружена јавна милиција, а со помош на агенти прибирале податоци и информации за внатрешните заговори и воените планови од непријателските држави. Како што навел италијанскиот политички филозоф Николо Макијавели (1469-1527): „безбедноста на земјата е толку важен приоритет, што државните авторитети не треба да имаат предрасуди при осигурувањето на истата, а за да се спроведат активности што би ја направиле успешна безбедноста на државата, најдобро е да се користат разузнавачките служби, кои се стручни и овластени во вршење на својата дејност“¹⁷⁵.

Во седумнаесеттиот век, англискиот Парламент го востановил првиот државен орган со разузнавачка функција што се смета за почеток на модерните тајни служби. Од тогаш наваму, паралелно со еволуцијата и развојот на општествата, се развивал и разузнавачко-безбедносниот систем, кој, во основа, секогаш бил во рамките на државната надлежност. Притоа во зависност од намената и потребите на општеството, овој државен субјект се сместува во цивилниот или воениот дел од политичкиот систем. Истовремено, низ бурните

¹⁷⁴ Сун Цу Ву-, „Уметност на војувањето“; XIII-то поглавје - За шпиуните, точка 9

¹⁷⁵ Machiavelli.N. “The Princ”; translated by W.K.Marriott; Plan Label Books, 1952, стр.171.

историски периоди, интерактивноста меѓу политиката и разузнавањето попримила и митски димензии во речиси сите општества¹⁷⁶.

Потребата за освојување и одржување на политичката власт во едно општество, претставува основен генератор кој ја покренува спрегата меѓу политиката и разузнавачко-безбедносниот систем. Всушност, иако овие структури во голема мерка се независни во поглед на извршувањето на своите активности, основната функција на управување и менаџирање со истите треба да биде кај државното раководство, кое прецизно ќе ја канализира нивната активност во самиот фокус на интересот од политиката која се практикува. Оваа интеракција само придонесува за квалитетот на прибраните податоци, кои понатаму ќе служат како една од основите за креирање и практикување на внатрешната и надворешната политика на земјата.

Разузнавачко-безбедносниот систем секако дека треба да биде независен од политиката, во поглед на извршување на своите активности. Но бидејќи основниот механизам за управување и менаџирање со истите е кај државното раководство, кое ја насочува нивната активност кон сопствениот политички интерес, не може да се исклучи постоењето на политичко влијание од страна на актуелната власт. Интеракцијата која отпочнува со разузнавачкиот циклус, кога политичките авторитети побаруваат податоци, продолжува со активност на разузнавачко-безбедносниот систем за нивно прибирање и евалуација, а во основа завршува со аналитичка обработка и навремено доставување назад. Добиениот производ од разузнавачко-безбедносната системска активност, служи како основа во креирањето и практикувањето на внатрешната и надворешната политика на земјата, во согласност со политичката платформа на актуелната власт.

И покрај тоа што отсекогаш имало политичко влијание врз разузнавачко-безбедносните системи, исто така, во не мал број, постоело и обратно влијание. Разузнавачко-безбедносните системи не донесуваат политички одлуки, ниту пак треба да бидат вклучени во проблематиката при креирањето и водењето политика. Меѓутоа, заради неопходноста од обезбедување и добавување доверливи податоци кон државните авторитети, овие системи градат и одредени

¹⁷⁶ Дури и во денешно време постои уверување за силната меѓусебна поврзаност на ФБИ, ЦИА, МОСАД, БНД итн., со политичките раководства во матичните државните. Како нивен пандан на балканските простори до 90-тите години од минатиот век беа СИГУРИМИ, СЕКУРИТАТЕ, УДБ, КОС и др.

политички ставови, кои не секогаш мора да бидат идентични со ставот на актуелната политика. Вредно за напомена е дека во голем број земји од светот, пракса е, на највисоките раководни функции во субјектите од разузнавачко-безбедносниот систем, да се поставува кадар од актуелната политичка власт, односно кадар кој одговора на политичките барања на власта. Ова упатува дека, политиката неминовно има свое влијание врз разузнавачко-безбедносниот систем но и обратно.

Етатизацијата и силната бирократизираноста во внатре-политичкиот живот на одделни општества во современиот свет, придонесуваат за појава од тотализација на нивните разузнавачко-безбедносни системи, кои им служат како сретство за спроведување на политиката. Од друга страна, поради продуцирањето, обработката и доставувањето на информации важни за политичките чинители и самите системи имаат крупен придонес во креирањето на политиката во општеството, а тоа дава можност и за нивно директно или индиректно влијание. Особено карактеристично влијание на разузнавачко-безбедносните системи има во случаи кога се креираат небезбедни состојби, произлезени од неефикасно спроведување на политиката. Сето ова зборува дека е тешко да се одреди јасна граница меѓу активностите на политиката и разузнавачко-безбедносните служби (ова особено важи за разузнавачките активности), без разлика на нивните одделни карактеристики.

Сепак, останува фактот дека каков и да е карактерот на разузнавачко-безбедносните системи, политичката нужност од нивна егзистенција не е доведена во прашање. Дали притоа овој систем ќе дејствува агресивно или одбранбено (со цел да се одржува позитивна безбедносна клима) најмногу зависи од карактерот на политичкото и економското уредување на општеството. Со успешна реализација на примарните задачи од политиката, разузнавачко-безбедносниот систем ја осигурува безбедноста на матичната држава, истовремено вршејќи влијание и врз политичко-безбедносната состојба во потесното и поширокото опкружување. Воедно, политиката може да ги искористи разузнавачките информации и за потврдување на веродостојноста дали државите ги почитуваат превземените меѓународни обврски, но и за да се

детектира прекршувањето на одредени билателарни или мултилатерални договори.¹⁷⁷

4. Уставни и законски претпоставки за транспарентност и контрола на разузнавачко-безбедносните системи

Со независна анализа на податоците и информациите, релевантни за внатрешната и надворешната безбедност на општеството, како и со заштитата на виталните национални интереси, разузнавањето и безбедноста претставуваат клучни институционални компоненти за секоја држава. Фундаменталното правило на демократската теорија е овозможување и одржување на јавна усогласеност на државните активности. Консеквентно на тоа, на разузнавачко-безбедносните субјекти мора да се гледа како на извршители на неопходните функции, за кои е потребно ефективно и успешно да оперираат, но под контрола на демократски избраните авторитети.¹⁷⁸ Иако врската меѓу правниот систем и демократската контрола на безбедносниот сектор изгледа директна и не остава простор за сомнеж, таквиот заклучок може да доведе до поедноставување на овој комплексен однос. Премногу тесниот приод кон правото, може да наведе на донесување заклучок, дека демократските стандарди ќе се постигнат доколку се етаблира уставно-правната рамка за функционирање на демократската контрола¹⁷⁹.

Поради задачата да обезбеди поддршка и оптимални можности за креирање и водење национална и надворешна безбедносна политика, разузнавачко-безбедносниот систем завзема значително место во истата. Ова е особено изразено при услови на актуелни кризни настани, односно идни состојби што имаат влијание врз внатрешните и надворешните состојби. Притоа, клучен фактор за правилно функционирање на политичкиот со разузнавачко-безбедносниот субјект е креирањето на интерна релација базирана исклучително од реалните потреби за креирање на националната политика на првиот и професионалноста и законските овластувања на вториот субјект.

¹⁷⁷ Ричелсон.Ц.Т., Разузнавачката заедница на САД, Магор, Скопје 2010, стр. 11.

¹⁷⁸ Born.H. and Caparini.M. "Democratic Control of Intelligence services-Containing Rogue Elephants"; DCAF, Switzerland; Ashgate; MPG Books Ltd, 2007, стр. 3.

¹⁷⁹ Ванковска.Б. „Владеење на правото, Демократија и Демократска Контрола на Безбедносниот Сектор “; Antologija tekstova sa Škola reforme sektora bezbednosti“, ISAC, Colorgrafix, Белград, 2007, стр 96.

Меѓутоа честопати, разузнавачко-безбедносните структури, како инструмент на политиката бидуваат неправилно искористени од носителите на власта во едно општество, но, исто така, процесот на злоупотреба со расположливите информации се случува и од другата страна.

За да се избегне можноста од ваква злоупотреба потребно е воспоставување на ефикасен систем за контрола и надзор на разузнавачко-безбедносниот систем. Контролата и надзорот на овој општествен сегмент, би требало да биде организиран од за тоа селектирани и стручно оспособени лица во законодавната и извршната власт, а дел од резултатите на нивните активности да бидат достапни и за пошироката јавност. Иако работата на разузнавачко-безбедносните структури во основа е класифицирана со одреден степен на доверливост, демократските принципи наложуваат овие структури, како и останатите јавни општествени субјекти, да подлежат на надгледување на нивните активности¹⁸⁰.

Затоа, се смета за потребно да се изврши регулација на највисоко правно рамниште, за прашања од клучно значење на секој демократски систем. Тука спаѓаат прашањата кои се однесуваат на: утврдувањето на компетенциите (надлежноста) на највисоките политички институции во поглед на демократскиот надзор и контролата на безбедносниот сектор, механизмите за остварување на истото и одговорноста што притоа произлегува, експлицитното дефинирање на мисијата на војската и позицијата на вооружените сили во политичкиот систем, механизмите за заштита на човековите права во контекст на балансирана национална безбедност, итн¹⁸¹.

Контролата, треба да биде сфатена како позитивна активност која, уште во фазата на извршување на задачите, овозможува да се детектираат слабостите и грешките, со цел нивно коригирање и елиминирање на можноста истите да се повторат. Всушност, контролата се наметнува како потреба за да се стекне увид дали извршувањето на активностите е во склад со законските начела, кои се спроведуваат согласно определените норми и стандарди. Истовремено, контролата на овој општествен сегмент треба да се спроведува и ради тоа што

¹⁸⁰ Пошироко види: Бакрески.О. „Контрола на безбедносниот сектор“ Филозофски факултет, Скопје, Аутопринт, 2008, стр. 124-127.

¹⁸¹ Ванковска.Б. „Владеење на правото, Демократија и Демократска Контрола на Безбедносниот Сектор“; Antologija tekstova sa Škola reforme sektora bezbednosti“, ISAC, Colorgrafix, Белград, 2007, стр. 96.

едно од начелата за функционирање на системот за национална безбедност подразбира непрекинат континуитет на активностите. Целта на контролата врз разузнавачко-безбедносните системи е да се обезбедни законитост и целисходност на работата и остварувањето на јавните интереси во рамките на правниот поредок. Контролата од една страна овозможува увид во работата на овие институционални субјекти, а од друга, овозможува заштита на граѓанските права.¹⁸²

Во рамките на демократската и цивилната контрола на разузнавачко-безбедносните системи се одвиваат процеси и се воспоставуваат односи, кои од сите актери побаруваат висок степен на општествена, политичка и безбедносна култура, за да се овозможи рамнотежа на системот. Во секој случај, најдобро би било доколку интерната и екстерната контрола на разузнавачко-безбедносниот систем е прецизно дефинирана и утврдена со закон¹⁸³. Притоа е од особена важност механизмите за контрола и надзор врз овој систем да бидат составени од соодветно квалификувани лица, со потребно искуство од ангажирање во овој чувствителен домен, бидејќи дури и да се идеални, законите сами по себе не се доволни. За да се има добра демократска и цивилна контрола врз овој сектор, не се потребни само големи контролни овластувања и нивна примена, туку според Ханс Борн: „потребен е и разумен степен на меѓусебно почитување меѓу контролорите и контролираните“¹⁸⁴. Исто така, потребно е да се има и чувство на заедничка одговорност за безбедноста на општеството во целост и покрај јасно дефинираната поединечната одговорност и надлежност на секој од актерите.

¹⁸² Бакрески.О. „Контрола на безбедносниот сектор“ Филозофски факултет, Скопје, Аутопринт, 2008, стр. 41-47.

¹⁸³ Во земјите произлезени од пранешната СФРЈ, единствено во Р.Хрватска и Р.Србија оваа дејност е регулирана со законски прописи: „Zakon o sigurnosno-obavestajnom sustavu Republike Hrvatske“, Narodne novine R.Hrvatske br 79,17.7, и „ Законо о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији“, Службен гласник Републике Србије бр.88, 2009 год

¹⁸⁴ Born.H., Caparini.M. “ Democratic Control of Intelligence Services-Containing Rogue Elephants”; DCAF, Switzerland; Ashgate; MPG Books Ltd”; 2007, pp. 174 -175.

IV. ДЕЛ
РАЗУЗНАВАЧКО-БЕЗБЕДНОСИ СИСТЕМИ НА МЕЃУНАРОДНО
НИВО

1. Разузнавачко-безбедносен систем на Европската унија

Разузнавачко-безбедносните служби од земјите членки на ЕУ се едни од најгрижливо чуваните национални институции, кои и покрај петдецениската интеграција, меѓусебно соработуваат во исклучително ретки ситуации. Идејата за размена на разузнавачко-безбедносни податоци беше промовирана уште на состанокот во Мастрихт, 1991 година, со намера да се катализира процесот за размена на аналитичката обработка на доверливи податоци со што би се помогнала Заедничката надворешна и безбедносна политика (ЗНБП). Дополнително, пред одржувањето на состанок на Советот на ЕУ, во Марид, на 14 ноември 1995 година, беше направена проценка и отпочната заложба за придонес кон Европската безбедност и разузнавање, со заклучок дека развојот на ваквата соработка е важна за оперативните способности на Унијата. Дополнително, со договорот од Амстердам во 1997 година, се порача дека разузнавањето е фундамент за успехот на ЕУ и дека мора да се креираат соодветна структура и капацитети за анализа на состојбите, мрежа на извори на податоци и можности за релевантно стратеско планирање без непотребно преклопување во надлежностите.¹⁸⁵

Уште повеќе, разузнавачките и безбедносните аналитичари од земјите членки на ЕУ, кои ја промовираа идејата за заедничка разузнавачка политика на ЕУ, потенцираа дека разузнавачката соработка веќе со успех се применува преку користењето на ЕУ Сателитскиот центар. Најтежок предизвик за ЕУ претставуваше размената на многу сензитивните податоци од областа на разузнавањето. Сепак, и покрај сè уште постојната недоверба на ова поле, беше одлучено дека до 01 јануари 2008 година, секоја информација достапна за една земја членка, треба да биде достапна и за останатите (тогашни) 25 земји.

Разузнавачката поддршка на безбедносната политика на Унијата има за цел да овозможи факти за безбедносните настани во ЕУ и нејзиното опкружување. Таа има задача да ги истражува и идентификува индикаторите за загрозување на безбедноста, со што им овозможува на правните и политичките авторитети, да донесуваат одлуки при креирањето на безбедносната, внатрешната и надворешната политика на ЕУ.

¹⁸⁵ www.worldsecuritynetwork.com; 21/10/2010/

Подобрувањето на разузнавачката соработка е врвен приоритет на подолг период, а новата разузнавачка служба на ЕУ, за најважна задача треба да ја има анализата на податоците прибрани од отворени извори и нивната обработка за крајно користење од страна на политичките авторитети во Унијата. Првиот чекор за реализација на овој проект беше направен со креирањето на заедничкиот Ситуациски центар (СИТЦЕН) за разузнавачка анализа при Секретаријатот на Советот на ЕУ. Една од целите на овој центар е здружување на експертите од разузнавачките и безбедносните служби. Активностите на СИТЦЕН, чиј главен штаб е лоциран во Брисел, се важни од неколку причини. Прво, спојувањето на разузнавачко-безбедносните служби на ЕУ ги зема во предвид внатрешните и надворешните аспекти на безбедносната политика на ЕУ. Натаму, тој претставува важен канал преку кој хоризонталните структури на разузнавачката соработка надвор од формалниот опсег на ЕУ, се поврзуваат со вертикалната структура на безбедносната политика на ЕУ, но и ради самата негова позиционираност. Имено, неговата позиција при Генералниот Секретаријат на Советот на ЕУ, а во надлежност на Високиот Претставник за Надворешна и безбедносна политика, претставува крстосница меѓу Заедничката надворешна и безбедносна политика и Правото и внатрешни работи на ЕУ. Конечно, известувањата од СИТЦЕН може да имаат политичка импликација за ЕУ и нејзините членки.¹⁸⁶

Тој обработува податоци од отворени извори (ОСИНТ), бидејќи така не прекршува ниту еден од националните закони на земјите членки. Притоа, за да овозможат квалитетни продукти кои ќе им служат на безбедносните авторитети од ЕУ, аналитичарите ангажирани во СИТЦЕН прибираат, филтрираат, селектираат и фузираат податоци од голем број јавни медиуми, блогови, чет-клубови и т.н., што ги користат евидентирани терористички организации. Овој центар ги следи и базите на податоци достапни по извршена уплата, анализира слики од комерцијални сателити и врши увид во т.н. сива литература.¹⁸⁷ Ваквиот приод е одбран поради тоа што ОСИНТОТ е полесен за размена, како и ради тоа што не може да компромитира извори од трети земји.

¹⁸⁶ Baan Burren. J., *Secret Truth -The EU Joint Situation Centre*, Eurowatch, Amsterdam; 2009, p.p. 2-3.

¹⁸⁷ Најчесто се работи за административни и технички известувања од владини тела преку интернет.

Во рамките на ЕУ, СИТЦЕН може да соработува со различни тела или работни групи, како и да овозможува податоци за реализирање на различни програми во надлежност на Комисијата на ЕУ, како на пример за потребите на заедничките истражувачки проекти. Исто така и земјите кои не се членки на Унијата (Исланд, Турција, Норвешка и Швајцарија), како и ООН може да побараат отстапување на одредена продукција од СИТЦЕН.

Она што претставува најголем актуелен проблем при решавање на прашањето за формирање на посупериорна ЕУ разузнавачко-безбедносна институција, која нема само да прибира и анализира податоци од отворени извори, е предизвикот да се изнајде механизам за размена на тајни податоци меѓу соодветните служби од земјите членки и нивно отстапување на агенцијата под надлежност на Унијата. Тоа во секој случај ќе придонесе ЕУ да може да предвидува и превенира состојби кои ќе ја загрозуваат безбедноста на нејзините членки, а би се намалила и можноста од ефективно извршување терористички активности на нејзино тло.¹⁸⁸ Ова воедно би овозможило и Советот на министри да биде навремено информиран со цел, како официјално тело, да донесува одлуки од безбедносна корист за Унијата.

Всушност во моментот СИТЦЕН претставува разузнавачка агенција на ЕУ и е дел од Надворешната служба за акција при ЕУ (European External Action Service), која вкупно брои само стотина член персонал од сите земји на Унијата. Според актуелните најави, се очекува СИТЦЕН да прерасне во моќна разузнавачка агенција креирана според моделот на ЦИА од САД. Практично, СИТЦЕН во моментот не собира информации по оперативен пат и директно е зависен од отстапените податоци на националните разузнавачко-безбедносни служби од земјите членки на Унијата.

Заради тоа, два проекти спонзорирани од Европската Комисија отпочнаа процес за разбивање на ваквата недоверба. Отпочнат како проект во Будимпешта во 2007 година, во изминативе години, т.н. „Букурештски клуб“ далеку од јавноста одржал осум состаноци меѓу разузнавачки офицери од земите членки на ЕУ. Дека постои прогрес во оваа насока укажува и податокот

¹⁸⁸ Според Европол, шест членки на ЕУ во 2009 година, презентирале известувања за вкупно 294 успешни, откриени или неуспешни терористички напади. Притоа, во 13 земји членки биле уапсени вкупно 587 индивидуи сомничени за поврзаност со тероризмот. Истовремено, 391 лице и една НВО биле судени за тероризам, што резултирало со 125 судски пресуди (Europol EU TESA-Terrorism Situation and Trend Report 2010 p.p. 10-11)

кој говори дека за разлика од првиот состанок на кој биле присутни приближно 50 делегати, на последниот одржан во Брисел, кон средината на 2010 година, биле присутни повеќе од 150 експерти во оваа област од 14 земји членки.¹⁸⁹ Се очекува ова да биде почеток на разузнавачката заедница која ќе овозможи целосна поддршка на телата и структурите во ЕУ, а во насока на осигурување на безбедноста на Унијата и во нејзиното пошироко опкружување. Ова е потребно и од аспект на овозможување целосна безбедносна поддршка на воениот, полицискиот или цивилниот ЕУ персонал, при непосредното учество во разни набљудувачки, превентивни, постконфликтни или мировни мисии.¹⁹⁰

1.1. Цивилна разузнавачко-безбедносна компонента на ЕУ

Иако заканите за нарушување на безбедноста се зголемија во изминативе години, приоритетот во рамките на ЕУ, а за справување со истите, се уште им се дава на националните разузнавачко-безбедносни структури. Нивната разузнавачка продукција пак, се разменува или споделува со ЕУ или селектирани земји членки, само врз доброволна основа, односно, по проценка и одобрување на националните политичко-безбедносни авторитети. Ова особено се истакнува во делот на разузнавањето, каде земјите членки не само што избегнуваат размена на доверливи информации, туку искажуваат целосна неподготвеност за формирање централизирана база на податоци.

Прибирањето и заедничката анализа на разузнавачко-безбедносните податоци се повеќе од значајни за ЕУ, бидејќи е евидентна потребата од навремени и точни информации, пред сè заради ефективно справување со безбедносните закани. И покрај тоа што во рамките на Унијата, досега беа надминати неколку проблеми како на пример воведување на заедничка валута, или визната либерализација, тоа не може да се каже и кога станува збор за работи од областа на разузнавањето. Според Џ.Волш, причината треба да се бара во немањето водечка или доминантна држава која би била способна да ги

¹⁸⁹ www.euobserver.com; 18/10/2010

¹⁹⁰ Во моментов, со мандат од ООН, ЕУ учествува со цивилини, полициски или воени контингенти во осум мисии на тлото од Африка, три на Блискиот Исток, 1 мисија во Асех (Индонезија), ЕУПОЛ мисијата во Авганистан, две во БиХ и ЕУЛЕКС на Косово.

предводи преговорите и менаџирањето за централизирано разузнавање.¹⁹¹ Наспроти тоа, како што е веќе наведено, тактичките и оперативни разузнавачко-безбедносни активности остануваат во рамките на националната безбедносно-одбранбена политика. Ова дополнително го отежнува и креирањето на безбедносната, но и вкупната политика на ЕУ на стратегиско ниво. Со усвојувањето на Лисабонскиот договор, направен е чекор напред во консолидирање на приодот кон оваа област. Дотогаш, и водењето на Заедничката надворешна и безбедносна политика, во делот на надворешно безбедносниот аспект ќе остане комплексно прашање.

Поради децентрализираните институции, потребно е да се поедностави комплицираниот систем на доставување и размена на доверливи информации, а истите да бидат достапни за користење од страна на земјите членки на ЕУ. Материјализирањето на безбедносната стратегија на ЕУ, во поглед на цивилната разузнавачко-безбедносна компонента, се реализираше со формирањето Европска полициска организација (Европол), како носечки субјект и со т.н. „Клуб од Берн“, како помалку институционализирана компонента.

Европол е основан во Мастрихт во 1992 година, како наследник на т.н. Треви Група. Првите лимитирани активности ги отпочнува во 1994 година, а целосно активен станува по ратификацијата на конвенцијата за Европол, во 1995 година. Со тоа е воспоставена и првата институција за безбедна комуникациска мрежа во рамките на ЕУ, како и за подобра соработка на разузнавачко-безбедносна релација. Според мандатот, Европол е одговорен за размена на доверливи безбедносни податоци, кои се однесуваат на дејствувањето против тероризмот, тешки форми на организиран криминал, сајбер-криминал, илегална трговија со лица и наркотици, илегалната емиграција и т.н. перење пари. Оваа организација не ја спроведува директно законската легислатива на ЕУ, туку ја олеснува и подобрува соработката меѓу земјите членки, преку Европските офицери за врска. Тие се делегираат од секоја земја членка, а дејствуваат како службеници за врска помеѓу националните и ЕУ телата, кои бараат и обезбедуваат податоци од разузнавачко-безбедносен интерес. Седиштето на Европол се наоѓа во Хаг, а соработува со 620 сродни

¹⁹¹ Walsh, J.I., Security Policy and Intelligence Cooperation in the European Union, Paper prepared for the biennial meeting of the EU, Studiess Assotiation, Los Angeles, 2009, p. 2.

институции од земјите членки на ЕУ, како и со Австралија, Норвешка, Канада и САД.¹⁹²

Главната цел на Европол е да ја подобри непосредната размената на доверливи информации, како и да го поттикне обезбедувањето на вакви податоци од соодветни структури на земјите членки, кон Унијата. Воедно, за потребите на раководните тела и субјекти од ЕУ, Европол изготвува редовни или ad hoc известувања за безбедносната состојба, придонесувајќи за градењето на стратегиско разузнавање. Клучниот механизам за размена на доверливи податоци преку Европол, претставува Европскиот комјутерски систем (ЕКС), кој содржи два вида на информации. Првиот го сочинуваат информациите за лица, групи или организации кои извршиле или имаат намера да извршат криминален престап од надлежност на Европол. Овие информации се со лимитирани идентификациски карактеристики (име, презиме, националност, датум на раѓање и сл.). Вториот вид информации се т.н. „работни досиеја“, креирани од Штабот на Европол, а преку националните офицери за врска, каде се содржани и други потребни детали кои ги вклучуваат контактите на осомничените субјекти, потенцијалните сведоци и сл.¹⁹³

Мора да се нагласи дека Европол има и одредени рестрикции во однос на размената на податоци, особено кога се однесува на споделувањето на аналитичките содржини и проценки. Притоа, доколку анализата е од општа стратегиска природа, тогаш сите земји членки може да имаат пристап до нејзе. Но доколку се работи за специфични оперативни податоци што не ги засегаат сите земји членки, тогаш пристап имаат само оние членки кои ја овозможиле првичната информација од досието, како и оние што со нејзе се непосредно поврзани. По нивна одлука, информациите или аналитичката продукција може да биде отстапена и на трети земји членки.

„Клубот од Берн“ е нецелосно институционална група сочинета од лидери на земјите членки на ЕУ, кои разгледуваат и дискутираат разузнавачки и аналитички обработени податоци поврзани со политичко-безбедносните и економските состојби на глобално ниво. Бидејќи ја нема институционалната форма како останатите тела, овој клуб дејствува независно од ЕУ, без формално

¹⁹² www.europol.europa.eu ; официјален веб сајт на Европол, 25.05.2010

¹⁹³ Walsh.J.I., Security Policy and Intelligence Cooperation in the European Union, Paper prepared for the bienial meeting of the EU, Studiess Assotiation, Los Angeles, 2009, p.p. 7-9.

возановен штаб и без можност да побарува размена на разузнавачки податоци од земјите членки и официјалните разузнавачко-безбедносни институции на ЕУ. Но, членовите на клубот може да креираат работни тела, како на пример Против-терористичката група (ПТГ) на ЕУ и да вршат проценка на заканите во координација или соработка со партнерски страни.¹⁹⁴ Клубот исто така организира работни средби и конференции, а спроведува и истражувачки операции, каде се дискутираат и имплементираниите решенија и целите што сака да ги постигне Европскиот Совет во борбата против тероризмот. Воедно, клубот поседува и сопствен комуникациски систем, кој се користи за размена на информации во борбата против тероризмот и организираниот криминал¹⁹⁵.

Ваквиот начин на дејствување на клубот, придонесе Против-терористичката група, креирана во септември 2001 година, активно да се ангажира на релација ЕУ-раководители на разузнавачко-безбедносните системи од земјите членки, а во однос на разгледување и дејствување по прашања поврзани со безбедносната состојба од интерес на Унијата. Со ова, ПТГ станува меродавна за развивање на политичко-безбедносната кооперативност, а со цел дејствување против заканите од тероризмот. Карактеристиката на Клубот од Берн е во спецификата дека и покрај кооперативноста на земјите членки, кога се работи за вистинскиот ангажман и активности, податоците за лидерството на клубот и нивната правна основа за дејствување, остануваат од строго доверлив карактер.

Покрај ефективноста во разузнавачко-безбедносните активности од полза на осигурување на позитивната безбедносна клима во ЕУ, овој клуб врши разузнавачки активности и за потребите на економската политика на Унијата. Вообичаено се работи за нарачани разузнавачки истражувања за состојбите на глобалниот пазар, економската конкуренција на ЕУ, комерцијални и истражувања на пазарот на трудот, како и други истражувања од овој вид, кои помагаат за развивање на економската стратегија на Унијата. Во поново време, клубот активно работи на креирање на стратегија за улогата и дејствувањето на ЕУ во сајбер просторот, со цел да се изгради меѓународна коалиција што ќе има заеднички интерес во осигурувањето на безбедноста во овој дел.

¹⁹⁴ Во конкретниов случај, клубот врши консултации со надлежни разузнавачки авторитети од САД, Швајцарија и Норвешка.

¹⁹⁵ <http://www.informationclearinghouse.info/article446.htm> , 11/12/2010

1.2. Разузнавачка поддршка во делот на правдата, полицијата и граничното обезбедување

Слободата на движење на луѓето е една од фундаменталните идеи за интеграција на Европа, која се реализира преку концептот за слобода, безбедност и правда без внатрешни граници во ЕУ. Ова подразбира засилување на капацитетите на ЕУ во поглед на заштитата на надворешните граници на Унијата, како и регулирање на условите за влез и престој на лица од земји надвор од ЕУ.¹⁹⁶ Овој концепт произлезен од Шенгенскиот договор од 1985 година, овозможува слободно движење на граѓаните од ЕУ во рамките на Унијата, без потреба од легитимирање со документ за идентификација. Концептот отпочнал со реализација во 1995 година, меѓу седум членки,¹⁹⁷ за подоцна, покрај останатите членки на Унијата,¹⁹⁸ да биде прифатен и во земји кои не се дел од ЕУ (Швајцарија, Норвешка, Ватикан итн).

Заради заштита на својата безбедност, при реализацијата на овој концепт ЕУ го креирала и т.н. Шенгенски информациски систем (ШИС), кој овозможува увид на информации за лица, групи или организации, вмешани во терористички, криминални или други безбедносно загрозувајќи форми на дејствување. Всушност ШИС е основата врз која се креираат т.н. „црна“ и „бела“ Шенгенска листа. Имено, со проширувањето на ЕУ, старите земји членки се соочија со неконтролирана појава на масовни миграции, која резултираше со зголемување на безбедносните закани во Унијата, односно пораст на организираниот криминал, тероризмот и сивата економија. Заради тоа Советот на ЕУ во 2001 година го регулираше движењето и престојот на државјани од трети земји, при што е наведено дека освен регуларните безбедносни мерки, ќе се врши и проценка на случајот по различни критериуми, поврзано со *inter alia* за илегалната миграција, јавната политика и безбедноста, како и за надворешните релации на ЕУ со трети земји.¹⁹⁹

¹⁹⁶ http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/index_en.htm, 19/12/2010

¹⁹⁷ Франција, Белгија, Германија, Холандија, Луксембург, Шпанија и Португалија.

¹⁹⁸ Сите членки на ЕУ, освен Обединетото Кралство и Република Ирска, се потписнички на Шенгенскиот договор.

¹⁹⁹ Воведен дел од регулативата на Советот на ЕУ, точка 5, Official Journal of European Union, Council regulation No 539/2001 од 15.03.2001, p. 1.

При реализацијата на овој концепт политичките авторитети и телата на ЕУ се соочуваат со извесни проблеми, кои ја засегаат безбедноста на Унијата. Имено, со отворање на гранците, во сите земји потписнички на Шенгенскиот договор, постои релативно непречена слобода на движењето. Ваквата појава станува сериозен проблем во глобализираниот свет, а граѓаните од држави со сиромашни економии на најразлични начини се обидуваат да си овозможат престој во побогатите членки на ЕУ. Ова, во значителна мерка го стимулира организираниот криминал, кој просторот на трети земји во непосредното опкружување на ЕУ, го користи како зона за организирање и релативно лесен трансфер на илегалните дејства во Унијата. Затоа е неопходно развивање на добро организирани и координирани национални и ЕУ централизирани, разузнавачко-безбедносни структури, кои ќе прибираат податоци, следат, а во соработка со полицијата и судските инстанци, притвораат и процесуираат појави што имаат негативен ефект врз безбедносната состојба.

За разузнавачката поддршка во делот на правдата, задолжена е Единицата за судска соработка (ЕСС) т.н. Eurojust, која ја стимулира и подобрува координацијата на истражителите и обвинителите со компетентни авторитети во земјите членки и го олеснува извршувањето и имплементирањето на заедничката правна поддршка во рамките на ЕУ, која се однесува на прекуграничниот криминал. Ова се нагласува и во информативниот лист издаден од Секретаријатот при Советот на ЕУ, во кој се наведува дека за успешна борба против тероризмот потребно е подобрување на размената на доверливи информации. Таа размена вклучува поедноставување на споделувањето информации меѓу агенциите за спроведување на правото. Досега седум членки на Унијата се потписнички на Договорот од Прум, постигнат во 2005 година, кој им овозможува на националните правно-судски авторитети пристап до базата на податоци на другите земји членки за лица,²⁰⁰ групи или организации, кои вршат криминални или терористички дејности. Ова има за цел да ја олесни и прекуграничната полициска соработка.²⁰¹

Во компетенциите на оваа единица спаѓа борбата против сите видови криминал (вклучително и компјутерскиот), тероризмот, пролиферацијата на

²⁰⁰ Во оваа база на податоци се чуваат и отпечатоци на прсти о ДНК на лица осомничени или обвинувани за инволвираност во тероризам.

²⁰¹ EU Council Secretariat- FACTSHEET- The EU and the fight Against Terrorism - Pursue; став 3, Брисел, 09.03.2007

наркотици, лица и оружје, спречувањето перење пари, измама, корупција и др. Притоа, Здружените истражувачки тимови, задолжени се за откривање, следење и прибирање податоци, како и нивно анализирање, со цел да им се достави на надлежните правни авторитети легална основа да наложат дејствување на полицијата и натамошно судско процесуирање на дела од споменатиот домен.²⁰² Во насока да поефикасно дејствување ЕСС има привилегирана соработка со Европол, со Европската судска мрежа и Европската канцеларија против измама (European Anti-Fraud Office- OLAF), а преку Советот на ЕУ, одржува соработка и со трети земји.²⁰³

Разузнавачката поддршка во доменот на полицијата се врши со доставување на податоци за престој на лица, групи или организации на територијата од една, а за кое/кои има искажано интерес друга земја членка на ЕУ. За ова најдобро сведочи и постигнатиот договор за креирање на Европскиот налог за апсење, кој придонесе досега да бидат уапсени и екстрадирани повеќе од две илјади осомничени лица. Врз основа на налогот, Советот на Европа има креирано и Европски налог за докази, а во 2006 година постигнат е начелен договор и за создавање правна основа за заедничка имплементација на Наредба за конфискација. За подобра координација при размената на податоци, со која се овозможува разузнавачката поддршка на полициските активности во ЕУ, во 2004 година е инсталирана позицијата Против-терористички координатор на ЕУ, чија мисија е да ги поврзува полициските структури од земјите членки во насока на подобра и навремена размена на доверливи податоци, а за подобра справување со заканите од тероризмот. Секако, разузнавачка поддршка во делот на полицијата овозможуваат и припадниците на полициските сили на ЕУ, кои во моментот се распоредени во седум мисии²⁰⁴ надвор од рамките на ЕУ, односно во подрачја од стратегиски интерес за безбедноста на Унијата.

Со укинувањето на административните процедури за минување на границите во ЕУ зоната, се зголеми и ризикот од злоупотреба доколку земјите членки не превземаат соодветни мерки во поглед на безбедноста од овој аспект. Во поглед на граничното обезбедување на ЕУ, разузнавачката поддршка се дава

²⁰² <http://www.eurojust.europa.eu/mission.htm> 22/12/2010

²⁰³ Ваквата соработка се извршува со 24 земји кои не се членки на ЕУ, меѓу кои е и Р.Македонија.

²⁰⁴ Во БиХ (ЕУПМ), на Косово (ЕУЛЕКС), во Грузија, Авганистан, Палестина и Конго, како и во асистирачка мисија на полицијата во Р.Албанија.

со користење на Шенгенскиот и Царинскиот Информациски систем (ЦИС), преку кои се врши размена на доверливи податоци. Ова подразбира хомогенизација и унифицирање на правилата за контрола и безбедност на внатрешните и надворешните граници на ЕУ. Успешноста на овој план е во директна корелација со квалитетот на оперативните структури од земјите членки на ЕУ, задолжени за гранично обезбедување. Договорот за размена на податоци и разузнавачко дејствување во овој сегмент е постигнат на Втората Неаполска конференција, на која се промовира засилување на граничната соработка помеѓу администрациите на граничните служби од земјите членки. Целта на ваквата соработка е да се оневозможи илегалната пролиферација во границите на ЕУ. Во таа намена креираниот ЦИС, треба да асистира во превенирањето, истражувањето и гонењето на сериозните прекршувања на националните закони и ЕУ легислативата во овој дел. Базата на податоци на ЦИС треба да овозможи брза размена на информации, во насока да се зголеми ефективноста на соработката и спроведувањето на контролните процедури меѓу царинската и граничната администрација на земјите членки.²⁰⁵ Поради секојдневната и многубројна циркулација на лица кон ЕУ, царинската и граничната администрација имаат креирано голема и многу значајана база на податоци, која е од корист на сите разузнавачки и други безбедносни субјекти од ЕУ. Поради ефективноста и информираноста, царинскиот и граничниот раководен персонал, се во непосредна комуникација со Европската Комисија, што е во склад со членот 33 во втората глава, од Договорот за функционирање на ЕУ, каде детално се дефинира царинската и гранична соработка.²⁰⁶ Разузнавачката поддршка во овој дел придонесува во заштитата на општеството и економијата на ЕУ, а непосредно придонесува и за овозможување на слободата, безбедноста и правдата.

1.3. Воени капацитети и воена разузнавачко-безбедносна компонента на ЕУ

Во своите почетоци, безбедносно-одбранбената компонента не беше дел од агендата на ЕУ. Со договорот во Мастрихт од 1992 година, член 17 став 2 се

²⁰⁵ Council Decision 2009/917/JHA; член 1 точка 5 и 6; Official Journal of European Union; од 30.11.2009.

²⁰⁶ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of European Union; C 115/47 од 09.05.2008 година.

предвидуваше заедничко ангажирање на земјите на ЕУ во мисии во и надвор од границите на Унијата. Советот на ЕУ (СЕУ) на состанокот во Болоња 1999 година, го иницирал востановувањето на Европска безбедносна и одбранбена политика, а на самитот во Хелсинки, истата година, била посочена целта до 2003 година да се развијат ЕУ сили за брзо реагирање.²⁰⁷ Ова предвидувало формирање единици со вкупен од воен персонал со приближно 60.000 припадници од армиите на земјите членки, способни за брзо распоредување и дејствување. До остварувањето на поставената цел, ЕУ се соочила со проблеми кои ја комплицирале неговата реализација. Најнапред бил воочен недостаток од стандардизирана обука и опрема, координиран команден систем, како и соодветна сигнална комуникација, која ќе овозможи брз пренос на податоци. Дополнителна пречка било и немањето заеднички буџет предвиден за оваа намена. За да се надминат ваквите недостатоци, на самиотот во Лејкен, одржан во декември 2001 година, бил донесен Европскиот акционен план за одбранбени способности, со кој се дефинира процедурата за координација на военото планирање.²⁰⁸ Во последните седум години, Унијата значително вложува во своите воени капацитети. Ова се должи на фактот што, како важен глобален фактор, таа мора да располага и со соодветен вооружен потенцијал кој ќе биде гарант на нејзината, но и на безбедноста во нејзиното опкружување. Ваквите причини доведоа до креирање на ЕУ воен сојуз, во кој засега, активно се вклучени петнаесет мултинационални борбени групи за брзо реагирање при кризни состојби. Овие единици имаат целосна оперативна способност, а главно задолжение им е меѓусебната соработка во случај на надворешно загрозување на границите на ЕУ, како и засилување на одбранбената интеграција со одреден број на заинтересирани држави. Иако сè уште не располага со потребниот број на воени капацитети, во Унијата има значително подобрување на командниот, контролниот, комуникацискиот и разузнавачкиот механизам, кои би овозможиле релативно успешно извршување на воени, постконфликтни или воени операции за поддршка на мирот. Како што е веќе споменато, на последниот состанок на СЕУ во Брисел во декември 2010 година, беше донесен заклучок за востановување на Европска одбранбена агенција, што треба да

²⁰⁷ извор: www.europa.eu 28/11/2010

²⁰⁸ Presidency Conclusions; European Council Meeting in Laeken, глава I, точка 6 и анекс II од истиот документ; www.consilium.europa.eu 29/11/2010

овозвозможи систематска анализа на воените способности и структурите за поддршка, со што би се утврдиле критериуми за оперативната ефективност, финансиската ефикасност и одржливоста.²⁰⁹

Иако, во моментот ЕУ има три воени мисии,²¹⁰ од кои две во Африка, сепак, воените капацитети на ЕУ, без поддршката на НАТО предводени од САД, немаат доволни капацитети за самостојно решавање на кризи со поголем опсег.

За управување на воената компонента задолжен е Воениот Штаб на вооружените сили на ЕУ (ВШЕУ), чија задача е да ги оспособува и одржува воените капацитети на Унијата. Со ВШЕУ раководи Генерален директор, а во структурата покрај неговиот заменик и политичко-легалистичкиот советодвен тим, хиерархиски му се подредени и директоратот за концепти и способности, директоратот за разузнавање, како и директоратите за операции, логистика и комуникациско-информациски системи. Во оваа структура инкорпорирани се и Претседавачот со ВШЕУ кој директно комуницира со Воениот комитет и Работната група од истиот Воен комитет при ЕУ од една, и извршната канцеларија на ВШЕУ, задолжена за координација со клетката на ЕУ при Централната команда на НАТО (Supreme Headquarter Allied Powers Europe-SHARPE) лоцирана во Монс и со ЕУ секцијата за врски при ООН во Њујорк, од друга страна.

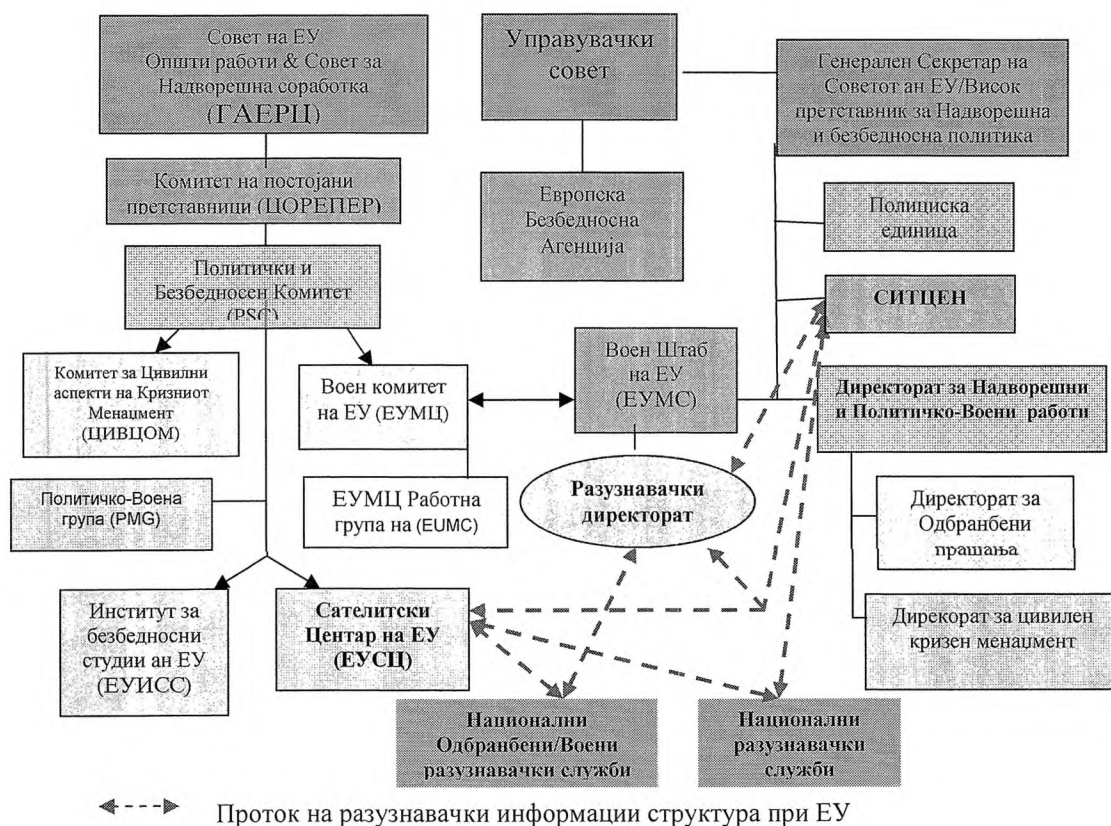
Во однос на воената разузнавачко-безбедносна компонента на ЕУ, потребно е да се знае дека Директоратот за разузнавање, според класичен воен модел на организација, е поделен на Сектори за разузнавачка политика, разузнавачки побарувања и разузнавачка продукција. Со секој од овие сектори управуваат офицери од ранг полковник. Мисијата на овој Директорат е да обезбеди внесување на податоци што ќе овозможат проценка на безбедносната состојба и рано предупредување. Понатаму, тој е задолжен да придонесува и да го помага напредното планирање на ВШЕУ, со тоа што ќе обезбеди разузнавачка експертиза и да овозможи разузнавачки решенија и одговори при планирањето за решавање на кризите, како и да врши проценка за планираните

²⁰⁹ Точка 5 од 3055-тиот состанок на Советот за Надворешни работи и Одбрана; www.consilium.europa.eu 29/11/2010

²¹⁰ до 2003 година, ЕУ „Конкордија“ со 400 припадници, имаше и релативно успешна мисија во Р.Македонија. Исто така ги споревде и полициската мисија „Проксима“ во периодот 2004-2005 година, како и цивилната мисија „ЕУПАТ“ во 2006 година.

операции и мисии. Засега, разузнавачкиот директорат е сочинет од 42 припадници од 19 земји членки²¹¹ и е најголемата компонента во состав на ВШЕУ.

Секторот за разузнавачка политика е задолжен да ги развива разузнавачко-безбедносните концепти, доктрини и процедури, во координација со релевантните цивилни тела на ЕУ. Преку менаџирање со разузнавачкиот персонал, инфраструктурата и комуникациите, овој сектор ја креира соодветната разузнавачка архитектура, потребна за дејствување при справувањето со кризи и учеството во операции. Овој сектор организира и спроведува годишни известувања на кој учествуваат командните структури на ВШЕУ и командниот персонал од разузнавачкиот Директорат,²¹² каде се врши неформална размена на ЕУ разузнавачки продукти.

Шема бр.2 Шематски приказ на стратегиското разузнавање во воената и цивилна структура при ЕУ, извор: Д.Чрнеч, *Obaveščalna dejavnost v informacijski dobi*, Defensor, Љубљана, 2009, стр. 198.

²¹¹ броената состојба може да варира, но од креирањето досега во Директоратот партиципираат припадници од само 19 земји членки на Унијата
²¹² т.н. Military Staff's Intelligence Directors Conclave

Секторот за побарување на информации, има задача да ја поттикнува релацијата меѓу одбранбено-разузнавачката структура на земјите членки на ЕУ. Ова подразбира организирање на редовни билатерални и мултилатерални средби и организирање на системот за контакт, што треба да ја осигури директната врска со овие служби. Овој сектор раководи и со дистрибуцијата на побарувањата од информации и е дел од координативната структура со САТЦЕН.

Секторот за разузнавачка продукција има задолжение, да ја развива класифицираната т.н. „Набљудувачка листа на ЕУ“, која е фокусирана на безбедноста на ЕУ. Ваквата задача, овој сектор ја извршува во координација со полициската ЕУ компонента, здружениот СИТЦЕН и Комисијата при ЕУ. Нивното известување од оваа област подлежи на проценка и усвојување од страна на Политичко-Безбедносниот Комитет на ЕУ. „Набљудувачката листа“ креира и содржи заедничка основа за размена на разузнавачки податоци со националните одбранбено-разузнавачки структури на земјите членки на ЕУ. Овој сектор уште придонесува за проценка на состојбата, што се прави врз основа на податоците добиени од сите расположливи извори и продуцира редовни разузнавачки брифинзи на ВШЕУ. Исто така, врши разузнавачки проценки и за Воениот Штаб, Воениот Комитет и за Генералниот Секретар на ЕУ.

Сепак, треба да се истакне дека, како впрочем и НАТО, ниту Разузнавачкиот директорат на ВШЕУ нема независни капацитети, туку истите се зависи од прибраните податоци и информации од воено-разузнавачките структури при армиите на земјите членки. Ваквите разузнавачки активности се одвиваат на дневна основа, со цел да се обезбедат навремени податоци за телата на ЕУ одговорни за рано предупредување. Уште повеќе, за потребите на операциите на тактичко ниво, воено-разузнавачката компонента на ЕУ се потпира на воено-разузнавачките капацитети и инфраструктурата од НАТО и САД. Се планира ваквиот моментален недостаток да биде надоместен со веќе отпочнатото развивање на здружените капацитети за Командување, контрола, комуникации, компјутери и разузнавање (K-4P/C-4I-Comand, Contorl, Comunication, Computers, Intelligence). Со ангажирање на своите трупи во мисиите, расне и потребата од разузнавачки податоци за извршување на

тактички и оперативни активности, особено кога е потребно да се изврши непосредно ангажирање на воениот потенцијал. Со развивањето на К-4Р, ВШЕУ ќе ја намали зависноста од информациите доставени преку националните воено-разузнавачки структури од армиите на земјите членки, како и зависноста од НАТО и САД, а со тоа ќе овозможи поголема самостојност во планирањето, подготвувањето и извршувањето на воените активности во кои, по одлука на Советот, ЕУ ќе одлучи да ги ангажира своите воени единици. Според воено-политичките стратегии од безбедносната архитектура на ЕУ, разузнавачките способности се предуслов за успешно и безбедно армиско ангажирање.

Поради ваквата состојба Разузнавачкиот директорат при ВШЕУ е во постојана и непосредна координација со остантите тела за рано предупредување во Унијата, што придонесува да се обезбедат потребните информации, неопходни за донесување на одлуки од страна на воено-политичките авторитети. Ваквиот модел воедно придонесува за засилување на ЕУ, која во моментот е единствената мултинационална организација што истовремено располага со заеднички економски, комерцијални, политички, дипломатски и воени ресурси. Ваквиот повеќеслоен пристап, наоѓа своја рефлексивна и во начинот на кој ЕУ ги компримира разузнавачките побарувања.

1.4. Разузнавачка поддршка на ЕУ во други сегменти од граѓанското општество

Една од главните карактеристики на модерниот свет е глобализацијата, односно поврзаноста и меѓузависноста на светот. Таквата поврзаност нуди многу можности, но крие и опасности. Ради тоа, ефективното разузнавање не е корисно само доколку придонесува кон националната безбедност и законската легислатива, туку тоа се повеќе се употребува и за прибирање на информации и податоци од областа на економијата и трговијата, развојот, технологијата, научните иновации, медицината и сл. Но иако сите овие области во денешно време имаат многу заедничко и може да бидат интероперабилни, сепак, тие се различни од политичкото (безбедносното) и военото разузнавање, каде влоговите, реално, се многу поголеми.

Сепак, бидејќи глобалниот пазар како последица на економската криза, во последниве две години побаруваше зголемен квантум на доверливи податоци од оваа област, може да се насети дека економијата и трговијата, како и истражувањето и иновациите, се повеќе стануваат цел на државно институционализираниот разузнавачки систем. Истото, можеби и повеќе, важи и за безбедносниот субјект при ЕУ.

При економско-финансиското разузнавање, станува збор за водење политика за добивање релевантни економски информации, вклучувајќи финансиски, комерцијални и владини информации, како и податоци за пазарно-маркетиншката насоченост на конкуретските претпријатија, држави или сојузи. Ова подразбира и прибирање планови за нови деловни проекти, планови за истражување на нови производи и можност за настап на проектираните пазари, а со цел да се обезбеди што поголема конкурентска позиција на сопствената економија. Економското разузнавање стана важен безбедносен сегмент, бидејќи стекнувањето предност со вакви информации на конкурентската страна, може да доведе до нивна надмоќност, со што би се загрозил приливот на финансии, а со тоа и работните места, истражувачките проекти и развојот, инвестициите, продуктивноста и економскиот развој.²¹³ Лошата економска политика пак, води кон креирање социјално незадоволство, со капацитет да ја загрози општата безбедност на државата или сојузот. Добар пример дава сè уште актуелната економска криза која погоди поголем дел од светот, а доведе до колабирање на финансиско-економскиот систем и појава на масовни социјални тензии и во земји од ЕУ зоната.

Затоа, прибирањето податоци и анализата на истите се од значајна важност за креирање на економската политика на ЕУ, но и за владите на државите членки на Унијата, поединечно. Ако се земе предвид зголемената илегална миграција во државите членки, кои потоа релативно слободно се движат низ ЕУ²¹⁴, може да се дојде до заклучок дека ваквата појава не само што значително го оптеретува буџетот, туку доведува и до нееднаква конкуренција на пазарот за работна сила во ЕУ. Истовремено, интеграцијата на земјите од

²¹³ Potter.E.H., *Economic Intelligence & National Security*, University press, Carleton, 1998, p. 1.

²¹⁴ При истражувањето за време на подготовката на трудот, од страна на припадници од разузнавачки структури при земји членки на ЕУ, беше укажано за непринципиелниот однос на државите, кои фатените илегални мигранти, со организиран транспорт, тајно ги испраќале во други земји членки од Унијата, со цел да се намалат давачките за нивниот престој во прифатните центри од матичната држава.

источниот дел на Европа и востановувањето единствен европски пазар,²¹⁵ претставуваше дополнителен напор за малиот дел водечки економии од Унијата. Освен тоа, внатрешниот пазар влијаеше и врз внатрешната правна политика на ЕУ. Укинувањето на контролите на лицата на внатрешните граници, бараше заедничка постапка во рамките на политиката за азил, имиграција и визи. Единствениот пазар направи и областите како што се сообраќајот, енергетиката и телекомуникациите, кои дотогаш биле строго регулирани, заради реализација на прекуграничните понуди, да бидат дерегулирани, за да не дојде до повластена позиција на националните понудувачи. Заради сето тоа, повеќе од кога било, на ЕУ и е потребен законски востановен систем, врз кој би се владеела глобалната економија.

Затоа, прибирањето разузнавачки податоци од другите сегменти е клучен приоритет на Унијата и нејзините разузнавачки капацитети, а особено на „Клубот од Берн“, кој ги менаџира и анализира ваквите разузнавачки податоци. Притоа, во разузнавачките активности на овој план е вклучена и воено-разузнавачката компонента на ЕУ, особено во борбата против пиратството во Аденскиот залив, каде ЕУ е еден од водечките актери. Причината за ваквиот ангажман, лежи во податокот дека 90% од тргоцвијата на ЕУ,²¹⁶ се одвива по морски пат, со што обезбедувањето на поморските транспортни рути е од нејзин примарен интерес. Ваквиот ангажман, е во интерес на ЕУ од повеќе причини. Првенствено, тоа е инструмент што го промовира нејзиниот интерес за развој на капацитети кои би соработувале со воено поморските сили од трети земји, а се покажува и способност за ефективна мултилатерална соработка и поттикнување на соработка за размена со трети земји како што е Кина. Сепак, најважна цел е да се држат отворени и слободни поморските транспортни рути на ЕУ.

Ваквите активности на разузнавачките структури на ЕУ, се насочени првенствено за одржувањето чекор со водечките светски економии како САД, Кина, Јапонија, а во последно време се зголемува и економското влијание на Индија и Бразил.

²¹⁵ Единствениот европски пазар е рамка за обединување на економското подрачје на ЕУ преку остварувањето на правото за слободно движење на луѓе, стока, капитал и услуги без внатрешни граници што е регулирано со чл. 14 од Договорот за ЕЗ; извор: „Европа од А до Ш-Прирачник за Европска Интеграција“, издавачи В.Вајденфелд и В.Веселс, Фондација Конрад Аденауер, Скопје 2003, стр. 71.

²¹⁶ Van Ginkel.B., Van der Putten.F.P., The International Response to Somali Piracy-Challenges and Opportunities, Leiden, Boston, 2010, p. 105.

Безбедноста при снабдувањето со природен гас за потребите на ЕУ е уште еден аспект во кој се чувствува потреба од обезбедување навремени разузнавачки податоци. Ваквата потреба стана важна тема по прекинувањето на протокот на природен гас од Русија кон Украина во 2006 година, што за последица имаше и оневозможување за снабдување и на некои земји од ЕУ. Ова беше протолкувано како загрозување на безбедноста на ЕУ од аспект на зависност за обезбедување со потребни енергенси од земји кои не се членки на Организацијата за Економска Соработка и Развој (ОЕСР-ОЕСД). Зголемената зависност е во директна корелација со загрозувањето на безбедноста, а дефинирана со веројатноста оти земјите извознички на гас при прекинувањето или со заканите за прекинување, може да ги истрошат резервите од земјите увознички, ја загрозуваат и нивната трговска и политичка стабилност.²¹⁷ Доколку се земе во предвид дека природниот гас, рапидно добива на важност на геополитичката сцена, а истиот во моментот се дистрибуира најповеќе преку цевководи, тогаш потребата од разузнавачка поддршка на ова поле е повеќе од потребна. Дотолку повеќе што неколку економски студии спроведени во ЕУ, покажале дека природниот гас веќе предизвикува значителни промени на глобалната берза, влијаејќи на цените и на проектираниот развој во цели региони.

Загриженоста за глобалните климатски промени во ЕУ, исто така го вклучува разузнавачко-безбедносниот апарат, бидејќи е во директна корелација со планот за развој на капацитети за обезбедување на енергија за ЕУ. Овде особено станува збор за проект за изградба на нуклеарни капацитети кои во голема мерка би го обезбедувале ЕУ енергетскиот пазар. Но, неколку членки на Унијата, остро се противат на ваквиот концепт (пред се Ирска и Австрија), иако проширувањето на ЕУ од 12 на 27 земји членки, значително ја редуцираше потребната енергетска независност.

Ова покажува дека економијата, трговијата, развојот, истражувањето и енергијата се од екстремна политичко-безбедносна важност за ЕУ, бидејќи директно ги инволвира нејзините меѓународни релации, но и сопствената географска и инфраструктурна контрола. Разузнавачката поддршка во овие сегменти, особено е важна за дефинирање на економската политика на ЕУ, што

²¹⁷ Leveque.F., Glachant.J.M., Barquin.J., Von Hirschhausen.C., Holz.F., Nuttall.W.J., Security of Energy Supply in Europe, Edward Elgar Publishing Ltd, Northampton, USA, 2010, p.r. 57-91.

треба да овозможи реализација на инвестициски и трговски проекти, балансирање и складирање на енергијата, следење на пазарите итн., што пак ќе значи безбедност во спроведувањето на краткоричните и долгорочните ЕУ стратешки проекти.

1.5. Разузнавачка поддршка на ЕУ дипломатијата

Дипломатијата претставува есенцијална политичка активност, која доколку е способна и добро информирана, претставува главна состојка на моќта.²¹⁸ Паралелно со растечката економска моќ, ЕУ креираше и сопствена надворешна и безбедносна политика, која и помага да дејствува како едно тело во однос на нејзините надворешни интереси. Иако сè уште нема формирано официјален институционален субјект, разузнавањето е една од областите со чија помош ЕУ може да го раководи успешното водење на Заедничката надворешна и безбедносна политика,(ЗНБП). Националното ривалство кое сè уште опстојува меѓу земјите членки се повеќе се потиснува од заедничкиот интерес, така што постојат позитивни сигнали за градење заеднички разузнавачко-безбедносен систем.²¹⁹ Регионалните конфликти во Европа и на другите континенти од 1990 година наваму, ги убеди лидерите на Унијата, дека е потребно да се креираат формални заеднички инструменти и за дипломатија и за интервенција. Денес, ЕУ се смета за еден од клучните играчи во меѓународни рамки, почнувајќи од глобалното затоплување до конфликтите на Блискиот исток.²²⁰

Поради тоа, разузнавачката поддршка на ЕУ дипломатијата е повеќе од потребна, првенствено за да се обезбеди навремено информирање и следење на актуелните меѓународни состојби, а со крајна цел, реализација на успешна дипломатска стратегија од меѓународен обем. Ова всушност е препознатлива алатка на ЗНБП, чија карактеристика е одржување на т.н. мека сила, односно, користење на дипломатијата секаде каде тоа е потребно. Дел од дипломатијата на ЕУ е и испраќањето разни воени, полициски или цивилни мисии во подрачја од стратешки интерес на Унијата, што покрај намерата за придонес во

²¹⁸ Berrige.G.R., *Diplomacy-Theory and practice*, Second edition, Palgrave, New York, 2002, p. 1.

²¹⁹ Todd.P.& Bloch.J., *Global Intelligence-The World's Secret Services Today*, Zed Books ltd, London, 2004, p. 101.

²²⁰ www.europa.eu – Foreign and Security Policy.

решавањето на конфликтите, има за цел ЕУ да се наметне како значаен фактор со одлучувачка улога на меѓународната сцена.

По направениот договор на министрите за надворешни работи на земјите членки, во Унијата се воведува и официјална дипломатска служба,²²¹ со која раководи шеф на ЕУ дипломатијата. Предвидено е оваа служба да има претставништва во приближно 130 земји во светот, а главна задача ќе и биде спроведување и реализација на надворешната политика од Унијата. Новата дипломатска служба предвидува ангажирање на приближно четири илјади службеници кои ќе ја практикуваат дипломатијата, а со тоа ќе имаат и потреба од доставување на информации и податоци за олеснување на истата.

За да може да се има поголема дипломатска ефикасност, ЕУ има предвидено и функција Висок Претставник за надворешна и безбедносна Политика (ВПНБП), кој има задача да ја координира активноста на надворешната политика во земјите членки, за да се обликува и усклади со онаа на Унијата. Воедно, за поефективна реализација на ваквото задолжение, на ВПНБП му асистираат од воено-политичкиот штаб на ЕУ.

Ако се земе предвид дека дел од дипломатијата на Европската унија, меѓу останатото е и испраќањето трупи во мисии надвор од своите граници, тогаш е повеќе од очигледна потребата од постоење разузнавачка поддршка, која ќе треба да ја осигури безбедноста и сигурноста на персоналот во мисиите, но уште повеќе, да овозможи доставување навремени и точни разузнавачки продукти до надлежните авторитети, кои би го олесниле осмислувањето, организацијата и реализацијата на идните дипломатски активности. Ваквата поддршка е неопходна и при планирањето на други дипломатски аранжмани на Унијата, кои се однесуваат за примената на законската легислативна во земјите членки, но и за вкупните состојби во земјите аспиранти за членство. Истовремено, разузнавачката поддршка опфаќа активности за физичка заштита на дипломатските претставници, на дипломатската кореспонденција и заштита на дипломатските комуникациско-информациски и инфраструктурни капацитети на Унијата.

Карактеристика на модерната дипломатија е уметноста за вршење преговори и ефективно искористување на преговорите за реализација на

²²¹ Изгласана во Парламентот на ЕУ и одобрена од Советот во октомври 2010 година

националните цели. Во случајот со ЕУ, ваквата дипломатија сè уште интензивно се одвива врз дел од државите на Балканскиот полуостров каде земјите се во фаза на општествена стабилизација, како и со Р.Турција, бидејќи сите претендираат на полноправно членство во Унијата. Притоа, како што е пракса и во други земји, ЕУ се обидува да ги искористи постоечките разузнавачки капацитети, за да дадат одговор на побарувањата од нејзините надлежни дипломатски претставници. Зголемениот број на кризни жаришта во светот и релативната меѓународна нестабилност, во голема мерка го направија комплексно безбедносното опкружување на ЕУ. Истовремено, брзото темпо на промени во глобализираниот свет, предизвика состојби од кои да не можат јасно да бидат одвоени просперитетот и безбедноста, што е дополнителен предизвик за европската дипломатија. Ако на ова се додаде и сè поизразеното намалување на природни ресурси и зависноста од истите, потоа миграциите, загадувањето на животната средина и појавата на нови болести кои лесно добиваат глобални епидемски димензии, тогаш ЕУ мора да работи на зголемување и инвестирање во сопствениот разузнавачко-безбедносен систем, кој ќе биде во состојба да овозможи квалитетна разузнавачката поддршка за потребите на дипломатијата, која е примарно одговорна да ги следи и менаџира меѓународните трендови.

Во актуелната разузнавачка структура на Унијата, во моментот само САТЦЕН има капацитети да овозможи квалитетна поддршка на ЕУ дипломатијата, потпирајќи се на способностите за обезбедување квалитетна анализа, базирана на сателитската технологија со која располага Унијата. Потврда за ова дава и самата мисија на САТЦЕН, како и неговата структура,²²² која покрај директорот и неговиот заменик е конструирана од сектори за операции, за развојни капацитети, за информатичко-технолошко разузнавање и сектор за администрација, како и единица за финансии. Компонентите од структурата се задолжени да обезбедат навремени и квалитетно обработени податоци за состојби, кои се од стратегиски интерес за ЕУ.

2. Разузнавачка структура на НАТО

Бидејќи и во рамките на Алијансата не постои комплетно институционализирана разузнавачка структура, таа се темели врз соодветните

²²² Структурата на САТЦЕН може да се види на www.eusc.europa.eu

воени или одбранбени структури од земјите членки. Притоа, со оглед дека одредени национални воени или одбрабено-разузнавачки сегменти од земјите членки вршат разузнавање и за други области од национален интерес, односно за потребите на националната надворешна, економска или друга политика,²²³ разузнавачката продукција во Алијансата не е ориентирана само на разузнавачко-безбедносни активности за потребите на здружените воени операции.

Самата структура на НАТО се состои од цивилен и воен дел, во кој покрај останатите воено-политички субјекти, се инкорпорирани и организациски сегменти задолжени за разузнавачко-безбедносна поддршка. Така, во структурата на главниот штаб на НАТО, составен од цивилни и воени претставници на сите земји членки што врз база на консензус се задолжени да донесуваат политички одлуки, постои сектор за политички работи и безбедносна политика, кој во зависност од потребите побарува разузнавачко-безбедносна продукција од институционалните тела на одговорни за овој дел, или пак, како што е најчесто случај, ваквата продукција се побарува од националните одбрабено-разузнавачки компоненти. За разузнавачка поддршка во цивилниот дел на Алијансата се задолжени канцелариите за ресурси и безбедност, додека во воениот дел од структурата, таквата должност ја имаат Разузнавачкиот сектор-РС (Intelligence division), секторот за соработка и регионална безбедност, службата за информациски сервис при штабот на НАТО, како и НАТО ситуациониот центар (СИТЦЕН) кој истовремено овозможува разузнавачка поддршка и за цивилниот (политичкиот) и за воениот дел. Како тела кои ја помагаат разузнавачката координација во НАТО се канцеларијата со оперативни способности за набљудување на површината на земјата (Alliance Ground Surveillance Capability Provisional Project Office) и системот за прибирање и експлоатација на информации на борбеното поле (Battlefield Information Collection and Exploitation System – BICES).²²⁴

²²³ За пример може да послужи Кралството Данска, кое е член на НАТО и каде военото разузнавање е задолжено исклучиво за разузнавачка поддршка на тамошното Министерство за надворешни работи и за одбрана и тоа не само за матичната држава, туку и за потребите на Гренланд и Фарските острови кои имаат политичка автономија во сите други области. Доколку е неопходно, разузнавачката поддршка може да биде овозможена и за министерството за економија или други министерства, а е во насока за осигурување на националната безбедност.

²²⁴ Во досегашниот период МО на Р.Македонија, во два наврати бараше да добие лиценца за користење на овој систем, кој го експлоатираат и други придружни земји на НАТО (Австралија, Шведска и Австрија, како Р.Хрватска пред да стане официјална членка). Но бидејќи со ова тело

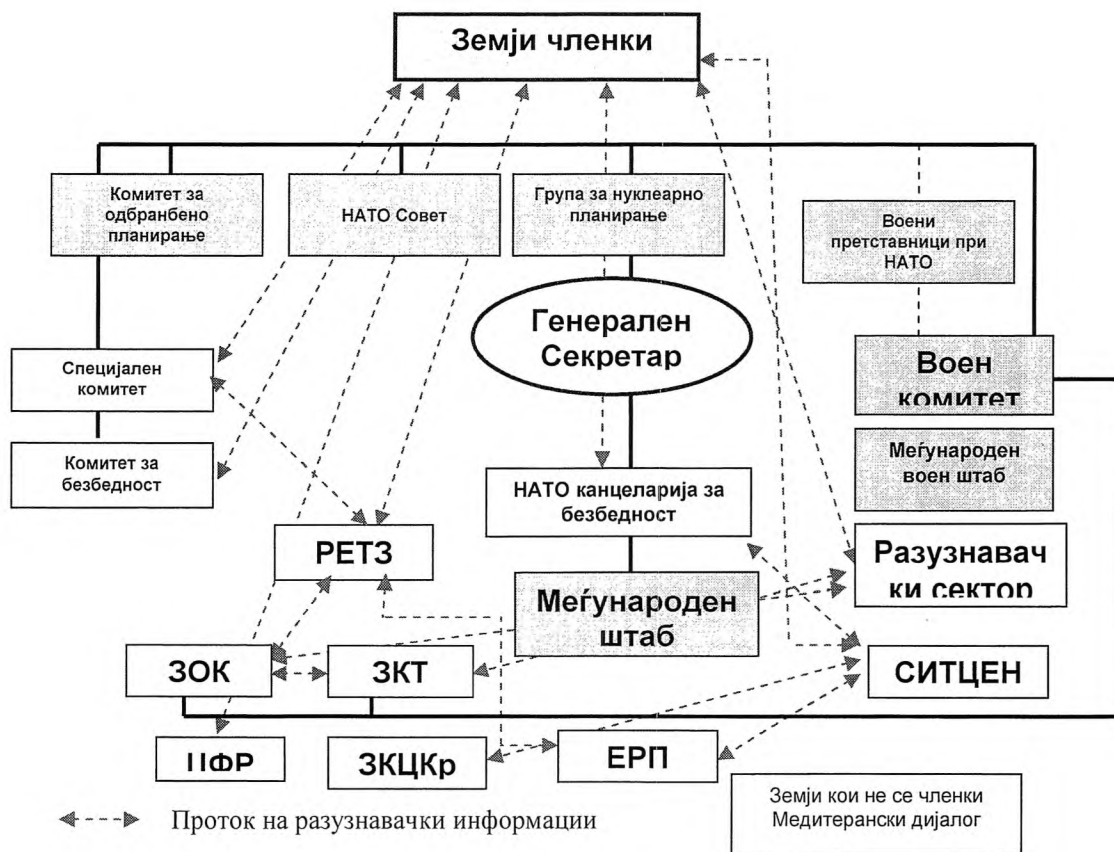
Како што е веќе напоменато, основата на НАТО разузнавачките структура лежи во националните воено-разузнавачки капацитети, кои испраќаат информации, податоци и аналитички обработен материјал до разузнавачкиот центар, СИТЦЕН-от, НАТО канцеларијата за безбедност, до безбедносниот и специјалниот комитет, до Разузнавачката единица за терористички закани-РЕТЗ (Terrorist Threat Intelligence Unit-ТТИУ) и до НАТО Центарот за фузирање на разузнавањето-ЦФР (Intelligence Fusion Centre-IFC). Овој центар во кој се обединува севкупната разузнавачка продукција, во согласност со актуелните потреби и извршени проценки, врши натамошна дистрибуција на податоци. Особено внимание се посветува на корисноста и навременоста на доставените податоци, како и на нивната применливост во планирањето и егзекуцијата на операциите на НАТО.

Притоа, ваквата дистрибуција има повратен трансфер на информации до Здружената Оперативна Команда – ЗОК на Алијансата, до СИТЦЕН-от, до РЕТЗ и до националните воени капацитети (обединети информации од сите земји доставнички). Воедно, селектирани податоци од ЦФР, еднонасочно се испраќаат до Здружената команда за трансформација-ЗКТ (Allied Command Transformation-АСТ), НАТО канцеларијата за безбедност, Воениот комитет до РС кој е задолжен за дневно информирање на Генералниот секретар на НАТО, Северо Атлантскиот Совет и Комитетот за планирање. Местото кое во разузнавачката структура на Алијансата го завзема РЕТЗ, е значајно од причина што оваа единица е задолжена за вршење анализа на терористичките, но и на други закани, специфично насочени кон безбедноста на заканата.

Овие основни сегменти што ја сочинуваат разузнавачката структура на НАТО, а задолжени за продуцирање на соодветни разузнавачко-безбедносни содржини, имаат потреба од координација и функционална распределба на одговорноста, со цел да се избегне дуплирањето на напорите, но и да се овозможи максимална разузнавачко-безбедносна ефективност и ефикасност. Уште повеќе, на Самитот на НАТО во Истанбул, одржан во јуни 2004 година, било одлучено да се преиспита и подобри разузнавачката структура во Главниот

раководи Борд на директори, составен од воени претставници на земји членки на НАТО, еден од претставниците ставил вето на ваквото барање, со што и денес е оневозможена заштитената размена на разузнавачки информации на Р.Македонија со земји членки на НАТО.

Штаб на Алијансата, со намера да се овозможи подобра размена на разузнавачки податоци меѓу земјите членки и нивните партнери.

Шема бр.3 Шематски приказ на безбедносна архитектура на стратегиското разузнавање во воената и цивилна структура на НАТО. Извор д-р Дамир Чрнчец, директор на одбранбениот разузнавачко-безбедносен директорат при МО на Р.Словенија -јавна презентација.

Од изнесеното може да се констатира дека основната намера на Алијансата за креирање и ставање во функција на прецизно профилирана и практична разузнавачка структура, фокусирана да овозможи точна и навремена дистрибуција на информации, што ќе понуди квалитетна и употреблива разузнавачко-безбедносна поддршка за потребите на планирањето и извршувањето на цивилните и воените активности на НАТО.

Разузнавачка поддршка на политиката на НАТО

НАТО како военополитички сојуз, формално бил официјализиран со потпишување на договор во Вашингтон во 1949 година, со цел да се

оневозможи евентуалниот продор на комунистичкото влијание во земјите од западна Европа. Во склад со договорот, основната улога на НАТО е заштита на слободата и безбедноста на нејзините членки со политички и воени сретства.

Како еден од најуспешните воено-политички сојузи во историјата на човештвото, Алијансата сè уште е витално активен воено-политички субјект што интензивно дејствува, за разлика од идеолошки спротивставениот блок кој згасна како последица на серија внатрешно-политички спротивставености. Всушност, најголемиот дел од земјите членки на поранешниот „Варшавски пакт“, сега се составен дел од НАТО структурата. Според Петер Дујгнан, од Хувер Институтот, при Универзитетот Стендфорд, НАТО бил формиран за да овозможи реализација на три цели: да го држи влијанието на Русија подаелку од Западна Европа, да ја контролира Германија и да осигури постојана присутност на САД во Европа.²²⁵ На почетокот, во намерата да се заштитат западно-европските земји, НАТО дејствувал како чисто воено-одбранбен сојуз, без капацитети и намера да ги проектира своите капацитети на друго место во светот. Исто така, Алијансата немала соодветно инкорпорирана структура за политичко дејствување, која првите сигнали за политички ангажман ги испратила со барањето за независност на Балтичките држави. За разлика од тогаш, денешните активности на НАТО се повеќе насочени кон политички ангажман, што според одредени критичари претставува политика на застрашување,²²⁶ ради комбинирањето на политиката со демонстрирање на воена супериорност. Во секој случај, формирањето на овој сојуз претставува еден од клучните моменти од поновата историја, кој и денес има силно, а во одредени околности и пресудно влијание врз развојот на политичко-безбедносната состојба на меѓународно ниво.

Официјално, политиката на НАТО ги промовира демократските вредности, охрабрувајќи консултации и координација во одбранбената и безбедносната сфера, а со цел градење доверба која, на подолг рок, би требало да го превенира настанувањето на конфликти. Тоа подразбира дека НАТО е посветен за мирно решавање на недоразбирањата во одредени региони на

²²⁵ Duignan.P., NATO in past, present and future, Hoover Institution Press Publication No.470, USA, 2000, p. 1.

²²⁶ Пошироко во, Ванковска.Б., „Војската и мирот по Студената Војна: Во Потрага по Нови Војнички Мисии“, Современа македонска одбрана бр 2, Министерство за одбрана на Р.Македонија, декември 2000, стр. 25 и 28.

светот. Но доколку дојде до неуспех на дипломатските залагања, НАТО поседува капацитети потребни за превземање на воени операции за справување со кризни состојби. Ваквите акции се превземаат во согласност со членот 5 од договорот на Алијансата, или пак согласно со мандат доделен од страна на ООН. Предвидените оперативни дејства, НАТО може да ги извршува самостојно, или во координација со други земји или организации.²²⁷

Иако во досегашниот период од постоење, Алијансата во голема мерка ја адаптирала стандардизацијата на воена опрема и вооружувањето, (помали потешкотии во овој дел имаа земјите од поранешниот Варшавскиот пакт, каде заради доминација на воената индустрија на Советска Русија, речиси и да немаше различни видови на оружје), сепак НАТО се соочува со проблеми од рамномерно споделување на одговорноста при ангажирањето армиски трупи, комплексната командна структура и традиционалните недоразбирања меѓу одредени земји членки.²²⁸ Покрај веќе стекнатите негативни искуства од доброволното пристапување или отстапување од сојузот, тој се соочува и со проблемот од координирана разузнавачката поддршка, бидејќи НАТО не поседува сопствени разузнавачки капацитети. Со ваква поставеност, разузнавачката поддршка на Алијансата се базира врз националните воени разузнавачко-безбедносни структури. Овој клучен сегмент, за НАТО бил проблематичен уште од времето на „Студената војна“, особено при менаџирањето на разузнавачката продукција каде, целосно доминирале одбранбените разузнавачки структури од САД. НАТО и денес се соочува со проблеми од ваков профил, кој станува поизразен по формирањето на сопствени армиски капацитети од страна на ЕУ, а во чиј состав има и земји кои не се членки на Алијансата.²²⁹

Ова особено доаѓа до израз при НАТО мисијата ИСАФ, во Авганистан, каде, покрај контроверзните политички одлуки на одредени земји членки еднострано да ги повлечат своите армиски контингенти оставајќи празнина на

²²⁷ Официјален сајт на НАТО; www.nato.int

²²⁸ Овде пред сè, се мисли на непостојаноста на Франција, ради чие излегување од Алијансата во 1966 година, ГШ на НАТО од првичната лоцираност во Париз, се премести во Брисел, но и на отворените разлики меѓу земјите членки, од кои најкарактеристична е речиси непријателската спротивставеност меѓу Р.Турција и Р.Грција. Може да се каже и дека начинот на консензуално одлучување, во одредена мерка креира амбиент кој ја усложнува проектираната политика на НАТО.

²²⁹ Шведска, Австрија, Кипар и Малта.

бојното поле,²³⁰ некоординираното разузнавање честопати ги доведува во прашање безбедноста на армиските трупи и ефективната борба против талибанските бунтовници.

Основно тело одговорно за разузнавачко-безбедносната поддршка е Специјалниот Комитет при НАТО, формиран уште во 1953 година. Составот на овој комитет го сочинуваат Директорите (раководителите) на разузнавачко-безбедносните служби на НАТО членките. Во негова надлежност спаѓа адресирањето и размената на чувствителните воено-доверливи документи меѓу земјите членки. Со проширувањето на НАТО и учеството на поголем број земји во мисиите во Ирак и Авганистан, се зголеми и разузнавачко-безбедносната активност, со што пораснаа одговорностите и надлежностите на ова тело. На самитот на НАТО во Рига, одржан во ноември 2006 година, беше донесена политичка одлука за креирање на привремена разузнавачка клетка, сочинета од претставници на разузнавачките служби од земјите членки. Намерата на ваквата одлука, беше да се подобри координацијата меѓу НАТО, Врховниот Штаб на Здружените Сили за Европа, Главниот Штаб на Командата за Европа на САД и Командата на САД за Африка (АФРИКОМ) лоцирана во Штудгарт, СР Германија. Ова претставуваше дотогаш најкомплексна политичка одлука за подобрување на разузнавачката координација меѓу земјите членки, а во моментот лидерството во овој проект го имаат АФРИКОМ и Француската Висока Команда, која ги координира енергетскиот програм и специјалните операции во Африка. На овој самит уште беше донесени и „Опсежен Политички Водич“ каде се наведуваат рамката и политичките насоки за наредните 10 до 15 години и во кој, покрај тоа што се одредуваат приоритетите за развој на капацитети и планирачки дисциплини на Алијансата, се даваат и насоки за трансформација и развој на здружените разузнавачки капацитети.²³¹

Главното политичко тело за донесување на одлуки во НАТО е Северо-Атлантскиот Совет кој одлучувајќи за вкупната политиката на Алијансата, ги детерминира и главните разузнавачко-безбедносни побарувања, врз кои се насочува натамошната активност на разузнавачко-безбедносната структура.

²³⁰ Одлуката на Холандскиот парламент да го повлече својот речиси двеилјаден армиски контингент до 01.08.2010 година, го доведе НАТО во непријатна ситуација да бара продолжување на мандаот најмалку до август 2011, што пак предизвика политички спор во матичната земја, кој резултираше со пад на владата во февруари 2010.

²³¹ Точка 2 од Декларацијата на самитот во Рига, одржан на 29.11.2006 година.

Како дел од развојните проекти на разузнавачките капацитети за поддршка на политиката на НАТО, е и „Партнерството за мир“, во чија програма се предидува развивање на специјални сили за компатибилно функционирање со членките на НАТО. Тоа подразбира и одржување на близок разузнавачки и безбедносен контакт со еквивалентните служби од земјите членки на Алијансата.²³² Истовремено, во насока за заштита на безбедноста на земјите членки и Алијансата во целост, Советот преку Евро-Атлантскиот Совет за Соработка (Euro Atlantic Partnership Council- ЕАРС) може да ги инволвира и Советот НАТО-Русија и НАТО-Украинската Комисија.

Во периодот кој следи по самитот во Лисабон, одржан во октомври 2010 година, во светло на потврдувањето на силните врски меѓу земјите членки, е усвоен новиот стратегиски концепт на Алијансата, кој јасно ги наведува основните приоритети за натамошното развивање на политичката димензија на НАТО. Во основните задачи и принципи на овој концепт, се истакнува и потребата од подобрување на разузнавачката соработка во рамките на Алијансата, со основна цел за подобро предвидување и менаџирање на заканите по безбедноста на земјите членки и пошироко.²³³

2.2. НАТО воени операции и разузнавачко-безбедносна поддршка на истите

Базична декларација на НАТО е дека промовира демократски вредности поддржувајќи ги дијалогот и соработката на полето на одбраната и безбедноста, но и дека ги користи воените капацитети кога дипломатските напори за постигнување мирно решение ќе станат безуспешни. Тоа подразбира дека структурата на НАТО е составена од меѓузависна цивилна и воена компонента. Цивилната компонента задолжена за донесување на политички одлуки во себе ги содржи Одбранбениот Комитет за Планирање (ОКП), Северо-Атлантскиот Совет (САС), Групата за Нуклеарно Планирање и Комитет потчинет на трите предходнонаведени субјекти. Воената компонента е составена од Воен Комитет (ВК) кој воедно е и меѓународен Воен Штаб сочинет исклучиво од воени

²³² Фатик.А., НАТО и Програм Партнерство за Мир, IV/4, Белград, октомври 2010, стр. 295.

²³³ “Strategic Concept for the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation” Active Engagemet Modern Defence; точки 12 и 25; www.nato.int

претставници на земјите членки и потчинет на САС, Здружената Оперативна Команда (ЗОК) командувана од Врховниот Командант на сојузничките сили Европа (ВКССЕ) и Здружена Команда за Трансформација (ЗКТ). ЗОК и ЗКТ се задолжени за спроведување на НАТО политиката на стратегиско ниво. Во воената структура, хиерархиски се вградени уште и НАТО Командата за рано воздушно предупредување и контрола на силите и Комбинираниот здружен штаб за планирање. Конечно, како цивилната, така и воената компонента, официјално се интегрирани преку Генералниот Секретар на НАТО.

По претходен консензус, САС, како единствено тело чиј авторитет експлицитно произлегува од Североатлантскиот договор, а доколку се процени дека има загрозување на безбедноста, во согласност со политиката и интересите на Алијансата, донесува одлука за ангажирање на армиските капацитети на НАТО во воени мисии. Откако ќе биде донесена одлуката за ангажирање на силите на НАТО, во зависност од декларираната мисија, натамошното планирање, димензионирање и ангажирање на силите преминува во непосредна надлежност на ВК, кој се координира преку началниците на генералштабовите од земјите членки.²³⁴ Оттука, командната функција за ангажирање на воените капацитети, преку ВКССЕ, преминува во непосредна надлежност на ЗОК, која ја има оперативната одговорност за употреба на здружените сили, во спроведување и извршување на дефинираните задачи. Секоја операција на НАТО, подразбира спроведување и извршување на задачи со мултинационален карактер. Тоа пред сè подразбира потреба од добра координација, организација и соодветна хиерархиска структура, со цел успешно менаџирање и спроведување на декларираната операција. Ова секако подразбира и потреба од соодветна разунавачко-безбедносна поддршка.

Според важечката здружена разунавачка доктрина на НАТО, разузнавањето претставува одлучувачки фактор за победа во борбените дејствија.²³⁵ Притоа, информацијата се смета како најголема вредност, особено кога точно и навремено придонесува во осмислувањето на воената операција и донесувањето одлука од страна на командатот и кога овозможува увид во

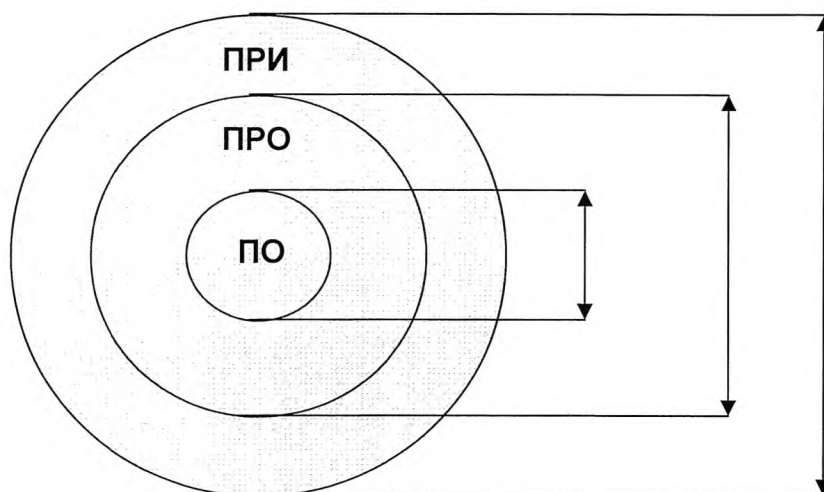
²³⁴ Кљусев.Н., Гоцевски.Т., Славески.С., Бакрески.О., Интересите на Република Македонија за Членство во НАТО, МАНУ, Центар за Стратегиски Истражувања, Филозофски Факултет, Скопје, 2007, стр. 40.

²³⁵ AJP 2- Allied Joint Intelligence, Counter-intelligence and Security Doctrine; Part 1; Chapter 1; Section I; paragraph 1; NATO/PfP Unclassified; December 2003, p. 1-1-1

идните ситуации или состојби. Ова подразбира дека разузнавањето, разузнавачката продукција и нејзината интеграција во воените мисии се неразделливи со останатите одговорности на командувањето. Ваквата одговорност се извршува во секој ешелон на командувањето и во секој делокруг на воените операции. Разузнавачката поддршка не претставува претпоставка или предвидување на состојби базирани врз субјективни проценки или случајни иссечоци од делумни информации. Тоа е всушност производ на побарувањето добиено од страна на командантот, кој ги обединува прибирањето, фузирањето, селектирањето и аналитичката обработка на сите расположливи податоци и информации, кои навремено доставени до командантот го формираат планирањето, односно ангажирањето во воените мисии. По отпочнување на ангажирањето, задачите на разузнавањето се да го информира командантот, да ги идентификува, дефинира и именува целите, да го поддржи планирањето и спроведувањето на операциите, да овозможи дејства кои ќе придонесат спротивната страна да се доведе во заблуда, а со тоа да се постигне и ефект за изненадување на непријателот. Воедно разузнавачкиот сегмент е задолжен да направи и проценка за резултатите од воената операција и врз сопствените и пријателските сили. Овозможувањето соодветна разузнавачко-безбедносна поддршка на воените мисии, е комплексен процес кој се одвива во неколку фази кои го сочинуваат разузнавачкиот циклус.

При извршувањето воени операции, многу е важна првата фаза од разузнавачкиот циклус, која следи по согледувањето на полето за операции. Се работи за фаза на планирање и насочување, чија важност произлегува од неопходноста да се утврдат потребите од димензионирање на персоналот, опремата и размерот на операцијата. Планирањето треба да ги согледа и најверојатните активности на непријателот, што ќе помогне во проектирањето брз одговор на заканите и загрозувањата по сопствените сили. Истовремено, планирањето треба да ја оформи комплетната разузнавачка структура, која ќе го менаџира севкупниот разузнавачки труд, од идентификација на потребите од податоци до финалната достава на разузнавачкиот продукт на крајните корисници. Притоа, битно е да се напомене дека полето на операции (ПО) е

значително помало од полето на разузнавачка одговорност (РО), кое пак е со помал обем од полето на разузнавачки интерес (ПРИ).²³⁶

Шема бр.4 Односот на разузнавачката поддршка во ПО, ПРО и ПРИ (извор: AJP 2- Allied Joint Intelligence, Counter-intelligence and Security Doctrine)

Во зависност од карактеристиките на воената мисија и нејзината геополитичка димензија, разузнавачката поддршка може да се организира на стратегиско, оперативно или тактичко ниво. Кога станува збор за ангажирање на НАТО, тогаш треба да се има предвид дека се застапени сите три нивоа. Притоа, разузнавачките операции на секое ниво мора да дадат поддршка на командантот и штабната командна структура. Разузнавачките операции на стратегиско ниво обезбедуваат континуитет и длабина од зафатот на мисијата, пред и за време на разменстување на трупите, а во соодветна мерка и по нивното повлекување.

Разузнавачката поддршка на оперативното и тактичкото ниво, корелира со нивото на командата, големината на ангажираните единици или видот на силите ангажирани во мисијата. Разузнавањето на ова ниво треба да обезбеди такви информации за сојузничките сили, кои ќе помогнат во идентификувањето на критичните слабости кај непријателот, како и да се одреди центарот на гравитација, што треба да овозможи оптимална примена на расположливите ресурси и најефективно ангажирање на силите на Алијансата.²³⁷ Актуелно,

²³⁶ Исто, p. 1-3-3

²³⁷ Joint Publication 2-0 "Joint intelligence" Joint Chiefs of Staff, US Army, June 2007, p. 1-8.

ангажираните трупи на НАТО што дејствуваат на тактичко и оперативно ниво, се потпираат на разузнавачката поддршка доставена од Националните разузнавачки клетки-НРК, кои се непосредно потчинети на Националниот команден елемент. Ова значи дека и покрај заеднички декларираната мисија и унифицираната командна хиерархија, во однос на разузнавачката поддршка, националните армиски контингенти на НАТО најголема доверба полагаат во сопствените разузнавачки капацитети²³⁸. Треба уште да се напомене дека НРК се поврзани со Здружениот разузнавачки систем за поддршка (Joint Intelligence Support System-JISS) при ГШ на конкретна мисија, но тој систем главно служи за размена на доверливи податоци и се соочува со недостаток од капацитети за продукција и аналитичка обработка на податоци.

Главна улога на разузнавачката компонента на НАТО е осигурувањето навремена и корисна поддршка на командите и контингентите во воените операции, со цел постигнување нивна компатибилност и интероперабилност. Согласноста на политичките авторитети и врвните армиски и разузнавачки раководители на Алијансата по ова прашање, придонесува да се интензивираат напорите за изнаоѓање соодветно решение во моделирањето монолитна структура, која нема во целост да биде зависна од разузнавачката продукција, што моментално, во најголем дел се овозможува од националните одбранбени разузнавачко-безбедносни капацитети. Таквата структура би требало да ги сведе на минимум недостатоците што настануваат при изведување на здружени воени операции на Алијансата, особено во одовени зони на одговорност или кога на еден ист простор, треба да се координираат различни командни нивоа, односно единици различни по состав и големина.

Уште повеќе, постоечкото безбедносно опкружување, асиметричните закани и промената на начинот на војување, а особено обидите да се надвлее со сајбер просторот (вклучително и информатичките системи што ги користат

²³⁸ Светските гласила од земји учеснички во мисијата ИСАФ во октомври 2009 година објавија дека НРК од италијанскиот контингент на НАТО во Авганистан вршела тајно плаќање на Талибанците и локланите мокници во областа Суроби, со цел италијанските трупи да не бидат напаѓани за време на нивната одговорност во споменатата област. Според медиумите и неофицијалните известувања од НАТО, несподелувањето на разузнавачки информации го довело до заблуда францускиот контингент при превземањето на одговорноста врз оваа област од Италијанскиот контингент во август 2008 год. Ова предизвикало француски трупи да бидат напаѓани од поставена заседа во споменатата област, при што биле убиени 10, а ранети 21 војник од нивниот контингент. Види на www.timesofindia.indiatimes.com од 15.10.2009 година или www.guardian.co.uk од 16.10.2009.

НАТО и придружните партнери), недвосмислено укажуваат на потреба од промена во досегашниот пристап на алијансата по ова прашање.

2.3. Здружени разузнавачки капацитети и здружен разузнавачки процес во НАТО

Поради фактот што поседува лимитирани можности, како и заради примарната зависност од националното разузнавање на земјите членки, за потребите на политиката, а особено при извршувањето воени операции, Алијансата формира здружени разузнавачки капацитети, во насока на реализација на стратешките политички цели и осигурување на безбедноста на армиските контингенти. Ова е од пресудно значење за успешно планирање и организирање на ресурсите, за координирање на ангажираните сили, а севкупно заради ефикасно спроведување и реализација на операции во кои партиципираат различни учесници (сојузници или коалициони партнери), владини агенции или институции од повеќе земји, како и различни државни и локални авторитети.

Интеграцијата на разузнавачки капацитети претставува неопходен и комплексен процес со кој, за потребите на НАТО, се ставаат во функција националните разузнавачки ресурси. Единствено ваквиот пристап го овозможува искористувањето и употребата на расположливите сретства и опрема за спроведување на разузнавачките дисциплини, кои ја чинат сржта на разузнавачкото планирање, колекција, процесуирање, експлоатација, анализирање и доставување на податоци при извршувањето здружени разузнавачки операции. Притоа се користат специфични категории на техника или човечки ресурси, односно ангажирање на сите извори со цел да се дојде до потребните информации. Извори на разузнавачки информации може да бидат луѓе, документи, опрема, технички сензори итн.²³⁹ Ова самото по себе подразбира примена на седумте главни разузнавачки дисциплини. Тие се: геопросторното (Geospatial Intelligence-GEOINT), сигналното (Signal Intelligence-SIGINT) и Техничкото разузнавање (Technical Intelligence-TECHINT), потоа, разузнавање со користење на човечки извори (Human Intelligence-HUMINT), следење на познати мерки, фреквенции и сл.

²³⁹ Joint Publication 2-0 “Joint intelligence” Joint Chiefs of Staff, US Army, June 2007, p.p. I-6 - I-7

(Measurement and Signature Intelligence-MASINT), следењето податоци од отворени извори (Open Source Intelligence-OSINT) и конечно, примена на контраразузнавањето (Counter-Intelligence-CI) како дисциплина. Како најкарактеристична дисциплина се издвојува геопросторното разузнавање-GEOINT, бидејќи Географскиот Информатички систем-ГИС, има способност да ги интегрира продуктите од сите други разузнавачки дисциплини, освен од HUMINT-от и контраразузнавањето. Ваквите уникатни можности на ГИС им овозможуваат на политичките и воени планери од НАТО да имаат централизирана слика, со цел подобра визуелизација и анализа на состојбите. Геопросторната обработка на податоците овозможува полесно одредување и на целите, истовремено давајќи поддршка на логистиката, авијацијата, но и на HUMINT-от и контраразузнавањето, кои зависат од точноста при лоцирање на целите. Ова е од особена важност при планирање и извршување на операции во мисии каде учествуваат армиски контингенти од повеќе земји²⁴⁰ и непосредно ја овозможува реализацијата на разузнавачкиот процес.

Здружениот разузнавачки процес ги содржи шестте меѓусебно поврзани разузнавачки операции од разузнавачкиот циклус, воедно обезбедувајќи ја основата на заедничките разузнавачки процедури и терминологија. Она што го поврзува разузнавачкиот процес при здружените операции на НАТО е заедничката мисија. Извршувањето на разузнавачките операции подразбира широк опсег на активности, извршувани од разузнавачките штабови и помали организациски единици, со задача да обезбедат релевантни, точни и навремени разузнавачки податоци за воените и политичките авторитети во НАТО. Во многу ситуации, различни операции од разузнавачкиот процес се одвиваат едновремено, но може и да се одминат една со друга. Воедно, за време на процесот постои континуирано раководење со активностите од секоја разузнавачка операција одделно, со цел нивно комплементирање. За време на разузнавачкиот процес неопходно е инволвирање на координатори кои ќе бидат во замен однос со политичките авторитети и воените команданти, со цел да се

²⁴⁰ Во јануари 2011 година, при мисијата ИСАФ (International Security Assistance Force-ISAF) во Авганистан учествувале армиски контингенти од 48 земји, со приближно 131.000 војници, распоредени во 6 регионални команди и 28 провинциски тимови кои покриваат територија. Пошироко види: www.isaf.nato.int

одреди основниот интерес, што ќе ги идентификува натамошните побарувања.²⁴¹

Шема бр. 5: Здружен разузнавачки процес. Извор: Joint Publication 2-0 “Joint intelligence” Joint Chiefs of Staff.

Со оглед на тоа дека актуелниот состав на Алијансата е сочинет и од членки кои не поседуваат големи разузнавачки капацитети, координацијата и раководењето на разузнавачкиот процес го вршат оние членки кои поседуваат и развиваат напредна разузнавачка технологија. Потребно е да се напомене и дека капацитетите и опремата кои се ставени во функција за одвивањето на разузнавачкиот процес за потребите на НАТО, истовремено обезбедуваат разузнавачки продукти и за националните интереси на одделни држави.

Со тоа се комплетира здружениот разузнавачки процес кој најчесто овозможува точна и прецизна егзекуција на борбената задача. За волја на висината, недостатокот од квалитетен персонал во сите инстанции од разузнавачкиот процес, може да доведе до несоодветно функционирање на борбените капацитети.

²⁴¹ “Intelligence- A Consumer’s Guide to Intelligence” Diane Publishing Company, USA Government, 1994, p. 1.

3. Соработка на разузнавачко-безбедносните системи на НАТО и ЕУ во осигурувањето стабилност и безбедност

Пред НАТО и ЕУ стојат извесни предизвици во поглед на решавањето одредени безбедносни проблеми, но и во делот за приспособување на меѓусебните позиции и сфери на влијание.²⁴² Нивната поврзаност и несомнено блиската соработка на полето на одбраната и безбедноста, се од причина што и двете организации ги делат истите геополитички и трансатлантски проблеми, како и тоа што и двете организации имаат сопствени глобални перспективи и аспирации да дејствуваат во широк спектар на меѓународни состојби. Според П. Корниш, и покрај фактот дека НАТО поседува повисокото ниво на функционални армиски сили, а со тоа и разузнавачки капацитети, сепак, во многу други области на политиката не може да и парира на ЕУ. Консеквентно, ЕУ нема ниту потреба ниту можности да се натпреварува со НАТО на секое рамниште и на секое место. Она што, според Корниш и е потребно на ЕУ се достатни, сразмерно компонирани и добро опремени воени сили, со што Унијата би претставувала целосно подготвен безбедносен актер на меѓународно рамниште²⁴³.

Факт е дека и ЕУ и НАТО немаат сопствени разузнавачки и безбедносни структури. Сепак, и во двете организации постојат тела, комитети и поткомитети одговорни за спроведување на разузнавањето, контраразунавањето и безбедноста. Иако функционалната соработка би била тешка за остварување, сепак некомплетните, во овој момент, разузнавачки капацитети на ЕУ, налагаат поблиска соработка со НАТО на овој план. Ваквата состојба наметнува задолжително и детално регулирано менаџирање со класифицирани информации, бидејќи разузнавањето и безбедносните активности остануваат во доменот на земјите членки од двете организации. Во моментот, државите членки сè уште неволно гледаат на можноста од делегирање на нивниот суверенитет на колективните институции како што се Алијансата и ЕУ, иако новите закани и безбедносни предизвици, укажуваат на потреба од нови форми

²⁴² Гоцевски.Т, Бакрески.О., Славески.С., Европската унија низ призмата на европската безбедност“, Филозофски факултет, Скопје, 2007, стр. 176.

²⁴³ Corhish.P., EU and NATO: Cooperation or competition?, Brussels, European Parliament, Policy Department External Policies, Briefing paper, october 2006, p. 4.

за ефективна размена на доверливи информации.²⁴⁴ Дополнителни разлики се јавуваат и заради тоа што одредени земји членки на ЕУ не се членки на Алијансата и обратно. Особена карактеристика на овој однос, дава и инсистирањето на САД, за одржување на што поблиски односи меѓу двете организации, бидејќи покрај безбедносниот, трансатлантската соработка, уште повеќе споделува и значителен економски интерес. Ваквата иницијатива на САД, особено доаѓа до израз со зголемувањето на интересот кој ЕУ го покажува за проширување на економската и енергетската соработка со Русија. Според Х.Гарднер, крајот на биполарноста и стратегијата на политичкото раководство на Русија, придонесе за градење на функционална демократија во земјата, а со тоа и за имплементирање на пазарната економија која доведе до елиминирање на политичката и идеолошката поделеност на Европа.²⁴⁵

Наведените состојби недвосмислено укажуваат дека меѓу НАТО и ЕУ, покрај соработката, постои и одредено ривалство, кое е најизразено во креирањето и спроведувањето на стратешките политики на двете организации. Меѓутоа заедничкиот простор што го делат по прашање на безбедносните закани и предизвици, како и големата веројатност за загрозеност од терористички напади, налагаат нивна соработка на полето на одбраната и безбедноста. За разлика од претходниот период, кога фокусот на НАТО-ЕУ соработката се одвивал во воено-одбранбениот сектор и во борбата против тероризмот, актуелните состојби налагаат интензивирање на разузнавачко-безбедносна соработка подеднакво и во цивилниот сегмент од оваа област. Спротивно на актуелната состојба во Европската Унија, разузнавачките активности на Алијансата, како и отсекогаш, претставуваат составен елемент на функционирањето на НАТО. Причината за ваквите состојби лежи во сознанието дека НАТО е формиран како политичко-безбедносна организација, додека ЕУ првенствено е востановена како економска асоцијација.

Делејќи заеднички интереси, НАТО и ЕУ успешно соработуваат во превенирање и решавање на кризи и вооружени конфликти во светот, од кои некои се одвиваат и на тлото на Европа. Покрај соработката на терен, клучен приоритет на нивната соработка е да се осигура развојот на напорите за градење

²⁴⁴ Chrnsec.D., A New Intelligence Paradigm and the European Union, www.fvv.uni-mb.si ; march 2009, p. 156.

²⁴⁵ Gardner.H., NATO and the European Union- New World, New Europe, New Threats, Ashgate Publishing, Ltd, 2004, p. 115.

заемна доверба во размената на разузнавачко-безбедносни податоци. Ваквата соработка треба да придонесе во поефикасно справување со терористичките закани, следењето и порпечувањето на илегалната трговија, која вклучува и пролиферација на оружје за масовно уништување. Според официјалниот став на НАТО, силната Европска безбедносна и одбранбена политика, се смета за придобивка и на Алијансата, што би било од уште поголема полза за трансатлантското безбедносно партнерство. Уште се додава дека: „НАТО посакува силна соработка со ЕУ не само на теренот, каде двете организации развиваат заеднички сретства, како на Косово и Авганистан, туку и во нивиот стратегиски дијалог на највисоко политичко ниво во Брисел“.²⁴⁶

Институционалната соработка на полето на одбраната и безбедноста се темели врз Декларацијата на Европската безбедносна и одбранбена политика, потпишана на 16 декември 2002 година, во Брисел. Во согласност со декларацијата, НАТО се обврзува да обезбеди пристап до своите одбранбени капацитети, за операциите водени од страна на ЕУ. Меѓу останатите утврдени начела за соработка, во Декларацијата е предвидена и размена на информации меѓу НАТО и ЕУ²⁴⁷ за нивни активности на теренот, во насока на заштита на цивилното население од хемиски, биолошки, радиолошки или нуклеарен напад. Разузнавачко-безбедносната соработка предвидува и размена на доверлива документација, која се потврдува со усогласување на аранжманот „Берлин плус“, потпишан на 17 март 2003 година, каде меѓу останатите модалитети, се наведува дека ЕУ и НАТО постигнале договор за безбедност на информациите.²⁴⁸

Препознавајќи ја потребата за поголема кооперативност при решавањето на безбедносните проблеми, НАТО и ЕУ се обидуваат да ги надминат постоечките пречки во однос на интензивирањето на размената на доверливи документи, пред се поради заедничките стратегиски интереси на повеќето од своите земји членки. Истовремено и едната и другата организација, заедно или одделно, воспоставуваат разузнавачко-безбедносна соработка и со земји кои не

²⁴⁶ Пошироко види на www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49217.htm, 10/02/2011 година

²⁴⁷ Практичната примена на договорот за соработка на теренот, вклучително и за размена на безбедносни информации меѓу НАТО и ЕУ, стапува на сила во март 2003 година, со преминувањето на операцијата „Сојузничка хармонија“ водена од НАТО силите во Р.Македонија, во одговорност на силите на ЕУ, која го доби називот „Конкордија“.

²⁴⁸ Точка 4 од аранжманот „Берлин плус“.

се членки ниту на НАТО ниту на ЕУ, како на пример со Швајцарија, земјите од Блискиот Исток, од Балканот, Австралија, Нов Зеланд и тн.

V. ДЕЛ
РАЗУЗНАВАЧКО-БЕЗБЕДНОСЕН СИСТЕМ НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА

1. Уставни и законски основи за формирање на разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија

Историски, почетоците на разузнавачко-безбедносните структури во Република Македонија датираат од 1896 година, кога на конгрес на Централниот комитет на илегалната ВМОРО, била формирана тајна полициска единица за следење и прибирање податоци за внатрешните и надворешните непријатели. Таа "разузнавачка служба" била под јурисдикција на "истражното одделение", кое имало задача да врши извидување и набљудување, прибирање докази и откривање на непријателот, но и на домашните субверзивни и предавнички елементи. Ова сепак, треба да се смета за идеалистички и романтичен дел од револуционерната борба на Македонскиот народ во преминот од XIX во XX век. Почеток на разузнавачко-безбедносната дејност според организирана и законски одредена форма во Република Македонија, има по завршувањето на II-та Светска Војна, кога од почетокот на 1945 година, во рамките на „Оделението за заштита на народот“, односно т.н. ОЗНА дејствуваат поверенства на народната одбрана на Н.К.О.Ј. во поголемите населени места на земјава.²⁴⁹ Истовремено, во рамките на Министерството за внатрешни работи на тогашната Федеративна Народна Република Југославија, дејствува и Управата за државна безбедност, позната како УДБ-а, која во шестте републики има свои одделенија, со поверенства поделени по окрузи и срезови.²⁵⁰ Така се дејствувало се до крајот на 1946 година кога ОЗНА целосно преминала во УДБА, преставувајќи го цивилниот разузнавачки-безбедносен сегмент, додека во рамките на тогашната Југословенска Народна Армија дејствувала службата за контраразузнавање, која преку воените дипломатски претставници во странство вршела и разузнавачки активности.

Органограмот на модерната разузнавачко-безбедносна заедница во Република Македонија е поврзан со системот што постоеше во некогашната СФРЈ и речиси половина век се базирале на тогашната Служба за државна

²⁴⁹ Дејствување на ОЗНА: преписи и писма од искази на бугарски полициски агенти, припадници на БДС за нивно дејствување на територијата на Република Македонија; сигнатура: кутија 2, фонд: ОЗНА, II досие бр 1/17 од 28. III. 1945 година; Државен архив на Република Македонија.

²⁵⁰ Фрагменти од документацијата за оперативната работа на ОЗНА и УДБ-а може да се најдат во државниот архив на Република Македонија, но истата е нецелосна и не може да биде искористена за веродостојно докажување на основите за разузнавачко-безбедносното дејствување во Република Македонија.

безбедност (СДБ) и на одговорачката федерална разузнавачка служба во Секретаријатите за одбрана и надворешни работи.

Поновата историја на македонското разузнавање, претставува интегрален дел од досегашниот период на осамостојувањето на Република Македонија како независна и суверена држава. Првиот чекор кој беше направен на планот на формирањето на разузнавачко-безбедносниот апарат, беше во насока да се стави јасна разлика помеѓу разузнавањето, контраразузнавањето и поттикнувањето на соработката помеѓу цивилната и воено-разузнавачката компонента. Тоа требаше да гарантира дека нема да има недоразбирање и мешање во одговорностите меѓу цивилната и воената служба, при спроведувањето на разузнавачко-безбедносните активности.

Сегашната структура на разузнавачко-безбедносната заедница, на Република Македонија формално е поставена во 1995 година, а официјално во 1997 година, кога покрај тогашната Дирекција за безбедност и контраразузнавање (ДБК), при Министерството за внатрешни работи (МВР) и Секторот за безбедност и разузнавање (СБиР), при Министерството за одбрана (МО), со Закон донесен во републичкото Собрание, беше формирана и Агенцијата за разузнавање (АзР). Донесувањето на законот за Агенција за Разузнавање претставуваше логичен епилог во напорите за трансформација и унапредување на постоечкиот разузнавачко-безбедносен систем. Првично, агенцијата беше креирана во рамките на самата ДБК во состав на МВР.

Нормативната основа за функционирање на разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија лежи во највисокиот конститутивен акт, Уставот, каде се гарантира правото на безбедност и се посочени институциите и органите задолжени по прашања врзани за безбедноста и одбраната на земјата.²⁵¹

Во однос на законската легислатива која пошироко ја регулира разузнавачко-безбедносната дејност, истата е содржана во Законот за одбрана, Законот за внатрешни работи и во Законот на Агенцијата за разузнавање.

Во ресорот на одбраната на Република Македонија, задолжена за прибирање, документирање, анализа и менаџирање со разузнавачки, контраразузнавачки и безбедносни информации кои се однесуваат на заштитата

²⁵¹ Устав на Република Македонија („Службен весник на РМ“ бр.52/91 и 1/92) член 27, 84, 86 и амандман XIX од 29 декември 2003 година.

на одбранбените капацитети на земјата и давањето поддршка на армиските сили е, Секторот-Служба за Воена безбедност и разузнавање (С-СВБиР). Своите основи за разузнавачко-безбедносно функционирање во доменот на одбраната, С-СВБиР ги црпи од членот 20, точка 34, односно членот 133, 134 и 135 од Законот за одбрана. Истовремено, во член 26 од истиот закон се наведува дека и Генералштабот на Армијата организира и спроведува разузнавање и контраразузнавање во Армијата.²⁵²

Законската рамка врз која органите на МВР вршат разузнавачко-безбедносни дејства во својот ресор, произлегуваат од членот 3, 9 и 16 од Законот за Внатрешни работи.²⁵³ Во согласност со овој закон, Управата за безбедност и контраразузнавање (УБК), врши контраразузнавачка активност, дејства за спротивставување и заштита од тероризам, заштита од други активности насочени кон загрозување и насилно уривање на демократските институции во Република Македонија, како и превенција од потешки форми на организиран криминал. Законската рамка ја дефинира пошироката област за дејствување на УБК, додека конкретните активности се дефинирани со подзаконски акти, кои потесно ги определуваат надлежностите и овластувањата.

Функционирањето на Агенцијата за Разузнавање е одредено со посебен закон,²⁵⁴ каде во членот 2 се наведени нејзините надлежности, начинот на извршување на истите и областа на интерес.

За реализација на поставените задачи, одделните сегменти од разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија остваруваат меѓусебна соработка, а по потреба вршат и координирани дејства.

2. Организациска и функционална поставеност на разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија

Како што е веќе наведено, актуелни компоненти на разузнавачко-безбедносен систем во Република Македонија се: Управата за безбедност и

²⁵² Закон за Одбрана („Службен весник на Република Македонија“ бр 42 од 01.06.2001 година).

²⁵³ Закон за Внатрешни работи („Службен весник на Република Македонија“ бр.92 од 24.07.2009).

²⁵⁴ Закон за Агенцијата за разузнавање („Службен весник на Република Македонија“ бр. 19 од 06.04.1995 година).

контраразузнавање (УБК) при МВР, Секторот-Служба за воена безбедност и разузнавање (С-СВБиР) при МО и Агенцијата за разузнавање (АЗР).

Актуелните меѓународни состојби, како и безбедносната состојба во непосредното и регионалното опкружување на Република Македонија, го чинат вака поставениот систем релативно успешен во извршувањето на мисиите и поставените задачи. Ваквата функционална поставеност треба да овозможи висок степен на ефикасност во обезбедувањето разузнавачко-безбедносни податоци, за потребите на политичките авторитети. Овој систем е одговорен и за заштита на акредитираните дипломатско-конзуларни претставништва во Република Македонија, како и за разузнавачка поддршка на наши дипломатски претставништва во светот. Предвидено е сегментите од системот координирано да соработуваат и при обезбедувањето разузнавачка поддршка на армиски и полициски контингенти упатени во мисии надвор од територијата на Република Македонија. Секој од нив е поставен така, да може да одговори на разузнавачко-безбедносните побарувања од делокругот на своите задолженија.

Управата за безбедност и контраразузнавање (УБК), е задолжена за дејности во сферата на контраразузнавање и безбедност, која е во ресорска надлежност на МВР. Во согласност со нормативните задолженијата што произлегуваат од Законот за внатрешни работи, УБК врши заштита на уставниот поредок и демократските институции на Република Македонија, со што претставува еден од најважните сегменти во системот за заштита на националната безбедност. Должноста на УБК, која произлегува од Законот, е регулирана со посебен правилник, во кој точно се наведени методологијата на извршувањето на задачи и постапки што оваа институција ги спроведува при остварувањето на истата. Со овој правилник дополнително се прецизира обврската на УБК да „обезбедува податоци и документира разузнавачка, терористичка или друга организирана нелегална дејност, насочена кон загрозување или насилно уривање на уставното уредување на Република Македонија“.²⁵⁵ Со правилникот се пропишани начинот за остварување на задачите од својот делокруг, примена на оперативно-технички сретства и методи, воспоставување соработничка мрежа, начинот на создавање и водење документација, креирањето евиденција во вршењето на работите итн.

²⁵⁵ Правилник за вршење на работите на Дирекцијата за безбедност и контраразузнавање, член 2, („Службен весник на Република Македонија“ бр 19/95 и 55/97).

Со УБК раководи директор кој е самостоен во извршувањето на задолженијата на Управата, а за својата работа непосредно му одговара на министерот за внатрешни работи и Владата на Република Македонија, од каде истиот се назначува со мандат во траење од четири години. На предлог на директорот, министерот одобрува и донесува дополнителни акти за организација, работа и систематизација на УБК.²⁵⁶

Во структурата на УБК функционираат седум основни организациски елементи, преку кои се извршуваат задачите и активностите од надлежност на Управата. Овие организациски елементи се поделени во одделенија, кои работат во состав на централната Управа, а со својот делокруг на работа придонесуваат за успешна реализација на законски пропишаните задолженија. Тоа се одделението за контраразузнавање, одделението за антитероризам и деминирање, одделение за оперативна техника, одделение за аналитика и истражување, одделение за заштита на уставното уредување, одделение за заштита од тешки форми на организиран криминал и одделение за координација и поддршка. Во состав на централната управа, постојат и регионални центри што се под нејзина надлежност. Треба да се напомене дека и покрај тоа што припаѓа во ресорот на Министерството за внатрешни работи, УБК нема полициски овластувања, освен еден дел од нејзините припадници кои извршуваат посебни задолженија.

Секторот-служба за воена безбедност и разузнавање (С-СВБиР) како дел од разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија, во ресорот на Министерството за одбрана, задолжен е за превземање на мерки и активности во прибирање, анализирање и дисеминирање на податоци важни за одбраната на земјата, како и за разунавачка поддршка на армиските контингенти на Република Македонија што вршат мисии во други земји. Дополнително, контраразузнавачкиот сегмент на С-СВБиР има за задача да врши: откривање и превенција на разузнавање и субверзивни активности на странски воено-разузнавачки структури, организирани во земјава или во странство, а насочени против одбраната на земјата; откривање, попречување и елиминирање на секаков вид терористички акти насочени кон единиците и

²⁵⁶ Пошироко види: Бакрески.О, Милошевиќ.М., Современи безбедносни системи-Компаративна анализа на земјите од Југоисточна Европа, Филозофски факултет; Аутопринт Т.А.-Скопје, 2010, стр. 244.

капацитетите на АРМ или одбраната на земјата; спроведување на контраразунавачки и безбедносни мерки и процедури за заштита на документацијата, објектите, средствата, опремата и другите зони од интерес за одбраната на земјата. Воедно, С-СВБиР има за задача целосно да ги поддржува и главните мисии на АРМ: 1. Одбрана на земјата 2. Учество во операции за чување на мирот и хуманитарни операции 3. Учество во регионални конфликти и менаџирање со кризи и 4. Заштита на пошироките интереси на Република Македонија.²⁵⁷

За подобра реализација на делегираните задолженија, покрај соработката со домашните субјекти од разузнавачко-безбедносниот систем, С-СВБиР остварува соработка и размена на доверливи информации со воено-одбранбени субјекти на партнерски земји на билатерална или мултилатерална основа. Една од основните задачи на С-СВБиР е координацијата со разузнавачки субјекти од земји членки на НАТО, а со цел овозможување поддршка на ангажираните армиски контингенти во мисии надвор од земјата. За таа цел, С-СВБиР развива, имплементира и спроведува постапки и активности во согласност со стандардите на НАТО.²⁵⁸ Со С-СВБиР управува раководител, кој има самостојност во планирањето и реализацијата на пропишаните должности, а му е непосредно потчинет на министерот за одбрана, кој одлучува за изборот и разрешувањето на раководителот.

Во структуралната поставеност на С-СВБиР се вкмпонирани девет одделенија, што заради нивната класифицираност со соодветен степен на доверливост, а во согласност со важечката законска регулатива во Република Македонија, го оневозможува нивното јавно елаборирање.

Во рамките на Министерството за одбрана, отпочнат е процес за донесување концепт кој треба да овозможи разузнавачка и безбедносна поддршка на вооружеите сили ангажирани во мисии надвор од границите на Република Македонија. Посочениот концепт има за цел да го дизајнира одбранбениот разузнавачко-безбедносен субјект, според моделот на разузнавачко-безбедносните структури од земјите членки на НАТО. Воедно,

²⁵⁷ Презентација на новиот концепт на ВСБиР пред медиумите на 04.08.2005 година.

²⁵⁸ Во согласност со насоките и рамките дадени од Владата, од мај 2004 година, посочени преку Стратегискиот одбранбен преглед, односно преку Програмата за трансформација на одбраната и Армијата на Република Македонија, во точката 8 став 4, меѓу останатото се предвидува: „...развој на стратегија за подобрување и интероперативност на разузнавачките способности и менаџирање со кризи.“

реализација на овој концепт треба да овозможи постигнување компатибилност и интероперабилност со востановената разузнавачка доктрина на Алијансата.²⁵⁹

Агенцијата за разузнавање (АЗР) е единствениот сегмент во разузнавачко-безбедносниот систем, што е востановен врз основа на посебен Закон, донесен во Собранието на Република Македонија на 29.03.1995 година.²⁶⁰ Со тоа, АЗР претставува посебен орган на државната управа кој освен од Уставот на Р.Македонија и споменатиот закон, основата за своето функционирање и работа, ги црпи и од Националната стратегија за безбедност и одбрана, како и од Стратегијата за одбрана, каде се одредува местото на АЗР во националниот безбедносен систем. Според важечките регулативи, АЗР е непосредно потчинета на Претседателот на Република Македонија.

Со Агенцијата за разузнавање раководи директор, што се назначува и разрешува од Претседателот и чиј мандат трае четири години. Со резултатите од својата дејност, АЗР го известува Претседателот, а доколку е потребно, врши разузнавачка поддршка и на други државни авторитети. За својата работа, АЗР доставува известување и до Собранието на Република Македонија, односно до соодветната собраниска комисија. Пред доставувањето на споменатиот извештај, во согласност со законот за АЗР, комисијата е должна да го консултира директорот на агенцијата, заради добивање негово мислење од аспект на заштита на тајноста на одделни негови делови, а самите известувања и податоци изнесени на седница на Комисијата се сметаат за државна тајна.

Мисијата и надлежностите на АЗР се дефинирани во член 2 и член 6 од посочениот Закон за АЗР, каде се наведува дека: "Агенцијата за разузнавање собира податоци и информации од значење за безбедноста и одбраната на Република Македонија и стопанските, политичките и другите интереси на државата; врши анализи и истражувања на податоците и информациите и задолжително го известува Претседателот на Република Македонија, Владата на Република Македонија и други државни органи за прашања од значење на нивниот делокруг; соработува со државните органи за прашања од заеднички интерес... ". Иако во законот не е експлицитно наведено, собирањето податоци и

²⁵⁹Пошироко Види: Бакрески,О, Милошевиќ,М, Современи безбедносни системи- Компаративна анализа на земјите од Југоисточна Европа, Филозофски факултет, Аутопринт Т.А.-Скопје, 2010, стр. 245-246.

²⁶⁰ Закон за Агенцијата за разузнавање; („Службен весник на Република Македонија“ бр 19/95 од 06 април 1995 год.).

информации кои се од значење за одбраната и безбедноста на земјата, се однесува на активности што се вршат во странски држави.²⁶¹

Функционално, структурата на АЗР е изградена од шест дирекции и тоа: дирекција за аналитика, дирекција за оперативни работи, дирекција за техничко разузнавање и поддршка, дирекција за разузнавање на меѓународен тероризам и организиран криминал, дирекција за обезбедување и дирекција за општи работи. Во нејзин состав се наоѓа и едно одделение за меѓународна соработка.²⁶²

Потребно е да се напомене дека иако непосредно надреден за работата на агенцијата е Претседателот на државата, сепак систематизацијата и обезбедувањето на условите за работа, особено во однос на буџетот, се во непосредни ингеренции на Владата на Република Македонија.²⁶³ Со ова, и покрај директните ингеренции на Претседателот, Владата на Република Македонија во секој момент може да побара одговорност од директорот за работата на агенцијата.

Имајќи ги предвид тековните реформи во одбранбениот и безбедносниот ресор во Република Македонија, се најавува значителна трансформација и на организациската структура на разузнавачко-безбедносниот систем. Со оглед на радикалната промена на безбедносните состојби во светот, рекомпонирањето на овој систем треба да осигури адекватен одговор на современите безбедносни закани и предизвици.

2.1. Разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија во функција на спроведување на политиката на национална безбедност

Креирањето и спроведувањето политика на национална безбедност бара избор на целите на политиката и техниките, ресурсите, инструментите и дејствијата што ќе се искористат за нејзино имплементирање.²⁶⁴ Заштитата на националната безбедност се реализира преку повеќе меѓусебно поврзани субјекти, претставени во поединечни општествени групи, организации и институции, кои придонесуваат во достигнувањето и зачувувањето на истата.

²⁶¹ Стаменковски.А., Основи на разузнавањето, НИП „Гурѓа“, Скопје 1999, стр. 228.

²⁶² <http://www.ia.gov.mk/maked/ar.htm> 17/02/2011

²⁶³ Пошироко види Бакрески.О., Контрола на безбедносниот сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2008, стр. 130.

²⁶⁴ Бузан.Б., Луѓе, Држави и Страв: Проблемот со националната безбедност во меѓународните односи, Академски печат, Скопје, 2010, стр. 259.

Сите субјекти се дел од системот на национална безбедност, кој претставува организирана целина од одреден број елементи, меѓу кои треба да посои интерактивен однос. Со тоа, системот за национална безбедност претставува синтеза на сите подсистеми во општеството, бидејќи со него се остваруваат темелните претпоставки за опстанокот и развојот на општеството.²⁶⁵ Разузнавачко-безбедносниот апарат, кој припаѓа на конвенционалните субјекти од овој систем, е еден од инструментите на политиката чија основна задача е да врши активности во функција на осигурување на националната безбедност. Како таков, тој непосредно учествува во креирањето и спроведувањето на националната безбедносна политика.

Во тие рамки треба да се гледа и разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија, кој има непосредно учество во достигнувањето, сочувувањето и развивањето на безбедноста во земјата. Секоја земја, па така и Република Македонија, може да се соочи со тероризам, внатрешен или меѓународно организиран криминал, разни облици на нелегална трговија, екстремизам, сепаратизам, национализам, социјални немири или друг вид безбедносни закани и предизвици. Со оглед на тоа дека разузнавачко-безбедносниот систем, пред сè има за задача да прибира, обработува, како и да доставува доверливи податоци до државните и воени авторитети, за можните загрозувања и закани за националната безбедност, тој треба да биде персонално, материјално и технички оспособен за вршење на ваквата функција. Како таков, разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија, претставува специјализиран апарат, структуриран во три одделни институции, кои користат специфични сретства и методи за спроведување на разузнавачки, контраразузнавачки и безбедносни активности со цел да се осигура националната безбедност.

Актуелната организација на овој систем во земјава е децентрализирана, со јасна поделеност на областите на интерес меѓу УБК, С-СВБиР и АЗР. Притоа, иако имаат јасно дефинирани надлежности, сите се ставени во функција за заштитување на Уставниот поредок од сите видови на надворешно и внатрешно загрозување на безбедноста. Ова подразбира нивна координација и меѓусебна соработка за рационално и успешно извршување на поставените задачи.

²⁶⁵ Котовчески.М., Национална безбедност на Република Македонија, Македонска цивилизација, Скопје, 2000, стр. 90.

Меѓутоа, согласно со споменатата дилема за оправданост и функционалност на постоечкиот разузнавачко-безбедносен систем, односно актуелните најави за потреба од негова трансформација, потребно е да се напомене дека во Република Македонија не постои законска или подзаконска регулатива, која го решава прашањето за меѓусебна соработка и координација на неговите субјекти.²⁶⁶ Ваквиот недостаток може битно да влијае при потреба да се оствари единствено функционирање на разузнавачко-безбедносниот систем.²⁶⁷ Пишана законска оредба од ваков вид има само во членот 6 од Законот за Агенцијата за разузнавање, каде се наведува дека: „агенцијата соработува со државните органи за прашања од заеднички интерес. Во остварувањето на меѓусебната соработка, Агенцијата и државните органи се должни заедно да си доставуваат податоци, известувања и информации и да ги координираат акциите од надлежност на Агенцијата“.²⁶⁸ Единствен важечки акт, кој конкретно ја налага соработката меѓу сите три субјекти од разузнавачко-безбедносниот систем, е одлука на претседателот на државата и одлука на премиерот на Владата на Република Македонија, донесени во 2003 година. Од ова произлегува дека координацијата на македонскиот разузнавачко-безбедносниот систем во функција за спорведување на политиката на националната безбедност, теоретски е можна само со посредство на претседателот на Република Македонија, кој воедно е и претседател на Советот за безбедност и премиерот, кој учествува во истиот Совет. Самиот Совет за безбедност пак, е тело во областа на консултации по прашања за безбедноста, без директна институционална моќ да промени одредена ситуација, а најмалку да има оперативна улога.²⁶⁹ Покрај претседателот и премиерот, во Советот за безбедност членуваат уште и претседателот на Собранието, министрите за внатрешни работи, одбрана и надворешни работи, како и три члена кои се именуваат од страна на претседателот на државата. По разгледувањето на

²⁶⁶ Стаменковски.А., Основи на разузнавањето, НИП „Гурѓа“, Скопје 1999, стр. 233.

²⁶⁷ Некоординираноста на домашните разузнавачки служби, како и неконтролираното отстапување податоци од страна на медиумите за правецот на движење на безбедносните сили, во голема мерка придонесе за нападот врз припадниците на резервниот состав на АРМ кај месноста „Карпалак“, на правецот Скопје- Тетово во 2001 година.

²⁶⁸ Закон на Агенцијата за разузнавање („Службен весник на Република Македонија“ бр 19/95 од 06 април 1995 год.).

²⁶⁹ Бакрески.О., Координација на Безбедносната Заедница во Република Македонија, Филозофски факултет, Скопје, 2005, стр. 287.

прашањата сврзани за безбедноста и одбраната на Република Македонија, Советот за безбедост дава предлози до Собранието и Владата.²⁷⁰

Оттука, појдовна основа за доградба на разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија и негово целосно ставање во функција за спроведување на политиката на национална безбедност, треба да се гледа во негово прецизно дефинирање, законска (подзаконска) верификација на сите негови субјекти, нивните активности и меѓусебниот однос.

Треба да се напомене оти разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија, придонесува во спроведувањето на политиката на националната безбедност и преку соработката со партнерски служби од други земји, на билатерална, односно мултилатерална основа.

3. Местото и улогата на разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија во остварувањето на меѓународната безбедност

Интегритетот кој разузнавачко-безбедносниот апарат на Република Македонија го има во севкупниот систем на национална безбедност, овозможува способност за остварување на активности со кои се дава придонес кон безбедноста не само во раките на државата, но и пошироко. Ваквата негова способност произлегува пред се од глобализираноста на светот, односно од потребата за тесна меѓусебна соработка на овие системи со цел да се оствари позитивна безбедносна клима на што е можно пошироко меѓународно подрачје.

Во денешно време, кога постои преобремен квантум на информации, а со тоа и потреба од нивна дополна и прецизирање, неопходно е да постои и соработка меѓу разузнавачко-безбедносните системи. Во тој контекст се одредува местото и улогата на ваквите системи во меѓународни рамки. Притоа, местото и улогата на разузнавачко-безбедносниот систем од Република Македонија, може да се одреди врз основа на неговата вклученост во соодветни разузнавачко-безбедносни организации на меѓународно ниво, односно врз основа на билатералната или мултилатералната соработка на овој план и степенот со кој се интензивира ваквата соработка. Од субјектите на разузнавачко-

²⁷⁰ Устав на Република Македонија, член 86

безбедносниот систем во Република Македонија, вклученост во меѓународни организации со законски регулирани прописи во национални рамки, постои единствено од страна на Управата за безбедност и контраразузнавање. Ваква соработката е воспоставена со Европол, Интерпол и НАТО, за што во рамките на министерството постојат одделенија за Европол и Интерпол, како и Сектор за НАТО соработка.²⁷¹ Соработката со Европол е регулирана и со Правилник, кој е донесен врз основа на член 55 став 1 од Законот за организација и работа на органите на државната управа.²⁷² Со овој правилник, меѓу регулативите за начинот на соработка со Интерпол, се наведува дека одделението за Европол: „...остварува соработка со Европол и други меѓународни институции и организации; врши координација и размена на информации помеѓу Европол и националните надлежни органи; има обврска да го снабдува Европол со информации и разузнавачки податоци...“.²⁷³ И други членови од овој правилник го регулираат начинот за размена на информации. Република Македонија, преку ресорот за внатрешни работи е една од 188-те земји членки во Интерпол (The International Criminal Police Organization-INTERPOL), каде учествува во размена на разузнавачко-безбедносни информации во согласност со Законот за Интерпол.²⁷⁴ Соработката на овој разузнавачко-безбедносен субјект е најповеќе се одвива во координација со одбранбениот разузнавачко-безбедносен сегмент на Република Македонија. Се разбира и УБК и С-СВБиР активно партиципираат во придонесот на меѓународната безбедност и преку реализираните билатерални и мултилатерални договори, како и со членување во регионални иницијативи.

Што се однесува конкретно за одбранбениот разузнавачко безбедносен субјект, неговиот придонес во остварувањето на меѓународната безбедност се манифестира со учеството во воените мисии со мандат на ООН или НАТО. Како што е веќе споменато, позначителна улога во придонесот кон меѓународната безбедност е оневозможена, заради ограничувањето на пристапот кон заштитената мрежа на НАТО. Истовремено, С-СВБиР при Министерството за одбрана, е член на регионалниот совет за соработка SEEMIC (South East

²⁷¹ Извор, www.mvr.gov.mk 25/01/2011

²⁷² Службен весник на Р.Македонија бр 58/2000 и 44/2002.

²⁷³ член 2 од „Правилникот за постапување на одделението за Европол во извршувањето на работите и работните задачи од делокруг на негова надлежност“, донесен во 2009 година, официјална интернет страница на МВР на Р.Македонија.

²⁷⁴ ICPO-INTERPOL Constitution and General Regulations; www.interpol.int

European Military Intelligence Chiefs) во кој учествуваат 12 земји од регионот,²⁷⁵ во кој се врши размена на довелриви информации од интерес за одбраната на земјите од регионот. Истовремено, во документот „Стратегија за одбрана на Република Македонија“, произлезен врз основа на членот 18 од Законот за одбрана, а потпишан од Претседателот на земјата, стои дека „...унапредувањето на системот за одбрана на Република Македонија со развој на воени способности за одбрана на државата, за поддршка на државните институции, за придонес во колективната одбрана и во меѓународните операции...“²⁷⁶ Ова се зема како основа при унапредувањето и на С-СВБиР, како интегрален дел од системот за одбрана.

Агенцијата за разузнавање, како релативно млад институционален субјект, својата улога во остварувањето на меѓународната безбедност, ја реализира преку размената на информации врз основ на билатерални договори со партнерски служби, или во координација со другите два разузвачко-безбедносни субјекти.

Веќе е наведено дека размената на информации меѓу различни разузвачко-безбедносни системи, во голема мерка го олеснува осигурувањето на меѓународната безбедност. Ова е запрвенствено ради оперативните разузвачко-безбедносни активности и карактеристичната дејност што системи ја вршат во рамките на националната безбедносно-одбранбена политика. Меѓутоа, користењето оперативни техники и дисциплини за прибирање на информации и податоци на територија од друга држава, бара пред сè, финансиско и технолошки моќен разузвачко-безбедносен систем, врвен професионализам и подготвеност за дејствување на туѓ простор, како и подготвеност на матичната држава да превземе ризик од откривање на активностите на сопствените разузвачки структури. Истото се однесува и при меѓусебното отстапување на расположливите разузвачки информации и податоци, на странски разузвачко-безбедносни структури. Сето ова бара да се има целосна свесност за геополитичката позиционираност на државата и системот, по прашања од стратегиски интерес на меѓународната сцена. Од овој

²⁷⁵ Покрај нашата земја уште учествуваат: Р.Србија, Р.Словенија, Р.Хрватска, БиХ, Р.Албанија, Молдавија, Р.Романија, Р.Бугарија и Црна Гора. Членки, но не и потписнички на договорот за соработка се и Р.Турција и Р.Грција. Договорот за соработка е потпишан од страна на раководителите на воено-одбранбените служби во октомври 2010 година.

²⁷⁶ Глава II, точка 6 од Стратегијата за одбрана.

аспект, разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија имаше значително место во периодот од 1999 и 2003 година, но сосема поинаку треба да се пристапи кон улогата што ја завземаше во посочениот период.²⁷⁷

Од перспектива на постепено приближување на Република Македонија за интегрирање во Евроатлантските сојузи, доследната примена на меѓународно прифатените стандарди во разузнавачко-безбедносната дејност, ќе создадат солидна институционална основа за исполнување на барањата за реформа во безбедносниот сектор, што би креирало услови за оперативно инкорпорирање на домашните служби во пошироки интернационални рамки, а во контекст на поголем придонес кон меѓународната безбедност. Во тој контекст треба да се гледа и на иницијативата за креирање единствена Национална криминалистичко-разузнавачка база на податоци, која во себе би ги обединила сите поединечни бази на податоци од полицијата, разузнавачките служби, министерството за правда, царината, управата за јавни приходи, финансиската полиција, јавното обвинителство, судството и управата за спречување на тероризам. Ваквата иницијатива покрената од страна на МВР,²⁷⁸ се очекува да придонесе за поефикасна размена на потребни информации и податоци во национални и меѓународни рамки.

4. Разузнавачко-безбедносни капацитети на Република Македонија за придонес кон националната и меѓународната безбедност

Постојат два пристапи кога станува збор за дефинирањето на капацитетите што ги поседуваат разузнавачко-безбедносните служби. Првиот е јавната промоција на сите субјекти од системот и нивните приближни задолженија, воедно покажувајќи ги расположливата опрема и средства чие

²⁷⁷ Имено, во 1999 година, информациите со кои располагаше разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија, имаа соодветно значење при разузнавачката подготовка за воената операција на НАТО врз тогашната СРЈ, како и за канализирањето на цивилните бегалци од Косово на територијата од нашата држава. Исто така значајни за беа и податоците за капацитетите во Ирак, градени од македонски градежни компании. Овие податоци имаа своја важност при подготовката на воената операција „Слобода за Ирак“ отпочната во 2003 година. Меѓутоа и при двата посочени примери, домашниот разузнавачко-безбедносен систем имаше само пасивна улога.

²⁷⁸ Предлог законот е влезен во Собраниска процедура и се очекува негово донесување, а со тоа и креирање на националната криминалистичко-разузнавачка база на податоци, која се очекува да биде во функција од 2012 година; стенограмски белешки од Првото продолжение на 71-та седница на Собранието на Република Македонија; www.sobranie.mk.

користење не може да остане незабележано (сателити, радар, разни видови летала, антени и сл.). Вториот пристап е да се држат во тајност делови од системот, како и дел од опремата и средствата, а со цел да се постигне изненадување и стекнување на предност во прибирањето информации.

Од тој аспект, бидејќи е веќе објаснет структуралниот капацитет на разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија, треба да се напомене дека истиот располага со капацитети кои релативно успешно придонесуваат за безбедноста на национално ниво, но истите се во значителна мерка лимитирани, кога се работи за придонес кон безбедноста во меѓународни рамки. Впрочем, за разлика од некои демократски разузнавачко-безбедносни системи кои јавно декларираат дел од своите разузнавачки капацитет, нашиот, како и најголемиот број вакви системи во светот, истите ги чува во тајност.

Со оглед на тоа, може само да се наведе дека разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија, покрај човечкиот потенцијал располага и со технички капацитети за откривање и обележување на цели, сретства за примена на посебни мерки и методи во пресретнување и следење на комуникации, односно капацитети кои придонесуваат за прибирање на квалитетни, навремени и точни информации од безбедносен интерес на Република Македонија. Во тој поглед, човечкиот капацитет ја има клучната улога, бидејќи прибирањето податоци користејќи ги сите дисциплини (SIGINT, HUMINT, MASINT, GEOINT, OSINT итн.) треба да биде насочено, одржувано, искористено и интегрирано од соодветно обучен професионален кадар. Тоа значи вложување не само во техника и технологија, туку вложување и во правилен избор, обука и усовршување на разузнавачко-безбедносниот персонал во делот на аналитиката.

Според јавно дадените соопштенија, како и со увид во законската регулатива,²⁷⁹ се доаѓа до заклучок дека во Република Македонија, постојат одредени разузнавачко-безбедносни капацитети чија употреба е во насока да прибира и обработува разузнавачко-безбедносни информации. Истовремено, се стекнува впечаток дека се вложуваат напори во градење и развивање на

²⁷⁹ Делумни податоци се содржани во следниве регулативи: „Закон за следење на комуникациите“ во членовите 3, 7 и 10 ; „Закон за гранична контрола“ член 45, став 2 (службен весник на РМ, бр.171 од 30.12.2010 год); како и во одделни јавно достапни инкови, како на пример во задачите на пСО, точка 6 што може да се види на www.morm.gov.mk/morm/mk/ARM/polk_za_specijalni_operacii/Misija.html; мисијата на Центарот за електронско извидување која може да се види на www.morm.gov.mk/mor/mk/ARM/CEI.html.

капацитети кои ќе овозможат функционален придонес кон националната и меѓународната безбедност. Но, забележливо е нерамномерното вложување и во цивилните (УБК и АзР), и во воените (С-СВБиР и Г-2) капацитети. Вложувањето во развојот на одделните делови од разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија, треба да биде во согласност со потребите на ангажманот и во сооднос со организациско-структурната поставеност. Колку за пример, во одделни земји, постои значително вложување во воената технологија, бидејќи разузнавачките активности ги врши исклучително одбранбениот разузнавачки сегмент²⁸⁰ и тоа првенствено ради учеството на армиските капацитети во бројни мисии надвор од границите на матичната држава. Тоа не е случај и во нашата земја. Од осамостојувањето на Република Македонија, вложувањето во воената технологија, а со тоа и во одбранбените разузнавачки капацитети е на многу ниско ниво, иако, воената технологија како независна варијабла, станува еден од клучните фактори којшто придонесува кон безбедносните консеквенци во системот на меѓународни односи.²⁸¹ Но, за воља на вистината, слична е состојбата и во цивилниот сегмент.

Во таа насока, може да се заклучи дека е неопходо вложување во човечки и техничко-технолошки капацитети кои ќе треба да овозможат справување со безбедносните закани и предизвици на национално и меѓународно рамниште. Вложувањето во човечки капацитети подразбира едуцирање и стручно оспособување на професионалниот персонал, додека вградувањето на современи техничко-технолошки сретства, значи поголеми можности за превенирање на современите безбедносни закани и предизвици. Сето тоа придонесува, разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија да стане еквивалентен со сродните регионални и меѓународни системи.

Тоа истовремено би било придонес, не само кон подобро и посеопфатно прибирање и обработка на разузнавачко-безбедносните податоци за потребите на политиката, туку истовремено би значело придонес и кон севкупната безбедност на државата. Воедно, така би се овозможила поголема автономност во спроведувањето на разузнавачко-безбедносните операции, подобра контрола на граничниот и воздушниот простор и идна квалитативна надградба на

²⁸⁰ Каков што е случајот со Кралствата Данска, Шведска, Белгија и Холандија

²⁸¹ Георгиева.Л., Творење на мирот - Мирот, безбедноста и конфликтите по Студената војна, Виладорф, Скопје, 2004, стр. 53.

постоечката структура. Консеквентно, тоа ќе овозможи поголем придонес и кон меѓународната безбедност.

5. Координација и соработка на националниот разузнавачко-безбедносен систем во функција на осигурување на безбедноста во Република Македонија

Координирањето во сферата на безбедноста и одбраната на секоја земја, претставува мошне важна задача на државното раководство и тоа овозможува создавање услови за организирано дејствување во случај на загрозување или закана по безбедноста²⁸².

Структурата на разузнавачко-безбедносните системи во основа произлегува од законската регулатива, која го налага конструирањето на елементите од системот, во согласност со потребите на националната безбедност. Но, примарно, нивното функционирање го детерминираат внатрешните или надворешните непријателски фактори, чиј степен на активности во различен обем ја загрозува безбедноста на државата. Заради различната структура на одделните субјекти во системот, посебноста на организациските единици и хиерархијата при раководењето, потребно е да се воспостави регулирана форма на координација, која, во случај на потреба ќе ги синхронизира активностите на одделните сегменти од разузнавачко-безбедносниот систем. Всушност, координацијата го обезбедува функционалното поврзување на деловите едни со други,²⁸³ што треба да овозможи непречено извршување на задачите и улогите од разузнавачко-безбедносна надлежност. Регулирањето на координираноста е важно дури и при извршувањето на сложени оперативни задачи во еден од субјектите на системот, а особено, при истовремено ангажирање на воени и цивилни разузнавачко-безбедносни структури.

За разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија особено е важна координацијата на сите државни и политички авторитети, институции и државни органи кои се дел од системот за национална безбедност.

²⁸² Бакрески,О, Координација на Безбедносниот сектор- искуства и практики, Филозофски факултет-Скопје, СЕТИС, 2006, стр. 239.

²⁸³ Бакрески,О, Координација на Безбедносната Заедница во Република Македонија, Филозофски факултет, Скопје, 2005, стр. 23.

Актуелната безбедносна координација во Република Македонија се остварува преку Советот за безбедност, чија надлежност за разгледување на прашања сврзани со безбедноста и одбраната е регулирана со Уставот, преку Владата, во чија надложност се ресорите за одбрана и безбедност и преку Центарот за управување со кризи, кој има улога на консултативно и координативно тело при кризни состојби во државата. За успешна координација на разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија, особено е важна соработката меѓу Претседателот и Владата, кои се и непосредно претпоставени врз одделните организациски единици на истиот.

Координацијата на безбедносниот сектор во Република Македонија, а со тоа и на разузнавачко-безбедносниот систем, се уште се смета за предизвик. Ова е пред се од причина, што координацијата на безбедносниот сектор се смета за чувствително прашање.²⁸⁴ Најголема причина за тоа е што координацијата треба да почива на законска рамка која во Република Македонија во моментот не е соодветно регулирана. Ниту еден од посочените тела и авторитети, надредени или надлежни за координација на разузнавачко-безбедносниот систем нема законски овластувања да донесува одлуки, кои ќе ја интегрираат и хармонизираат активноста на сите негови одделни субјекти. Причини за донесување на легислатива во оваа област има повеќе. Во изминатиов период, Република Македонија имаше можност да ги искуси последиците од недоволната координираност на органите на државната управа и безбедносните служби.²⁸⁵ Дополнително, појавата на новите закани, трансформацијата на меѓународниот организиран криминал, неговата тесна поврзаност со тероризмот и поттикнувањето на социјално-безбедносна нестабилност, укажуваат на ургентност во донесувањето на законска рамка која ќе ја регулира координацијата и соработката на домашниот разузнавачко-безбедносен субјект. Дополнително, речиси сите земји од опкружувањето донесоа законска регулатива во оваа област.

Ова не подразбира дека координацијата на разузнавачко-безбедносниот систем ќе значи дека било кој државен авторитет, институција или тело би имал овластувања да раководи со работата на субјектите од разузнавачко-

²⁸⁴ Пошироко види, Бакрески.О., Основи на безбедносниот менаџмент, Аутопринт и Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр. 224-225

²⁸⁵ Митревска.М., Управување со кризи: Национални аспекти, Институт за одбранбени и мировни студии, стр. 2. www.fes.org.mk.

безбедносниот систем. Напротив, координацијата подразбира исклучиво хармонизирање на нивните активности, за да не доаѓа до преклопување на истите, односно да не се изгуби јасната граница од делокругот на нивните надлежности и одговорности.. Координацијата на овој систем во земјава има потреба од законска рамка, дотолку повеќе што истиот по својата структура е децентрализиран. Тоа значи дека, поради различниот делокруг на одговорност и надлежности, координацијата на националниот разузнавачко-безбедносен систем треба да ги формулира основните правци на неговото дејствување.

Во моментот, во Република Македонија постои дисперзија во разузнавачко-безбедносната активност, која е организирана во постоечките институции од различен ресор, но не постои нивна вертикална, ниту хоризонтална функционална поврзаност.²⁸⁶ Тука мора да се спомене и силното политичко влијание врз одделните субјекти на разузнавачко-безбедносниот систем, што наместо координација и соработка, во значителна мерка придонесува за појава на меѓусебно соперништвено, а со тоа и за нивно несинхронизирано дејствување.

Истото се однесува и кога станува збор за соработката меѓу субјектите од овој систем. Таа треба да се остварува при извршувањето активности во функција на безбедноста на Република Македонија и треба да се остварува во текот на целиот разузнавачко-безбедносен процес.²⁸⁷ Нивната соработка треба да овозможи одстранување на опасноста од загрозување на безбедноста, креирање јасна слика за политичко-безбедносните состојби во земјата, регионот и пошироко, што на државното раководство ќе му послужи при планирањето и креирањето на безбедносната политика. Конечно, соработката е неопходна и за успешно извршување на оперативните активности со кои се ќе се заштитат виталните државни интереси. Притоа, во зависност од делокругот на одговорноста, носител на разузнавачко-безбедносната соработка може да биде од ресорот за безбедност, одбрана или АЗР.

Во основа, доколку соработката подразбира активности во остварување на контраразузнавачки активности, носител на соработката би била УБК при МВР. Во реализацијата на активности за заштита на територијалниот

²⁸⁶ Бакрески.О., Основи на безбедносниот менаџмент, Аутопринт и Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр. 231

²⁸⁷ Пошироко во: Стаменковски.А., Основи на разузнавањето, НИП „Гурѓа“, Скопје 1999. стр. 243-245.

интегритет, но и при закани по националните армиски контингенти во мисии надвор од земјата, носител на соработката е С-СВБиР при МО, додека носител на соработката за прибирање разузнавачки податоци и информации од странство, носител на соработката треба да е АЗР.²⁸⁸ Покрај ова, во Република Македонија не е докрај дефинирана, ниту регулирана и соработката на овие разузнавачко-безбедносни субјекти со министерствата за надворешни работи, финансии, здравство, екологија и тн.

Треба да се истакне дека регулирањето на соработката и координираното дејствување на субјектите од разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија ќе придонесе првенствено кон нивната ефикасност во осигурувањето на националната безбедност, ќе го заокружи вкупниот безбедносниот систем во земјава, а истовремено ќе се подигне и нивото на негова демократска контрола и надзор.

²⁸⁸ Исто, стр. 243-245.

VI ДЕЛ

РЕЗУЛТАТИ ОД СПРОВЕДЕНОТО ИСТРАЖУВАЊЕ - РАЗУЗНАВАЧКО-БЕЗБЕДНОСНИТЕ СИСТЕМИ ВО ОСИГУРУВАЊЕТО НА НАЦИОНАЛНАТА И МЕЃУНАРОДНАТА БЕЗБЕДНОСТ

За потребите на овој труд беше направено емпириско истражување како би се собрале искуства, сознанија и мислења од непосредните учесници во разузнавачко-безбедносниот процес, како и од лица кои имаат професионално искуство во оваа сфера. Предмет на истражувањето беа безбедноста и функцијата што ја имаат разузнавачко-безбедносните системи при нејзиното осигурување во национални и меѓународни рамки. Истражувањето беше извршено преку стандардизирано интервјуирање на испитаниците, а резултатите од истот послужија да се направи емпириска елаборација во однос на предметот на истражувањето. Целта на истражувањето беше да се проверат поставените хипотези, односно да се согледа функционалноста на разузнавачко-безбедносните системи во осигурувањето на националната и меѓународната безбедност, да се спознае начинот на функционирање на одделни национални и колективни системи од ваков вид, како и да се одреди местото и улогата што разузнавачко-безбедносниот систем на Република Македонија го има во национални и меѓународни рамки. Притоа се водеше сметка да бидат запазени начелата на објективност, валидност и веродостојност.

Исто така, спроведеното интервју имаше ограничена примена во однос на примерокот што беше интервјуиран, поради негово соодветно селектирање како би се добиле конкретни податоци, за предвидените прашања. Вкупно беше извршено интервју со 31 испитаник, во периодот помеѓу март 2010 и март 2011 година. Од вкупниот број испитаници (31), 14 од Република Македонија од следниве категории: актуелен министер за одбрана, актуелен пратеник во Собранието на Република Македонија (шеф на делгацијата на Парламентот на Република Македонија за соработка со парламентарното Собрание на НАТО и член на комисијата за одбрана и безбедност во Собранието), актуелен начелник на ГШ на АРМ, поранешен директор на АЗР, поранешен амбасадор на Република Македонија, главен и одговорен уредник на неделно списание кое третира актуелни политички теми, поранешен директор на УБК, главен и одговорен уредник на национална телевизија, сопственик на неделник и актуелен директор за медиуми и односи со јавност во меѓународна консултантска и бизнис групација со седиште во Скопје и канцеларии во Приштина и Тирана, поранешен генерален директор на национална телевизија, поранешен висок припадник на УДБ-а за Република Македонија, поранешен министер за внатрешни работи, поранешен припадник на УБК и актуелен лидер

на политичка партија. Кај дел од испитаниците, особено кај оние со актуелен политички ангажман, постоеше нецелосна подготвеност за соработка, додека поранешни носители на високи функции, како и испитаниците ангажирани во медиумите покажуваа целосна отвореност за соработка.

Истражувањето се спроведе и со 17 странски испитаници, кои професионално се ангажирани во воениот или цивилниот разузнавачко-безбедносниот сектор во нивните земји. Притоа беа интервјуирани испитаници од следниве земји: Австралија, Индија, Кина, Данска, Шведска, Оман, Обединетите Арапски Емирати (ОАЕ), Република Словенија, Република Србија, Република Хрватска, Република Бугарија, СР Германија, Белгија, Италија и САД. При интервјуирањето на оваа категорија испитаници, многу мал дел од истите искажаат недоволна подготвеност за исцрпен одговор на поставените прашања, додека најголемиот дел (особено испитаниците што живеат во општества со долготрајна демократска традиција) искажаа целосна отвореност при одговорите.

Тежиштето на испитувањето беше насочено кон утврдување на ставовите и мислењата на испитаниците за современите аспекти на безбедносна во национални и меѓународни рамки, за политичките импликации врз политиката на национална безбедност, влијанието на политичката и безбедносната култура врз безбедноста, функцијата на разузнавачко-безбедносните системи во остварувањето на безбедноста, улогата на разузнавањето во новото безбедносно опкружување и билатералната и мултилатералната соработка на разузнавачко-безбедносните системи во насока за нивен придонес кон безбедноста, итн.

По добивање на податоците, следеше фаза на селектирање и обработка. Испитаниците беа селектирани во три групи испитаници и тоа: крајни корисници на податоците добиени преку разузнавачко-безбедносна активност (државни или воени авторитети), припадници на разузнавачко-безбедносни структури (професионалци) и независни експерти.

1. Крајни корисници на разузнавачко-безбедносните податоци (државни или воени авторитети): актуелен министер за одбрана, актуелен начелник на ГШ на АРМ, шеф на делегацијата на Парламентот на Република Македонија за соработка со парламентарното Собрание на НАТО и член на комисијата за одбрана и безбедност во Собранието, поранешен

министер за внатрешни работи и командант на Штабот на НАТО во Скопје - сите освен последнонаведениот се граѓани на Република Македонија.

2. Припадници на разузнавачко-безбедносни структури (поранешен директор на Управата за безбедност и контраразузнавање, поранешен директор на АЗР, поранешен висок функционер на УДБ-а, како и припадници на разузнавачко-безбедносните структури и воено-дипломатски претставници од странски земји).

3. Независни експерти (експерти од разни сфери на јавниот живот кои професионално, но од цивилен аспект ги перцепираат безбедноста и разузнавањето). Сите испитаници од оваа група беа државјани на Република Македонија.

При интервјуирањето на испитаниците беа поставени прашања кои во првиот дел се однесуваа на основните концепти и факторите што влијаат врз безбедноста, додека вториот дел прашања бараа одговор на функциите на разузнавачко-безбедносните системи, нивната улога и карактеристики во остварувањето на безбедноста. За таа цел беа избрани следните прашања кои овозможуваа отворен одговор и избор на истите: 1. Какви се современите аспекти на националната безбедност во услови на глобализација, миграција, информатичко-технолошкиот развој и поврзаноста на инфраструктурно и економско ниво 2. Воената наспроти невоената безбедност 3. Реализација на националната безбедност во еднонационално и повеќенационални општества 4. Какви може да бидат политичките импликации врз националната безбедност 5. Политичка и безбедносна култура во општеството 6. Која е функцијата на разузнавачко-безбедносните системи во остварувањето на националната, регионалната и меѓународната безбедност 7. Уставни и законски претпоставки за транспарентност и контрола на разузнавачко-безбедносните системи 8. Улогата на разузнавањето во новото безбедносно опкружување 9. Потребата од реформи на разузнавачко-безбедносните системи, како предуслов за ефикасна безбедност.

1. Современите аспекти на националната безбедност во услови на глобализација, миграција, информатичко-технолошкиот развој и поврзаноста на инфраструктурно и економско ниво

Во однос на прашањето за современите аспекти на националната безбедност, групата испитаници-крајни корисници, смета дека националната безбедност во време на глобализацијата доживува значителни промени, бидејќи врз неа влијаат регионалните и меѓународните трендови. Ова особено се однесува кога станува збор за информатичко-технолошкиот развој и поврзаноста на инфраструктурно и економско ниво, што придонесло да се појави феномен кога националните граници постепено да го губат своето значење. Дел од оваа група испитаници смета дека развојот на настаните придонесува да настане т.н. појава на мултиполаризам, кога моќта во глобални рамки нема да биде контролирана од една или неколку моќни нации, туку, туку истата ќе мора да се балансира од повеќе земји. Како евидентен показател беше посочен примерот со ЕУ, каде повеќе земји членки одлучуваат за процеси од суштинско значење на континентот.²⁸⁹ Во однос на миграцијата, која постоела отсекогаш, изразена е динамиката на ваквите процеси, особено од неразвиените кон развиените земји. Притоа, најголем дел од оваа група испитаници смета дека миграцијата самата по себе не би претставувала значителен проблем, доколку мигрантите кои со себе ги носат своите традиционални вредности, не доаѓаат во судир со цивилизациските разлики во земјите каде мигрираат, а со тоа ја загрозуваат и тамошната, но и пошироката безбедност.

Врз основа на изнесените ставови, оваа група го смета за комплексно дефинирањето на аспектите од националната безбедност во однос на актуелните меѓународни состојби.

Во однос на втората група испитаници, карактеристични се ставовите изнесени од странските испитаници, чие мислење е во тесна релација со пристапот кон безбедноста во нивната матична земјата. Според испитаниците од арапските држави, земјите од Блискиот исток ги поврзува ист јазик, култура

²⁸⁹ слична споредба може да се направи и со Асоцијацијата на југоисточните азиски нации (АСЕАН), т.н. Г-7, односно групата од седум политичко-економски најразвиени земји во светот кои на периодичните средби донесуваат одлуки за одредени меѓународни прашања, како и т.н. група Г-20, сочинета од министри за финансии и гувернери на банки од 20 земји со најразвиени економии кои донесуваат одлуки оврзано со глобалната економска стабилност.

и религија, поради што безбедносните состојби во една земја силно влијаат врз националната безбедност на друга. Според испитаниците од овие земји, непостоењето на демократски систем, непотизмот и корупцијатата, значително ја слабееле националната безбедност. Овде дополнително влијае и тесната племенска поврзаност. Ова е целосна спротивност со ставот на испитаникот од Австралија, кој смета дека оддалеченоста на континентот во досегашната историја битно придонесувала за позитивна безбедносна клима, но ваквата состојба се менува под влијанието на глобализацијата. Истовремено, големата површина на земјата и нискиот број на популација, наложуваат континуирано вложување во техничко-технолошкиот развој за потребите на националната безбедност, како и формирање на сојузи со земји од опкружувањето, но и со оние со кои делат историски, културни и цивилизациски вредности.

Речиси сите испитаници од земјите членки на НАТО и ЕУ, сметаат дека самата интегрираност во рамки на овие сојузи влијае на тоа, кон безбедноста да не се пристапува само од национален аспект. Истовремено, од страна на сите странски испитаници, беше изнесен став дека, иако миграциските процеси од една страна придонесуваат за мултикултурализам во меѓународни рамки, од друга страна истата во значителна мерка го стимулира креирањето на безбедносни проблеми од различен вид и интензитет. Притоа беше посочено дека миграцијата, особено во западните демократии, вклучително и Австралија, е потребна од економски аспект, што придонесува да се вложува во имиграциската политика која ќе продуцира ефтина работна сила, но и ради опаѓањето на наталитетот во овие општества. Овие испитаници сметаат дека во иднина ваквата политика може да креира безбедносни проблеми во овие општества, особено заради фактот што мигрантите доаѓаат од средини со потполна различна култура во секој поглед. Дури, еден од испитаниците од земја членка на НАТО и ЕУ, истакна дека поединечни или група на мигранти кои радикално би ја влошиле безбедносната состојба во земја членка на ЕУ каде престојуваат, со тајни разузнавачки операции, се транспортираат од една земја на ЕУ во друга. Целта е земјата во која истите престојуват да се ослободи од евентуалната безбедносна закана. Ваквото илегално трансферирање меѓу земјите членки на ЕУ го овозможува Шенгенскиот договор кој овозможува слободно движење во земјите членки на ЕУ. Во однос на миграцијата карактеристичен е и случајот со ОАЕ, кој е федерација од седум помали

емирати и каде од приближно шест милиони лица кои постојано или привремено живеат во земјата, само 20% се домицилно емиратско население, додека останатиот дел го сочинуваат мигранти од Индија, приближно 30%, од Пакистан, приближно 20%, по 10% од Бангладеш и Шри Ланка. Во останатите приближно 10%, се вбројува друго арапско население, како и население од други, главно демократски држави,. Во вакви услови, според испитаникот од оваа земја, треба да се посвети големо внимание и политичка умешност во планирањето и спроведувањето на националната безбедност.

Групата испитаници, кои спаѓаат во категоријата независни експерти, главно сметаат дека политичкото уредување на општествата, особено во оние каде силно владеат демократските принципи, националната безбедност може лесно да се адаптира кон севкупните промени на меѓународното опкружување. Според еден дел од нив, проблем може да настане во недемократските и општествата во транзиција, бидејќи контролата на процесите во нив не се одвива системски, туку преку поединечни политички авторитети, што може да доведе до функционална диспропорција на институционалните системи кои ја тангираат безбедноста.

Истовремено, тие сметаат дека Република Македонија доцни во информатичко-технолошкиот развој, како и во инфраструктурното и економско поврзување, не само во регионални и меѓународни рамки, ами тоа е очигледно и во самата држава. Во однос на миграциските процеси и нивното влијание врз националната безбедност, речиси сите испитаници од оваа категорија сметаат дека погоре наведените состојби, влијаат нашата земја да биде една од оние чии граѓани мигрираат во земји со подобра политичко-економска а со тоа и безбедносна состојба.

2. Воена наспроти невоена безбедност

Ова прашање беше поставено со цел да се добие одговор дали воената или невоената безбедност може да го направат едно општество посигурно во однос на заканите и предизвиците кон неговите фундаментални вредности. Интересно е што на ова прашање, сите групи испитаници дадоа одговори кои сугерираат за блискост на ставовите.

Дел од од I-та група испитаници, сметаат дека иако постојат суштествени разлики меѓу овие концепти, во актуелниот геополитички момент, воената и невоената безбедност треба да бидат комплементарни. Според најголем дел од оваа група испитаници, во согласност со актуелните состојби, војската сè уште претставува главен столб на одбрана на националната безбедност, но за да соодеветствува со современото време, истата треба да го прошири фокусот кон невоените безбедносни закани. Ова, сметаат тие, би подразбирало имплементирање на еден поширок спектар на невоени начини за осигурување на безбедоста, кои во интеракција со воените капацитети, би овозможиле максимално дизајнирање на безбедносната стратегијата во современи услови. Притоа, бројноста на армиите претставува дискутабилен фактор, бидејќи речиси невозможно е да се одреди идеална пропорција на воената и цивилната безбедносна структура во едно општество. И овде, според оваа група испитаници, глобализацијата има пресудно влијание, бидејќи диктира формирање на воени сојузи, кои здружени полесно би ги решавале појавените безбедносни проблеми.

Втората група испитаници, со оглед дека најголемиот број од нив се од други држави, сметаат дека е потребно да се разгледа можноста за интеграција на воената и цивилната безбедносна структура, а со цел да се подобри координацијата во контекст на осигурување на националната безбедност. Според значителен дел од оваа група, трендот за намалување на бројот на армиите во речиси сите земји станува интегрален дел од општествената јавност, но небалансираното намалување на воените капацитети, може да предизвика не само нарушување на безбедносната состојба во самата земја, туку и во поширокиот регион. Според дел од испитаниците од оваа група, ваква состојба е забележлива во Скандинавските земји, бидејќи намалувањето на вкупните одбранбени капацитети на една земја, претставува безбедносен проблем за друга.

Мал дел од оваа група, поточно испитаниците чии земји не се членки на НАТО, ЕУ или други поголеми сојузи сметаат дека намалувањето на армиите е привремен тренд, односно тенденција на помоќните, да ги намалат одбранбените способности на помалите држави. Имено, според овие испитаници, моќните држави ја намалуваат бројноста на армиските трупи ради заштеда на буџетот, сметајќи дека ќе може да ја добијат потребната воена сила

од помалите држави или од други придружни членки (ова првенствено се однесува на начинот кој актуелно се применува од страна на НАТО). Истовремено, тие вршат притисок кон помалите држави да го следат примерот на моќните земји во намалувањето на своите трупи, со што нивната одбрана би зависела од постоечките сојузи. Притоа, не се зема предвид зголемувањето на активната резерва,²⁹⁰ која ја превзема улогата на неоперативните единици. Според овој дел испитаници, целта на ваквата стратегија е безбедносните закани да се држат што подалеку од матичната држава. Карактеристичен е случајот со Индија, каде безбедноста во најголем дел зависи токму од армијата, која е втора по бројност во светот (зад кинеската) и се користи при решавање на сите безбедносни проблеми. Истовремено, армијата како безбедносен фактор, ужива највисока доверба меѓу индиските граѓани. Испитаникот од оваа земја, посочи пример дека армијата има воспоставен СИТЦЕН, каде на бесплатен телефонски број граѓаните можат да укажат на нови или веќе постоечки безбедносни закани. Истовремено, испитаниците од ОАЕ и Оман сметаат дека заливската состојба е различна од другите региони заради нивната зависност од Обединетото Кралство (ОК). Имено, земјите од овој регион не сакаат да имаат многу силни армии, ради тоа што, иако се со заеднички етнички, јазични и културни карактеристики, племенските разлики се големи до таа мерка, што постои можност од меѓусебни судири. Од тие причини, тие сметаат дека безбедноста повеќе треба да се базира врз цивилната компонента, а доколку се појават услови за нарушување на истата, тогаш, во нивниот случај, се бара асистенција или посредување од ОК.

Во однос на ова прашање, третата група испитаници, смета дека е потребно намалување на бројот на активните армиски трупи, но дека во однос на безбедноста, армиската компонента сè уште има пресудна улога. Според поголем дел од нив евидентно е дека паралелно со намалувањето на армиите, забележлив е тренд на зголемено вложување во армиските одбранбени системи, врз што влијае природата на заканите. Оваа група смета дека економската безбедност е поклучна и има поголема моќ на влијание од моќта на вооружувањето. Според нив, малите општества би биле посигурни со правилно

²⁹⁰ Зголмувањето на активната резерва во САД, Обединетото Кралство и Франција е пропорционално со намалувањето на активните армиски трупи. извор: www.militaryhyb.com, постирано во мај 2010 година.

профилирана, модерна и техничко-технолошки модерно опремена армија, која со својот обучен високопрофесионален персонал и во координација со цивилните безбедносни структури би одговорила на поставените прашања.

3. Националната безбедност во еднонационални и повеќенационални општества

Првата група испитаници (крајни корисници), дадоа слични мислења во однос на тоа дека сè повеќе општества во светот се мултинационални. Со тоа, националната безбедност не треба да се врзува за нацијата туку за државата, а дека подобро би било кон реализацијата на безбедноста да се приоѓа од аспект на тоа дали се работи за унитарни, федерални или конфедеративни државни уредувања. Но, според оваа категорија испитаници, во било кој случај, националната безбедност не треба да се гледа изолирано, бидејќи таа не е доволна во услови на глобализација, кога мора да се води сметка за остварување на безбедноста на сите граѓани во едно општество, истовремено антиципирајќи ги пошироките безбедносни состојби. Тие сметаат дека при решавањето на проблемот за изнаоѓање соодветен концепт во реализирањето на националната безбедност, треба да се обрне внимание на централизираноста или децентрализирањето на безбедносните чинители, што би помогнало да се елиминираат разликите кои произлегуваат од етничката, културната, религиската или некоја друга различност. Ова е и причина за формирање на алијанси и сојузи кои соработуваат во реализација на креирање позитивно безбедносно опкружување, каков што е примерот со ЕУ и НАТО. Од тој аспект, треба да се разгледува и супранационалната безбедност (на пример во ЕУ каде одлуките се донесуваат со мнозинско одлучување), односно на колективната безбедност (каков што е случајот во НАТО каде се одлучува по пат на консензус), која истовремено може позитивно или негативно да влијае и на безбедноста на одредена држава членка на ваков сојуз.

Дел од оваа група испитаници смета дека концептот на национална безбедност повеќе треба да се базира на реалните состојби во општеството, отколку да се темели според одредена идеолошка, етничка или религиозна матрица. За оваа група испитаници, одлучувачки е политичкиот концепт при креирањето на безбедносната политика, кој треба да ги штити виталните

државни интереси, без оглед дали се работи за еднонационално, бинационално или мултинационално општество.

Во конкретниот случај со Република Македонија, помал дел испитаници од оваа група смета дека во земјата постоеле дефекти во организирањето и составот на системот кој се грижи за националната безбедност, бидејќи не постоела соодветна распределба на моќта, наспроти поделеноста на законодавната, извршната и судската власт.

Втората група испитаници, во зависност од земјата чии се граѓани, смета дека е потребно да постои силно национално единство кога се работи за осигурувањето на безбедноста на државата. Така на пример во Белгија и покрај постоечките разлики на етно-јазичната бариера, не постои закана кога е во прашање безбедноста на државата, додека испитаниците од Индија, Кина и САД, сметаат дека и покрај големиот број различни групи по секоја основа, истите се идентификуваат со земјата чии се граѓани, што придонесува за креирање на поволна безбедносна клима во границите на државата. Карактеристичен пример за ова даде и испитаникот од Данска, кој посочи дека иако земјата прераснува во мултикултурно општество, како и специфичноста на односите со автономноста на Гренланд и Фарските острови,²⁹¹ прашањето на националната безбедност е од примарно значење. Сепак, испитаниците од развиените ЕУ држави сметаат дека сè уште е недоволна довербата кон втората или третата генерација доселеници, кога се работи за прашања од националната безбедност. Според оваа група испитаници, дури и во вакви мултинационални и мултикултурни општества со силни демократски вредности, забележителна е поделбата, изолацијата и нетолерантноста на одредени етнички групи, која се потешко може да се контролира. Ваков пример, меѓу останатите посочија и испитаниците од СР Германија и Австралија, каде реален проблем станува интеграцијата на одредени етнички групи, не само од безбедносен, туку и од образовен, медицински и социолошки аспект.

Мал дел од оваа група испитаници, смета дека националната безбедност многу полесно се спроведува во еднонационални општества, најповеќе заради конфронтацијата на мултинационалните на социјално, етничко, религијско или културно ниво. Тоа се објаснува со примерите на држави каде постои одредена

²⁹¹ Гренланд и Фарските острови имаат свој Парламент и автономија во други области, освен во доменот на одбраната и надворешната политика.

бројна малцинска група, која развива сепаратистички тенденции (карактеристично за држави од регионот, но и пошироко), притоа негативно влијаејќи на безбедноста во рамките на матичната држава. Според овие испитаници, ваквите негативни безбедносни појави, може дополнително да се комплицираат доколку држави од соседството стимулираат свои национални или религиски истородни припадници во креирањето неповолна безбедносна клима во државата каде живеат.

Третата група испитаници смета дека мултинационалноста на општествата како глобален феномен, подразбира ревидирање на концептот на национална безбедност. Притоа, тие истакнуваат дека е неопходна потребата од креирање балансиран и флексибилен систем кој базирајќи се на колективните безбедносни структури, ќе ја осигура безбедноста на сопствената држава. Ваквата потреба, според нив, особено дошла до израз со појавата на глобалните безбедносни закани од најразличен вид и карактер, кои условуваат поголема соработка меѓу повеќе држави, со цел покрај пошироката, успешно да се реализира безбедноста и во национални рамки.

4. Политички импликации врз националната безбедност

При одговорот на ова прашање се воочуваат различни ставови кај секоја од трите групи испитаници. Кај првата група преовладува мислењето дека политиката треба да биде функционална и фокусирана кон закани кои може да имплицираат негативни безбедносни состојби. Еден дел од испитаниците, кои се во актуелен политички ангажман, даваат несоодветни одговори на поставеното прашање. Поконкретно, тие даваат одговор кој може да важи единствено за системот на национална безбедност во Република Македонија, сметајќи дека одговорноста треба да биде рамномерно поделена меѓу сите државни чинители, вклучувајќи ги и политичките партии застапени во парламентот. Овој дел од првата група испитаници уште смета дека во Република Македонија, власта иако е поделена по демократски принцип, во пракса нема практична реализација, ради неизбалансиранот однос за распределба на моќта, манифестирани во нагласените ингеренции на извршната власт.

Останатиот дел испитаници од оваа група смета дека концептот на национална безбедност треба да биде функционален и фокусиран кон заканите што може да имплицират негативни безбедносни состојби. Во основа, ова се политички неангажираниот дел испитаници од групата крајни корисници, кои сметаат дека политиката во основа работи на безбедноста само за време на мандатот на владеење, при што наведуваат дека постои природен конфликт меѓу политиката и политичкото. Според нив, националната безбедност, иако е политичка обврска, треба да се креира од лица со неспорна стручност од оваа област, наместо од лица со политичка ориентација кои имаат мандатно ограничување и партиски цели. Овој дел од првата група испитаници даде одговор и дека заштитата на безбедноста е под влијание на општественото уредување, но и од политичко-безбедносните прилики што владеат во непосредното и поширокото опкружување. Тие сметаат дека подеднакво е важно третирањето на безбедносните закани кои доаѓаат одвнатре и однадвор, со што се елиминира можноста од несоодветен третман на заканите од страна на било која политичка актуелност. Конечно, овој дел на испитаници од првата група, смета дека е потребно да постои повисоко нивото на државна политичка култура, со што би се постигнало повисоко ниво и на национална безбедност.

Групата испитаници-припадници на разузнавачко-безбедносните структури исто така изнесоа различни ставови на ова прашање. Тоа повторно се должи на искуството кое го стекнале во матичната земја. Според најголем дел од нив, политичките импликации врз националната безбедност главно се унифицирани, законски регулирани и без можност од големо политичко влијание во националната безбедност, освен кога е неопходно донесување на одредена одлука во таа област. Во развиените демократии, актуелното политичко лидерство има соодветно влијание, но тоа не е пресудно во однос на одлучувањето за примарите потреби кои ја тангираат националната безбедност. Ваквата состојба се должи на избалансираната распределба на моќта во овие општества, меѓу судската, законодавната и извршната власт, како и на професионално профилираните институции задолжени за осигурување на националната безбедност. Во дел од земјите членки на ЕУ, постои национален консензус по прашање на националната безбедност, при што сите релевантни чинители обигаторно се придржуваат кон уставно пропишаните регулативи.

Но, различен е ставот по ова прашање на испитаниците од арапските земји, Кина и Индија, како и на испитаниците од земјите во регионот. Според испитаниците, во заливските земји, сета моќ е сконцентрирана во суверените (владетелите), при што и покрај постоењето на Влади, за сите прашања, вклучително и за националната безбедност, одлучува суверенот. Според нив, кабинетите, владите и државните институции служат за да бидат обвинети доколку нема квалитена реализација на безбедносната политика, иако истите главно се водени од припадници на кралското семејство. Истовремено, во овие земји постоело забележително инволвирање и влијание врз политиката на друга земја и покрај постоењето на совет за соработка во областа на безбедноста. Причина за неговата нефункционалност се наведува неможноста да се договори претставник од која земја да раководи со истиот. Близок став изнесе и испитаникот од Кина, кој смета дека националната безбедност на оваа земја е во директна зависност од политичкото и армиското раководство и по тоа прашање не може да одлучува ниту еден друг државен сектор.

Според испитаникот од Индија, националната безбедност на оваа земја, како најголема демократија во светот, е водена непосредно од страна на Премиерот, но конечното решение се носи во согласност со одлуката на Парламентот и надлежните институционални и воено-безбедносни авторитети. Како пример за нискиот степен на политички импликации врз националната безбедност беше посочено дека на раководни функции во армијата, полицијата и другите надлежни безбедносни институции се поставуваат лица најстари според ранг, чин или искуство во таа област и тие и служат на државата како професионален кадар, без оглед на политичките промени во власта.

Во однос на испитаниците од оваа група, кои се професионално ангажирани во разузнавачко-безбедносните структури во Република Македонија и во земјите од регионот, може да се посочи дека изнесуваат речиси идентични ставови за политичките импликации врз националната безбедност. Тие сметаат дека главните актери кои влијаат врз политиката на националната безбедност се владеачките политички партии, чии активност не секогаш се поклопуваат со актуелниот безбедносен интерес на државата. Креирањето на националната безбедност, во основа се базира на одлуката од политичарите, при што во чест број на случаи се донесуваат нелогични решенија, особено кога се донесуваат одлуки за реформирање на безбедносниот сектор.

Третата група испитаници, исто така смета дека политичките импикации врз националната безбедност се најчесто од идеолошка (партиска) природа и тие имаат многу поголемо влијание од она кое треба да го имаат надлежните државни институции или релевантни професионални или научни субјекти. Истовремено, оваа група испитаници смета дека поголемо влијание и значителни политички импликации врз националната безбедност на послабите држави имаат одредени моќни држави од надвор, отколку политичките авторитети од самата земја. Притоа, се изнесува став и за влијанието на одредни политичко-воени или политичко-економски сојузи, како и влијанието на одредени релевантни меѓународни институции, каква што е ООН.

5. Политичка и безбедносна култура во општеството

Ова прашање беше поставено со намера да се добијат сознанија за меѓузависноста на политиката и безбедноста во Република Македонија и другите земји од светот. Целта беше да се осознае степенот на политичката култура и влијанието на нејзините вредности врз развојот и природот кон безбедноста. При изнесувањето на ставовите за ова прашање беа дадени дивергентни информации од сите три групи испитаници, различни и по формата и по суштината на одговорот.

При ова прашање, карактеристични беа различните ставови на испитаниците. Првиот и помал дел од оваа група испитаници, смета дека политичката култура што како одговорност која политички чинители во државата ја делат со медиумите и пошироката јавност, подеднакво се креира од сите нејзини практиканти и корисници. Истовремено, овој дел испитаници дури смета оти политичката култура треба да подразбира и одговорност на оние што пренесуваат или толкуваат политички одлуки и ставови. Овој дел испитаници, директно посочија дека не практикувачите на власта, ами медиумите ја имаат општествена одговорност, доколку политички ставови интерпретирани на одреден начин, имплицираат негативни безбедносни состојби.

Побројниот дел испитаници од оваа група сметаше дека политичката култура е во зависност од општественото уредување, културното и историското наследство и дека од таа зависност, истата поволно или неповолно влијае врз безбедноста. Според оваа група испитаници, политичката култура во Република

Македонија во основа е лоша, а тоа директно влијае не само врз безбедносната, туку и врз општите културни трендови во општеството. Став на овој дел испитаници од групата крајни корисници е дека безбедносната не може да биде одвоена од политичката култура, а тоа придонесува безбедноста да се злоупотребува од страна на политиката. Злоупотребата може да се врши од поседување и користење на информации и податоци од безбедносен карактер, па се до ограничување на одредени слободи и права во општеството. Според нив, ваквата состојба се должи на прескокнување на одредени фази во државноста (културата) на носители на државни функции. Политичката, а со тоа и безбедносната култура треба да претставува процес што треба да биде вклучен во најраните етапи на образованието, а кој понатаму ќе се развива и надградува.

Ставовите на втората група испитаници по ова прашање, повторно се карактеризираат во зависност од културните придобивки во нивните држави. Според испитаниците од земји со подолготрајно демократско искуство, политичката култура е стабилна, што сразмерно се одразува и врз безбедносната култура на општеството. Во овие општества постои висока политичка и безбедноста култура не само кај партиски ангажираните политичари (ова е особеност дури и кај партиите со радикална политичка ориентација), ами таква е состојбата со медиумите, државните институции и граѓаните. Особено карактеристичен пример посочи испитаникот од Данска, изнесувајќи податок дека безбедносната култура на ова кралство е на толку висок степен што приближно 60.000 лица вршат доброволно обезбедување на земјата.²⁹² Ова резултирало досега да не бидат забележани било какви безбедносни закани (освен од безбедносни проблеми како последица на природни појави), кои би ги загрозиле виталните државни вредности. Како пример за политичката култура во ова општество (слично како и во другите скандинавски земји) може да послужи и податокот што само приближно 5% проценти од вкупното население се членови на политички партии, додека излезноста на избори е секогаш поголема од 80%. Од друга страна, испитаникот од Шведска посочи дека

²⁹² Homeland defense познат под називот “Hjemmevoernet”, чии припадници се ангажирани во трите армиски видови (копнени, воздушни и сили на воената морнарица), како и одреден број припадници ангажирани за обезбедување на инфраструктурата. Доброволците се организирани по територијален принцип и во мирнодобски услови се под команда на Националната гарда, додека во случај на воена состојба, истите се ставаат на располагање на активните армиски структури.

високиот степен на политичка и безбедносна култура и чувството на сигурност кај граѓаните и државните авторитети, на два пати довело до убиство на високи владини претставници.²⁹³ Ист став по ова прашање имаа и испитаниците од САД, кои сметаат дека и покрај високото ниво на политичка и безбедносна култура во општеството, безбедноста може да биде загрознена од бројни внатрешни и надворешни фактори, посочувајќи ги како најкарактеристични примерите со убиството на претседателот Џон Кенеди и настаните од 11 септември 2001 година.

Испитаниците од земји со млади демократии, сметаат дека во овие општества постои многу ниско ниво и на политичка, а последователно и на безбедносна култура, бидејќи постои приод, кој повеќе се темели врз партиски, а нечесто и од лични интереси, отколку што тоа се смета за должност и обврска кон државата. Вакви гледишта делеа и испитаниците од земјите каде суверено се владее, при што секоја политичка изјава од официјален државен претставник, претходно мора да биде одобрена од суверенот, а ваквата појава се рефлектира и врз безбедносната култура во овие општества.

Ставот на групата испитаници-независни експерти е дека политичката и безбедносната култура меѓусебно се испреплетуваат, а дека клучните политички фактори треба да изградат адекватен став кон ваквата реалност. Притоа сметаат дека врз формирањето на политичката, а со тоа и врз безбедносната култура, влијаат и надворешни фактори кои предизвикуваат стагнација во развојот на ваквите општествени карактеристики. Речиси без исклучок, став на оваа група испитаници е дека постои потреба од подигнување на професионалноста во сите области на општественото живеење, што ќе влијае на подобрување на заемноста меѓу политиката и безбедноста. Со ова би се ограничила и можноста од манипулирање, бидејќи колку е пониска политичката култура, толку се зголемуваат можностите од узурпација и манипулација. Ова особено се однесува за сферата на медиумите како еден од клучните општествени фактори во креирањето, пренесувањето и манифестирањето на политичката и безбедносната култура на индивидуално и државно ниво.

²⁹³ убиството на премиерот Улоф Палме во 1986 и министерката за надворешни работи Ана Марија Линд во 2003 год.

1. Разузнавачко-безбедносните системи во функција на остварување на националната, регионалната и меѓународната безбедност

На ова прашање, мал дел од првата група испитаници смета дека сите планови и концепти за развој на националната безбедност треба се базираат врз податоците доставени од разузнавачко-безбедносните структури што постојат во државата. Воедно, овој дел испитаници смета дека се подразбира тоа што функцијата на овие структури е да ги планира и спроведува активностите кои се во функција на националната и пошироката безбедност, а дека тие самите не треба да бидат во центарот на вниманието.

Вториот дел испитаници од оваа група смета дека безбедноста е неделива содржина од едно општество врз која во голема мерка влијаат состојбите во општеството, но и од потесното и поширокото опкружување. Според нив, функцијата на разузнавачко-безбедносните системи е да овозможи навремен и соодветен одговор на безбедносните закани и предизивици, кои можат да бидат од различен карактер и со променлива динамичност. Притоа овој дел испитаници смета дека е потребно да се диференцираат поимот тајни служби и разузнавање. Истовремено, овие испитаници завземаат став за постоење на прецизна регулатива која стриктно ќе го разграничи полето на операции и активноста на одделните субјекти од системот. Со тоа ќе се оддели и прецизира нивната функција во остварувањето на националната со безбедноста во регионални и меѓународни рамки.

Втората група испитаници смета дека се подразбира значењето на функцијата што во остварувањето на безбедноста ја имаат разузнавачко-безбедносните системи. Воедно, според одговорот на испитаниците, во различни држави, функционирањето на овој систем е регулирано според националните потреби и во согласност уставните и законски норми. Во некои земји членки на ЕУ и НАТО, за разузнавањето (прибирањето доверливи информации надвор од границите на државата) е во надлежност на специјализираните служби од одбранбениот ресор, во други за тоа постои посебен институционален субјект, додека кај трети постои комбиниран модел

на функционирање²⁹⁴. Овде беа особено интересни речиси идентичните ставови изнесени од припадници на разузнавачко-безбедносните системи од регионот, кои сметаа дека и покрај нивната неспорна улога во остварувањето на безбедноста, постојаните реформи, внатрешните политички недоразбирања, како и меѓусебната недоверба на државите од регионот, придонесуваат за намалување на нивниот позитивен придонес во пракса. Воедно, овие испитаници сметаат дека во немал број на случаи овие служби се инволвираат во нарушувањето на безбедносната состојба во регионот со цел да се остварат одредени политички интереси на матичните држави. Истовремено, испитаниците од заливските земји посочија дека на разузнавачките служби, односно на нивното функционирање во осигурувањето на безбедноста во овој регион им се посветува особена важност. Ова пред сè се должи на зголемената опасност од терористички напади, но и заради новопојавената јавна демонстрација на незадоволство од владеењето на режимите. Според одговорите од овие испитаници, разузнавањето претставува единствената област каде државите од овој дел на светот имаат исклучително развиена и плодна соработка.

Кај оние испитаници од оваа група, кои не спаѓаат во посочените примери, преовладува ставот дека улогата на разузнавачкиот сегмент во земјата е мал, но значително придонесува кон креирањето на безбедносната политиката, а дека функцијата за превенирање и елиминирање на заканите и предизвиците по националната безбедност во границите на државата, е во надлежност на безбедносните служби.

Третата група испитаници, смета дека функцијата на разузнавачко-безбедносните системи во голема мерка е под влијание на актуелната политика, која ги налага и определува степенот и видот на нивниот ангажман. Дел од оваа група смета и дека нечленувањето во одредени колективни системи, може да доведе до дефицит во безбедносната сфера, кој негативно би се одразил врз севкупната безбедносна состојба на национално и пошироко ниво. Дел од оваа

²⁹⁴ На пример во САД каде постојат 16 разузнавачко-безбедносни служби во одбранбениот и цивилниот сектор, координирани од еден национален разузнавачки директорат, како и во СР Германија чија национална разузнавачко-безбедносна служба е комбинација од воено-одбранбена и цивилна компонента. Интересен е и примерот со Шведска, каде покрај военото разузнавање кое е задолжено за дејства надвор од државата и полициско-безбедносните структури кои вршат контразузнавачки активности, сигналното разузнавање (СИГИНТ) е во надлежност на министерството за правда.

група испитаници, со практино искуство во креирањето на политиката, дури сметаат дека функцијата на разузнавачко-безбедносните системи не е значајна во голема мерка и дека нивната продукција нема особено влијание врз безбедносните појави на национално, регионално и меѓународно ниво.

2. Уставни и законски претпоставки за транспарентност и контрола на разузнавачко-безбедносните системи

Со ова прашање се настојуваше да се добие одговор за воспоставените мерки за транспарентност на разузнавачко-безбедносните системи, како и практиките и механизмите за контрола и надзор врз истите. Истовремено, намерата беше, преку осознавање на искуствата во други земји, да се направи споредба со состојбата на овој план во Република Македонија.

Во таа насока, кај испитаниците од првата група преовладуваа блиски ставови по ова прашање. Кај дел од оваа група испитаници преовладува мислењето дека во Република Македонија нема доволна демократска контрола врз разузнавачко-безбедносната структура, а од тоа произлегува и нивната нетранспарентност. Според нив, формално-правната дефинираност на надлежните институционални тела задолжени за контрола и надзор, немаат своја егzekутивна реализација во практиката. Односно, проблемот за контрола и надзор врз разузнавачко-безбедносните структури, не е во постоењето на законската дефинираност, туку во нивната практична реализација. Воедно, овој дел од првата група испитаници смета дека воспоставените демократски критериуми, што веќе важеле и во земјите од регионот, во Република Македонија не може да се спроведуваат поради недемократски креираните односи на релација извршна власт-субјекти од разузнавачко-безбедносниот систем.

Помал дел од оваа група испитаници смета дека секоја намера за контрола, провоцира одредено ниво на тајност. Во, од нивна страна изнесените ставови, се смета дека е потребно постоење на јасна разграниченост меѓу внатрешната, политичката, парламентарната и цивилната контрола. Овие испитаници од првата група, сметаат дека е особено важно да се избегне поистоветувањето дека контролата врз разузнавачко-безбедносниот сегмент од страна на надлежните министерства, воедно претставува и цивилна контрола,

бидејќи ресорните министерства истовремено се дел од извршната власт. Тие сугерираат дека контролата треба да се спроведува од стручни и пред се безбедносно кредибилни лица кои нема да ги доведат во прашање принципите на работа на субјектите од разузнавачко-безбедносниот систем, а методите на работа мора да бидат пропишани со подзаконски акти, кои доколку се смета за потребно, може да бидат класифицирани со највисок степен на доверливост. Контролата и надзорот се особено потребни кога станува збор за примена на посебни мерки и активности. Тие уште сметаат дека целта и користените средства во реализацијата на одредена задача од страна на разузнавачко-безбедносните сегменти треба да бидат контролирани и по нејзината реализација, истата може да биде јавна. Во поглед на транспарентноста, еден мал дел од првата група испитаници смета дека истата треба да биде на она ниво, кое не би ги загрозило методите на работа и извршувањето на операциите од страна на одделните разузнавачко-безбедносни субјекти.

Втората група испитаници, вообичаено сподели различни ставови по ова прашање. Делот испитаници од земјите членки на НАТО и ЕУ, посочи дека кај нив постои добро организиран систем за контрола и надзор на разузнавачко-безбедносните служби, при што соодветни тела и институции, произлезени од уставната и законска рамка, се надлежни за реализација на оваа должност. Во нив учествуваат парламентарци, но и стручни лица, посебно ангажирани за имплементирање на ефикасна супервизија и контрола на службите. Истовремено, по потреба, во овој процес е вклучена и научната и невладината јавност. Различен е само начинот на кој се врши оваа дејност, при што некаде постои достапност за податоци од активностите на службите и добиените резултати од истите, но останува тајна делот од буџетирањето, додека во други земји постои обратно димензионирана регулатива по ова прашање. Главно сите сметаат дека постои потреба од транспарентност на разузнавачко-безбедносниот систем со цел, јавноста да се увери во неопходноста и целисходноста на нивното постоење. Истовремено, во овие земји постои обврска за отчет за работата на разузнавачко-безбедносните системи, како и за резултатите од истата.

Делот испитаници кои се ангажирани во разузнавачко-безбедносни структури во земји кои не се членки на овие сојузи, сметаат дека постои делумна, но не и целосна контрола и надзор врз разузнавачко-безбедносните

структури. Ова особено се однесува на ваквите структури од регионот, каде може да се има увид во строго одредени компоненти од делокругот на дејностите на разузнавачко-безбедносните системи, но дека специфичниот однос на власта со истите, оневозможува нивна потполна контрола и надзор. Ова дополнително се усложнува со обидите за позиционирање на несоодветни лица од страна на политичките парламентарни партии, кои често не можат да добијат безбедносен сертификат за извршување на ваква дејност. Особено е дискутабилен делот за буџетирање на ваквите системи од регионот, но ова е карактеристика и за сродните структури од земјите од заливот, каде испитаниците посочија дека суверенот значително ги буџетира разузнавачко-безбедносните субјекти. Ова подразбира дека истите имаат отчет само пред суверенот, кој воедно преку сопствено креирани механизми спроведува нивна контрола и надзор. Различен процес од оној што до сега се практикувал, отпочнал да се развива во Индија, предизивкан од настаните во Мумбаи (поранешен Бомбај) на 28.11.2008 година.²⁹⁵ Имено, по посочениот настан зголемен е надзорот и контролата врз разузнавачко-безбедносните служби, како и транспарентноста и отчетноста од страна на истите.

Во однос на ова прашање, третата група испитаници смета дека во новите демократии постои рецидив од минатиот систем на владеење, што предизивкува непотребна мистификација на разузнавачко-безбедносните служби. Според нив, во Република Македонија не функционира системот за контрола и надзор на службите, заради блокадата на парламентарната комисија која треба да ја врши ваквата дејност. Исто така, ваквата состојба креира услови за појава каде разузнавачките служби наметнуваат критериуми според кои се креира сликата за безбедносната состојба во земјата, додека ниту една власт не е во состојба да ги регулира контролата и надзорот врз нивната работа. Причината за ова, испитаниците го гледат во поставувањето политички лојални личности, а не професионален персонал на раководни позиции во одделните организациски единици од овој систем, односно дека ваквата состојба се должи на историското искуство за употреба на разузнавачките служби во политички цели, при што и во денешно време, политичката употреба на разузнавачките служби често се користи за дискредитација на политичкиот противник. Тоа пак

²⁹⁵ Група од десет пакистански терористи вооружени со автоматски пушки извршија напад во центарот на Мумбаи, убивајќи 174 и ранувајќи 300 лица.

ги слабее вкупните општествени вредности, правејќи преседани. Според оваа група, целосната нетранспарентност за работата на службите ја доведува во заблуда не само домашната јавност, туку и партнерите кои би сакале да соработуваат на полето за осигурување на меѓународната безбедност.

Согледувајќи и споредувајќи ги ставовите од трите групи испитаници, може да се заклучи дека треба да дојде до промена во приодот кон разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија, бидејќи тој пред сè е национален а не партиски апарат.

8. Улогата на разузнавањето во новото безбедносно опкружување

На прашањето за улогата на разузнавањето во новото безбедносно опкружување се добија речиси идентични ставови од сите групи испитаници. Според првата група испитаници кои дадоа одговор на поставеното прашање, новото безбедносно опкружување бара поголем и посеопфатен ангажман на разузнавачките структури, а особена важност треба се посвети на координираноста и соработката на одделните субјекти на национално, регионално и меѓународно ниво. Групата крајни корисници смета дека од таа причина, сè поголем број земји ги отвора своите разузнавачко-безбедносни капацитети, овозможувајќи побрза и поконкретна соработка и навремена размена на безбедносно интересни информации. Според нив, улогата на овој институционален систем, станува уште позначајна со развојот на научно-технолошките достигнувања, посочувајќи дека во минатото потешкотија претставувало доаѓањето на потребна информација, додека развојот и глобализацијата креирале услови во кои потешкотија претставува сочувувањето на доверливи информации.

Втората група испитаници исто така смета дека улогата на разузнавањето во новото опкружување, креира потреба за надминување на националните рамки и координација во рамките на постоечките сојузи, но и поттикнување иницијативи за проширување на нивото на разузнавачка соработка и надвор од нив. Според нив, се повеќе е воочлива потребата за проширување на досегашната традиционална разузнавачка соработка за размена на информации, на полето од енергетиката, економијата и биосферата, кои дефинитивно стануваат дел од безбедносната политика. Дополнително, оваа група смета дека

развиената технологија го намалува обемот на оперативно ангажирање, но ја зголемува потребата од ангажирање на стручен персонал со знаење да го управува и развива дијапазонот на техничко-технолошките можности во функција на разузнавањето. Истовремено, оваа група потенцира дека постојаната динамика на промените во безбедносното опкружување, бара флексибилна разузнавачко-безбедносна структура способна навремено да ги евидентира, следи, а со тоа и да реагира на безбедносните закани и предизвици.

Третата група испитаници, смета дека правилно поставениот систем во општеството е основа за креирање на позитивно безбедносно опкружување. Притоа, тие сметаат дека соочувањето со новите безбедносни појави не е во исклучителна надлежност на разузнавањето, туку и во градењето на клима на политичка доверба во национални, регионални и меѓународни рамки. Ова според нив е од особена важност бидејќи се поголем број цивилни лица, надвор од разузнавачките служби имаат можност за пристап до доверливи информации, користејќи ги продбивките од научно-технолошките достигнувања. Во таа насока, оваа група испитаници е со став дека улогата на разузнавачко-безбедносните системи би била навремено да ги открива и превенира заканите по безбедноста, додека креирањето на безбедносните услови и нивниот менаџмент треба да се префрли во надлежност на демократските институции и се повлијателниот невладин сектор.

9. Реформи на разузнавачко-безбедносните системи

На прашањето за потребата од реформирање на разузнавачко-безбедносните системи, беа дадени доста интересни одговори. Треба да се напомене дека и за ова прашање добивме приближно идентични одговори од трите групи испитаници. Крајните корисници сметаат дека во општествата со куса демократска традиција, реформирањето на разузнавачко-безбедносниот систем е сриозна потреба, која покрај историското наследство, има подлога и во рапидните промени во меѓународната безбедност, појавени след ефектите на глобализацијата. Сето ова има влијание во пошироки рамки од досега познатите. Притоа, тие сметаат дека кога се работи за опстанокот на нацијата и државата, разузнавачко-безбедносните системи мора да го дадат својот максимум во остварувањето на безбедноста. Реформите, според оваа група

испитаници не би претставувале само можност за зголемување на радиусот на интерес на разузнавачко-безбедносните системи, туку и за нивна квалитативна надградба во структурна смисла и системска поставеност, при што како модел го предложуваат централизираното функционирање на истите.

Втората група испитаници смета дека е неопходна реформа во екипираноста, опременоста и координираноста на разузнавачко-безбедносните служби. Притоа како дополнителен проблем се јавува и се поголемата конкуренција од приватиот сектор, кој има потреба од квалитетен и обучен персонал, сопособен да обезбеди квалитетни информации, кои ќе овозможат поволно инвестирање во одредени области, а со цел да се подобри оплеменувањето на вложениот капитал. Ова само покажува дека и во денешно време, особено се цени навремената, точна и правилно обработена информација. Во таа насока, оваа група испитаници смета дека при одлуката за спроведување на реформи во овој сектор, државните авторитети мора да поведат сметка за реформи кои ќе продуцираат квалитет, а не истите да се спроведуваат ради намалување на кадарот и одстранување на одделни структурни делови. Крактеристичен пример изнесе испитаикот од Индија, кој посочи дека разузнавањето во одреден смисол е продолжение на Армијата и дека од 6-те постоечки разузнавачко-безбедносни системи четири се во воена надлежност. Од тој аспект, во надлежност на армијата е да ги следи промените на безбедносното опкружување и да предлага и врши реформи во овој сегмент.

Третата група испитаници смета дека за малите земји би било корисно доколку имаат соодветни и добро поставени системи од овој вид, за кои од примарна важност би било осигурувањето на националната безбедност, притоа активно соработувајќи со слични структури од светот, во напорите за придонес кон безбедноста во пошироки рамки. Особено внимание треба да се посвети во реформирањето на статусот што во регионот сè уште го имаат овие системи, како и во ревидирање на меѓусебните тесни релации со политиката. Оваа група испитаници, како особено важно го оцени реформирањето на разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија во смисол истиот да се ослободи од идеолошко-политичките премиси. Тие сметаат дека кај нас се потребни реформи кои точно ќе ја определат надлежноста, овластувања, транспарентноста и подложноста на контрола и надзор кај овој институционален субјект.

Заклучоци

Разузнавачко-безбедносни активности биле вршени и кога не постоеле структури во денешниот аспект од поимањето на овој термин, што може да се припише на основната човечка потреба да го открива тајното и непознатото. Ова може да се заклучи и доколку се погледа историјата на најстарите историски или религиски пишани податоци од досегашната човекова цивилизација. Притоа разузнавачко-безбедносните структури отсекогаш ја имале задачата да приберат и достават навремени информации, кои ќе ја осигураат безбедноста од секој аспект на нејзиното значење. Бидејќи е релевантна како за поединецот, така и за нацијата, државата и меѓународниот поредок, безбедноста претставува универзален проблем кој подобро се обезбедува со превентивни мерки, отколку со подоцнежна интервенција. Оттука произлегува и поврзаноста на безбедноста со службите задолжени за нејзино осигурување во минатото, во сегашно време, со објективна потреба така да продолжи и во периодот кој следи.

Развојот на човековите достигнувања, креираше и своевиден безбедносен парадокс. Од една страна, достигнувањата на полето на научни области, овозможија креирање на поповолни безбедносни состојби од дотогаш познатите, но од друга страна, примената на истите достигнувања во армиски цел, придонесе за можност од нејзино загрозување до несогледиви размери. Ова продуцираше и интензивирање на разузнавачката дејсност, со цел да се здобие предност, која ќе овозможи создавање на поволно безбедносно опкружување. Бидејќи разузнавачкото работење во основа се темели врз принципот на изненадување и заштита од изненадување, се настојува разузнавачко-безбедносната дејност да се спроведува во тајност. Оттука, разузнавачко-безбедносните системи и служби, уште се нарекуваат и тајни служби. Тоа подразбира вклученост на мал број лица, како во прибирањето доверливи информации, така и во нивното користење при креирањето и имплементирањето на политиката во национални или меѓународни рамки. Развојот на општествата во различни периоди, го стимулира и развојот на разузнавачко-безбедносните системи во истите. Во зависност од историскиот период, дејствувањето на овие системи било со цел да се осигура безбедноста на врховните државни или воени авторитети. Националната безбедносна

димензија, во работата на разузнавачко-безбедносните системи била нагласена само во време на непосредна воена загрозеност на матичните држави, односно при реализација на нивните експанзионистички апетити. Инаку, тие главно претставувале репресивен апарат, насочен кон зачувување на моќта на носителите на власта во одредена држава и во одреден временски период. Оттука произлегува и нивната основна безбедносна функција, која во досегашниот период се трансформирала заедно со безбедносното опкружување во национални, регионални и меѓународни рамки.

Развојот на разузнавачко-безбедносниот апарат го стимулираат и сложените односи меѓу државите, честото водење војни со различен интензитет, развојните процеси во општествата, како и вкупните промени од геостратегијска и воено-политичка природа. Нивната особено значителна функција за време на Првата светска војна и периодот по неа, се интензивирала со отпочнувањето на Втората светска војна, каде ниту една политичка активност, или воена операција не отпочнувала, без претходна активност на разузнавачко-безбедносниот апарат. Во годините по Втората светска војна, наместо период на мир, стимулирана од идеолошката спротивставеност отпочна трката во вооружување и освојување на свемирот меѓу двата тогаш победнички блока. Појавата на авиони со долг долет, интерконтиненталните балистички ракети а особено појавата на нуклеарното вооружување кај тогашните ривалски супер-сили,²⁹⁶ предизвикаа реален безбедносен проблем во меѓународни рамки. Навременото предупредување за развивање нови видови вооружување и можноста од негова употреба, стана витална потреба на носителите на државната и воена власт во земјите од светот, со цел планирање соодветна заштита на националната, но и на безбедноста во меѓународни рамки. Ваквите состојби предизвикаа, политичките и воените раководства во државите да почувствуваат зголемена потреба од разузнавачки информации, со цел да се предвиди можноста од воена конфронтација со нуклеариот потенцијал, кој би предизвикал катаклизмички последици по опстанокот на човештвото. Во овој период се практикуваше т.н. тотално разузнавање, каде покрај вообичаените разузнавачки операции, предмет на интерес и кај двата блока станаа лица од политичкиот, научниот или јавниот

²⁹⁶ По фрлените атомски бомби во Јапонија во 1945 година, од страна на САД, во 1949 година и тогашниот Советски сојуз објави дека поседува нуклеарно оружје.

живот, кои во своите земји изразуваа ставови различни од официјалната политика.

Во овој нов период, светската безбедност беше во состојба на зависност од интересите на двата спротивставени блока. Од историски аспект, како практично нарушување на безбедносна со инволвирање на една од силите, останаа запаметени интервенциите на САД во Кореа и Виетнам, како и оние на СССР во Чехословачка и Унгарија. Кај секој од посочените примери, претстоеше и се одвиваше интензивна активност на разузнавачките структури, со цел противничката страна да претрпи воени, но пред се, загуби на политички план. Во меѓувреме, историското движење нанапред забележа серија помали безбедносни предизвици. Последно поголемо нарушување од ваков вид имаше при советската инвазија во Авганистан која заврши во 1989 година. Сепак, двете страни избегнаа директен судир, одржувајќи ја т.н. рамнотежа на страв, произлезена од можноста за употреба на нуклеарниот арсенал.

Со завршувањето на овој период, безбедносните закани и предизвици, добија нови, значително различни карактеристики, дополнително проследени со екстензивност, предизвикана од глобализацијата. Со тоа, меѓународната безбедносна средина стана несигурна и непредвидлива. Ова значеше и крај на дотогаш познатата разузнавачко-безбедносна активност. Досегашниот развој на настаните јасно укажува дека безбедноста на државата не треба и не може да се осигура само во рамките на нејзините граници, туку дека тоа отпочнува уште со зачетокот на одредени безбедносни промени во меѓународната средина. Осознавањето на безбедноста како комплексна општествена појава, за која веќе не се врзуваат само воено-политичките, туку и пошироките социјални и културни цивилизациски димензии, значи и рedefинирање на приодот кон разузнавачко-безбедносните системи и нивната функција во осигурувањето на истата. Новото безбедносно опкружување, настанато под директно влијание на процесите на глобализација и интернационализација, постави нови предизвици пред разузнавачко-безбедносниот апарат, нагласувајќи ја потребата од нивна поблиска координација и соработка на национално и меѓународно ниво. Воедно, тоа подразбираше и делумна или целосна трансформација на овие системи ширум светот, која најдиректно резултира со нивно поголемо отворање кон

јавноста, а нивните активности станаа толку јавни, што се верува дека фразата "тајни служби", веќе станува оксиморон.²⁹⁷

За промената на безбедносната рамка во националното, регионалното и меѓународното опкружување, во голема мерка придонесе и формирањето на нови држави, главно произлезени од поранешниот социјалистички блок, како и падот на тоталитерните режими во одредени делови од светот. И при едниот и при другиот случај, на површина излегоа мултиплициран број на безбедосни закани и ризици. Од една страна, сè уште се актуелни конвенционалните закани карактеристични за традиционалното сфаќање на безбедноста, при што едни држави со стекнувањето современи воени способности, можат не само да ја загрозат безбедноста и територијалниот интегритет на друга држава, туку исто така да предизвикаат и негативни последици во регионални и пошироки размери. Од друга страна, појавата на слаби или нефункционални држави кои немаат контрола врз својата територија и каде се нагласени културните и цивилизациски разлики, појавата на тероризмот, организираниот криминал, сајбер-тероризмот, пиратството како и други појави кои негативно влијаат врз глобалниот политичко-економски поредок, се сметаат за нови безбедосни закани и предизвици, кои значително влијаат и со не помал интензитет го менуваат севкупното безбедносно опкружување. Доколку овде се додадат прогресивноста на научно-технолошките достигнувања и информатичката револуција, зголемената потреба од енергенси, загадувањето, појавата на нови болести со интернационални епидемиолошки димензии, како и глобалното затоплување со неговите ефекти за менување на биосферата и еко-системот, доаѓаат до недвосмислен заклучок дека разузнавачко-безбедносните системи сега имаат уште поистакнато место во откривањето на актуелните и потенцијалните закани и ризици, а со тоа и во осигурувањето на националната и меѓународната безбедност.

Разузнавачко-безбедносните системи имаат исклучителна важност во остварувањето на севкупната безбедност, преку неговата поврзаност со политичките процеси во еден поширок контекст, како и меѓузависноста од една посеопфатна координираност и соработка во регионални и меѓународни рамки,

²⁹⁷ Последите воени интервенции во Ирак, Авганистан и Либија, организирани и водени од страна на САД/НАТО, само потврдуваат дека државите или воено-политичките сојузи јавно ја белоденуваат употребата и ангажманот на своите разузнавачко-безбедосни капацитети

а диктирана од динамиката на настаните во безбедносното опкужување. Да се тврди дека разузнавачко-безбедносната активност ја креира националната политика е претерано, но секако таа е исклучително важен инструмент од вкупниот државен апарат. И не само на национално, туку тие се важен сегмент во безбедносната политиката и на колективните економски, политички и одбранбени сојузи. Интенцијата за креирање на наднационален разузнавачко-безбедносен систем кој ќе функционира во рамките на евро-атлантските сојузи е најдобар доказ за тоа. Овде во прв ред се мисли на ЕУ и НАТО. Интензитетот и фреквентноста на безбедносните предизвици, кои котираат високо на политичко-економската и одбранбена агенда од овие два сојузи, налага поседување на обемен квантум навремени и точни информации. Тоа пак подразбира изнаоѓање на оригинални решенија при применувањето традиционални разузнавачки дисциплини како ХУМИНТ-от, во комбинација со продуктите добиени од употребата на современи техничко-технички сретства. Овде секако треба да се вкалкуира и неограничениот квантум на разни информации од отворени извори. Бидејќи дипломатијата на меѓународно ниво, како модел за изнаоѓање на безбедносно прифатливи решенија значително слабее, се повеќе се прибегнува кон ангажирање на воениот потенцијал. Ова дополнително го усложнува решавањето на безбедносните ризици, а особено нивната превенција, бидејќи ако и во денешно време стабилноста сè уште зависи од моќноста на воениот потенцијал, тогаш треба да се има потребната умешност за негова правилна употреба. Тоа самото по себе подразбира реакција кон веќе настанат безбедносен проблем, наместо проактивно дејство за негово превенирање. Може да се смета дека безбедносните проблеми се јавуваат како директна последица на неправилните политички решенија, меѓу кои е и ограничувањето на разузнавачко-безбедносните системи за примарна тенденцијата да го имаат осигурувањето на националната безбедност. Немањето сопствени разузнавачки и безбедносни структури во едни сојузи како што се НАТО и ЕУ, само потврдува дека сè уште неволно се отстапуваат расположливите доверливи информации со кои располагаат сопствените разузнавачко-безбедносни системи, ради нивната тесна поврзаност со националната политика. Тоа пак продуцира со недоволна функционалност при колективното менаџирање со кризи од значење за регионалната и меѓународната безбедност.

Разузнавачко-безбедносните системи отсекогаш имале, имаат, а и во иднина ќе имаат експлицитна интер-релација со политиката, правото, дипломатијата и меѓународните односи. Овде пред сè се мисли на досегашниот, како и на општествениот развој кој следува, а што консеквентно продуцира нови безбедносни предизивици на кои одговор ќе треба да даде разузнавачко-безбедносниот апарат како за тоа, најповикана институционална структура. Уште повеќе, неговата употреба во многу поширок опсег од досега востановениот,²⁹⁸ налага потреба од негово соодветно дизајнирање, опремување и димензионирање. Ова се однесува како на цивилниот, така и на воениот сегмент од разузнавачко-безбедносните структури, но уште повеќе при востановување на наднационални системи од ваков ранг. Со миграцијата, потребата од работна сила кај развиените и појавата на непредвидливи безбедносни ризици кај помалку развиените држави, региони или подрачја, наметнува неодложност за креирање на исклучително голема база на податоци, а со тоа и потреба од координација и блиска соработка меѓу ваквите системи од разни општества, а со цел да се осигура безбедноста во истите. Впрочем и самата НАТО алијанса, како најкомплетен воено-политички сојуз во историјата, со најновиот стратешки концепт за одбрана и безбедност, се залага за колективна одбрана, поседување на единствен и силен склоп на политички и воени способности за решавање на кризи, како и за креирање на кооперативна безбедност за активен ангажман во создавањето позитивен безбедносен амбиент,²⁹⁹ Развојот на нови деструктивни оружја кои имаат капацитет за масовно уништување и широката палета на безбедносни закани, ја наметнуваат потребата од креирање соодветен концепт кој нема примарно да се однесува на безбедноста на државата, туку ќе продуцира осигурување и одржливост на безбедноста во меѓународни рамки. Можниот модел на еден ваков колективен систем би бил креирање на централизирана структура по веќе постоечкиот модел во НАТО и ЕУ, но со поактивна вклученост на националните разузнавачко-безбедносни капацитети. Ваквата структура, подеднакво би овозможувала разузнавачко-безбедносна продукција од корист за безбедносната политика на сојузот, со можност истовремено спроведување на активности во

²⁹⁸ Најчесто во воено-политичката сфера

²⁹⁹ Точка 4 од „Стратегискиот концепт за одбрана на членките на Североатлантскиот сојуз-Активен ангажман, модерна одбрана“, усвоен од страна на шефовите на влади и држави на Самитот на НАТО во Лисабон, одржан на 19-20.11.2010 година.

насока за осигурување на безбедноста на некоја од своите членки поединечно. Секако, како и при самите зачетоци на НАТО, а особено на ЕУ, ова ќе значи промена на националниот пристап кон оваа област, а тоа условува конципирање на еден подолготраен стратегиски процес. Секако, звучи преоптимистички да се размислува за можноста од креирање еден, или склоп на меѓусебно поврзани системи од овој вид на меѓународно ниво, иако тоа значително би придонесло да се има повисок степен во организирањето на безбедноста во меѓународната заедница, наспроти класичните системи на веќе постоечките алијанси и сојузи. Сепак, треба да се има предвид дека кога е во прашање националната политика, овие системи, заедно со владите кои ги раководат, ќе останат во "тивка војна" со сродните структури на други држави, бидејќи токму придонесот кон националната безбедност, во моментот е и останува нивна примарна задача.

Постоечкиот разузнавачко-безбедносен систем во Република Македонија, не треба да биде надвор од безбедносните трендови на актуелната меѓународна сцена. Како активен микро-учесник во обидите за превенција и елиминирање на современите безбедносни закани и предизивици, композицијата на македонскиот разузнавачко-безбедносен систем, треба да соодејствува со оние на регионално и меѓународно ниво. Тоа најнапред подразбира препознавање на актуелниот безбедносен момент и задолжителни промени во досегашниот пристап и начин на работа, што значи и формулирање на соодветни регулативно нормативни аспекти кои јасно ќе ги дефинираат одговорноста, надлежностите и делокругот за дејство на неговите субјекти. Ова секако дека ќе претставува деликатна задача за законодавецот, во смисол на правилното востановување на корелација меѓу безбедносната состојба и активностите на разузнавачко-безбедносната структура што ќе ја гарантира заштитата на виталните државни интереси. Со законот воедно ќе треба се регулираат и пошироките овластувања на субјектите од системот, начелата за нивно дејство, нивната координација и соработка, како и активностите кои задолжително треба да бидат во согласност со Уставот и другата важечка легислатива, односно, со стратегијата за национална безбедност и одбрана на земјата. Главните задолженија во надзорот, контролата и координацијата на разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија треба ги има Советот за национална безбедност. Таквата координација ќе овозможи динамична рамнотежа меѓу одделните субјекти од системот, синхронизирајќи

ги заемните активности на своите компоненти, што квалитативно ќе го подобри планирањето и креирањето на безбедносната политика.

Во спроведувањето на овој процес своето место треба да го завземат и соодветните државни авторитети. Всушност, националното политичко и воено раководство треба да посвети соодветно внимание кога се работи за овој институционален сегмент на општеството, ставајќи го националниот интерес, над сите останати политички приоритети. Тоа секако подразбира регулирање и на механизмите кои реално и практично ќе ги овозможат демократската контрола и надзорот врз службите, што ќе создаде слика дека не се работи за репресивен апарат, туку за институционален субјект ставен во функција за осигурување на индивидуалната и пошироката безбедност. Ваквиот пристап не само што ќе придонесе разузнавачко-безбедносната структура конечно да ја извршува должноста за отчет кон надлежните државни институции, ами воедно ќе се придонесе и за демитологизирањето на овој систем во земјава, креирајќи негова позитивна слика во јавноста. Затоа е потребно да се избере различен приод кон оваа проблематика, но и подобрување на политичко-безбедносната култура во земјава. Во оваа насока треба да се гледа и кон најавите за трансформација на овој општествен сегмент. Бидејќи Република Македонија е мала земја со лимитирани човечки, материјални и финансиски ресурси, а се наоѓа во комплексно безбедносно опкружување, нејзниот разузнавачко-безбедносен апарат треба да биде соодветно прилагоден и исклучително адаптабилен, за ефикасно да одговори во детектирањето и елиминирањето на ватрешните и надворешни безбедносни закани. Од тој аспект, треба да се воспостави исклучително добра меѓусебна комуникација кај трите носечки разузнавачко-безбедносни субјекти, дополнета со соодветна соработка на билатерално и мултилатерално ниво. Реализацијата на еден ваков процес би резултирала со адекватен придонес кон осигурувањето на индивидуалната и севкупната безбедност во општеството, а тоа треба да овозможи заштита на виталните државни интереси и реализација на политиката од стратегиска важност за република Македонија. Свкупно, така ќе се постигне поголема ефикасност на разузнавачко-безбедносниот систем, а со тоа и на неговата функција во осигурувањето на националната и меѓународната безбедност. Притоа би помогнале и стекнатите искуства од веќе извршените реорганизации на ваквите системи на меѓународно ниво.

Можното решение за функционален разузнавачко-безбедносен систем во Република Македонија, би било негово централизирање во цивилната и воено-одбранбената сфера. Имено, актуелната поделеност на разузнавачка и контраразузнавачка (безбедносна) компонента во цивилниот сектор, како и постоење на стриктно воена (групна) и одбранбено-воена компонента во одбранбениот сектор, резултира со паралелизам при дејствувањето, како и со појава на ривалитет меѓу одделните субјекти на системот. Со централизирањето на овој систем во голема мерка би се елиминирало несинхронизираното дејствување кое е причина и за преклопување на ингеренциите, но уште поважно, би се постигнала поголема координираност и поврзаност меѓу професионалниот и раководниот дел на одделните субјекти, а тоа би овозможило нивно поефикасно дејствување во насока на осигурување на националната и меѓународната безбедност.

По примерот на слични вака востановени системи во држави со уредување и големина како Република Македонија, централизираниот систем подразбира интегрирање на разузнавачко-безбедносната компонента од цивилниот сектор³⁰⁰ во еден директорат, со тоа што секоја компонента одделно би ја задржала својата самостојност во работењето. Тоа би се постигнало со поделба на директоратот на разузнавачки и контраразузнавачки, т.е. безбедносен сектор, кои во зависност од потребите би можеле да дејствуваат одделно или координирано, но секој во својот делокруг на надлежности. По потреба, нивното дејствување би се координирало и со полициските структури, но само кога ќе има потреба од примена на полициски овластувања. Со директоратот би раководел директор, кој на предлог од Советот за безбедност, каде членуваат највисоките државни авторитети, би бил избран во Собранието на Република Македонија. Ваквата поставеност, треба да овозможи целосно професионален разузнавачко-безбедносен апарат кој ќе дејствува согласно законски утврдените задачи и овластувања, а единствено во корист на виталните интереси на државата.

Истовремено, потребна е реконструкција и на разузнавачко-безбедносниот сегмент во воено-одбранбениот дел, односно интегрирање на

³⁰⁰ Овде се мисли на Агенцијата за разузнавање и Управата за безбедност и контраразузнавање

армскиот (Г-2), со одбранбениот субјект (С-СВБиР)³⁰¹. Бидејќи и едниот и другиот субјект од воено-одбранбениот сектор имаат за задача да прибираат, анализираат и да доставуваат разузнавачки податоци кои се од значење за одбраната на земјата, како и да овозможат разузнавачко-безбедносна поддршка на армиските контингенти ангажирани во мисии надвор од земјата, односно, да ги заштитуваат пошироките интереси на Република Македонија, нивното интегрирање треба да овозможи поедноставување и забрзување на сега постоечките процедури за пренос на прибраните информации. Вака интегрираниот субјект од овој сектор, истовремено би бил потчинет и на министерот за одбрана, кој е државен политички авторитет и на НГШ кој е воен авторитет, а раководителот на секторот би се избирал со нивна меѓусебно постигната согласност. Во случај на војна или вонредни состојби, овој субјект директно би го информирал и Претседателот на Република Македонија, кој според Уставот, во вакви состојби е и Врховен командант на вооружените сили. Вака интегрираниот субјект, треба да овозможи и полесно спроведување на безбедносно-полициските активности кои се во надлежност на воената полиција во состав на Армијата на Република Македонија.

Потребно е да се напомене дека вака поставената структура на разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија би овозможила непосредна потчинетост, а со тоа и цивилно надгледување и контрола, како од извршната, така и од законодавната власт во земјата. Праксата во земјите со развиена демократија, покажува дека во рамките на разузнавачко-безбедносниот систем се вградени и субјекти во чија надлежност е синхронизирање на работата на разузнавачко-безбедносните субјекти од системот, во склад со важечките национални и меѓународни законски регулативи од оваа област. Ова подразбира дека сите субјекти од разузнавачко-безбедносниот систем треба да имаат сопствена правна компонента која би била непосредна врска со судската власт, а со цел да се регулира областа на професионалното дејствување на разузнавачко-безбедносните структури во склад со важечките законски

³⁰¹ Во одбранбено-армскиот дел во моментот одделно функционираат армиската разузнавачко-безбедносна компонента, потчинета исклучиво на началниот на Генералштабот (НГШ) на АРМ, односно нејзиниот потчинет Г-2 субјект во рамките на Здружената оперативна команда (ЗОК), кои вршат разузнавачко-безбедносни дејства на тактичко и оперативно ниво и Секторот-служба за воена безбедност и разузнавање (С-СВБиР), потчинета на министерот за одбрана, која дејствува на стратегиско и оперативно ниво.

прописи. Ова во голема мерка би ја олеснила подготовката за нивно оперативно дејствување.

Сето ова би помогнало да се одстранат бројните преклопувања на функциите и надлежностите меѓу одделните сегменти на моментално постоечките субјекти од разузнавачко-безбедносниот систем во Република Македонија. Истовремено, тоа би требало да овозможи и правилно димензионирање на секој одделен разузнавачко-безбедносен субјект, односно на системот во целост, како и негово правилно, рационално и рамномерно кадровско екипирање, ниво на опременост и услови за дејствување, што е предуслов за успешно функционирање.

Вака поставениот систем, треба да овозможи интегриран и континуиран процес на прибирање и анализирање на доверливи информации, што ќе продуцира навремена дистрибуција на доверливи податоци до државното и военото раководство, сè со цел за подобро креирање и реализација на примарните национални интереси. Истовремено, ваквата организациска поставеност која треба да овозможи поефикасна контрола и надзор врз разузнавачко-безбедносниот систем, воедно ќе креира и простор за минимизирање на политичкото влијание врз него.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. AJP 2- Allied Joint Intelligence, Counter-intelligence and Security Doctrine; NATO/PfP Unclassified; December 2003
2. Alexander.J.B., The Changing Nature of Warfare, Joint Special Operations University, Hurbilt Field, Florida, april 2006.
3. Almond.G.A., Verba.S., The Civic Culture; Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Sage Publications, Boston, 1965.
4. Andrew.C., Aldrich.R.J., Wark.W.K., Secret Intelligence- A Reader, Routledge, Oxford, 2009
5. Antologija tekstova sa Škola reforme sektora bezbednosti, International and Security Affairs Centre, Colorgrafx, Белград, 2007.
6. A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy-(ESS), Brussels, European Council, December 2003.
7. Athanassopoulou.E., Fighting Organized Crime in Southeast Europe, Taylor&Francis Group, New York, 2005.
8. Бабановски.И., Оружје за масовна деструкција-Европа Таргет: Во сатанското мени на Ал Каеда, City Print, Скопје, 2010.
9. Бајагиќ.М., Шпијунажа у XXI веку-Савремени побавештајно-безбедносни системи, Воос&Marso, Белград, 2008.
10. Van Ginkel.B., Van der Putten.F.P., The International Response to Somali Piracy-Challenges and Opportunities, Leiden, Boston, 2010.
11. Berrige.G.R., Diplomacy-Theory and practice, Second edition, Palgrave, New York, 2002.
12. Бакрески.О., Основи на безбедносниот менаџмент, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Институт за Безбедност, Одбрана и Мир, Скопје, 2011.
13. Бакрески.О., "Контрола на безбедносниот сектор", Филозофски факултет, Скопје, 2008
14. Бакрески.О.; Координација на Безбедносната Заедница во Република Македонија, Филозофски факултет, Скопје, 2005.
15. Бакрески.О., Координација на Безбедносниот сектор-искуства и практики, Филозофски факултет-Скопје, CETIS, 2006.
16. Бакрески.О., Милошевиќ.М, Современи Безбедносни Системи-Компаративна анализа на земјите од Југоисточна Европа, Филозофски факултет, Аутопринт Т.А.-Скопје, 2010.
17. Бжежински.З., Амерички избор, Политичка култура-Загреб и ЦИД-Подгорица, 2004.
18. Bayer.M.D., The Blue Planet-Informal International Police Networks and National Intelligence, Natioanl Intelligence Intelligence College, Washington 2010.
19. Born.H., Caparini.M., Democratic Control of Intelligence Services-Containing Rogue Elephants, DCAF, Switzerland, Ashgate, MPG Books Ltd, 2007.
20. Бузан.Б., Луѓе, Држави и Страв: Проблемот со националната безбедност во меѓународните односи, Академски печат, Скопје, 2010.
21. Buzan.B., Waever.O., J.de Wilde, Security: A New Framework For Analysis, Lynne Rienr Publishers, Inc, London, 1998.
22. Burgess.J.P., Non-military security chalenges, International Peace Research Institute, Oslo, 2008.
23. Ванковска.Б., Политички систем, Бомат Графикс, Скопје, 2007.

24. Ванковска.Б., Војската и демократијата, НИП „Нова Македонија“, Скопје, 1996.
25. Ванковска. Б „Меѓународна безбедност: Критички пристап“ Филозофски факултет, Скопје, 2011
26. Vankovska.B, Wiberg.H., Between Past and Future: Civil-Military Relations in Post-Comunist Balkan States, I.B.Taurus, London, 2003.
27. Гарде.П., Живот и смрт Југославије, Церес-Жирал, Загреб, 1996.
28. Георгиева Л., Менаџирање на ризици, Филозофски факултет, Скопје, 2006.
29. Георгиева.Л., Творење на мирот-Мирот, безбедноста и конфликтите по Студената војна, Виладорф, Скопје, 2004.
30. Gardner.H., NATO and the European Union- New World, New Europe, New Threats, Ashgate Publishing, Ltd, 2004.
31. Gaddis. J.L., Intelligence, Espionage and Cold War Origins, Diplomatic History 13, no 2, 1989.
32. Gartner.H., Europe's New Security Challenges, Hyde-Price, Adrian and Reiter, London, 2001.
33. Голубовиќ.З., Регионална срадна у борби против организираног криминала, Ревија за безбедност, VI/3, Београд, 2010.
34. Гоцевски.Т, Бакрески.О., Славески.С., Европската унија низ призмата на европската безбедност, Филозофски факултет, Скопје, 2007.
35. Гризолд. А., Словенија во изменета безбедносна средина, БМ-АБА ДОО Струмица, Скопје, 2006.
36. Dedijer.S., Development & Intelligence 2003-2053“ National Security and the future, nr.3-4, autumn/winter 2002.
37. Deudney.D., Bounding power: republican security theory from the polis to the global vilage, Princeton University Press, 2007.
38. Duignan.P., NATO in past, present and future, Hoover Institution Press Publication No.470, USA, 2000.
39. Ѓурѓевиќ-Лукиќ.С., Реформа сектора безбедности и Европска Унија-Европске свеске бр. 6, Европски Покрет у Србији, Београд, 2009.
40. Edmunds. T. and Germann.G., Towards Security Sector Reform in Post-Cold War Europe: A Framework for Assessment, NOMOS-Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2003.
41. Европа од А до Ш - Прирачник за Европска Интеграција, издавачи Вајденфелд.В.и Веселс.В., Фондација Конрад Аденауер, Скопје, 2003.
42. Eisenstandt.N.S./ Giesen.B., The construction of collective identity, Archive Europeenne de Sociologie, 1995.
43. EU Council Secretariat-FACTSHEET-The EU and the fight Against Terrorism – Pursue, Brussels, 2007.
44. Закон за организација и работа на органите на државната управа- Службен весник на Р.Македонија, бр. 58/2000 и 44/2002.
45. Закон на Агенцијата за разузнавање-Службен весник на Република Македонија, бр. 19/95 од 06 април 1995.
46. Закон за Внатрешни работи-Службен весник на Република Македонија, бр.92 од 24.07.2009.
47. Закон за Одбрана-Службен весник на Република Македонија, бр. 42 од 01.06.2001.
48. Joint Publication 2-0, Joint intelligence, Joint Chiefs of Staff, US Army, June 2007.

49. Corhish.P., EU and NATO: Cooperation or competition?, Brussels, European Parliament, Policy Department External Policies, Briefing paper, 2006.
50. Илиќ-Гасми.Г., Реформе Европске Уније-институционални аспекти, ИГП Прометеј, Београд, 2004.
51. Intelligence- A Consumer's Guide to Intelligence, Diane Publishing Company, USA Government, 1994.
52. International Intelligence Forum 2008, Perspectives on Multinational Intelligence Cooperation for Peace Operations, Natioanl Defence Inteligence College, Washington DC, 2008.
53. Japanese total espionage in Manchuria, China, and the Netherlands East Indies, Military Intelligence Service, War Department, 1942.
54. Joint Publication 2-0, Joint intelligence, Joint Chiefs of Staff, US Army, June 2007.
55. Kahn.D., Intelligence in World War II:A survey- The Journal of Intelligence History, Die Deutche Bibliothek, Hamburg, London, 2001.
56. Кљусев.Н., Гоцевски.Т., Славески.С., Бакрески.О., Интересите на република Македонија за Членство во НАТО, МАНУ, Центар за Стратегиски Истражувања, Филозофски Факултет, Скопје, 2007.
57. Котовчески.М., Национална безбедност на Република Македонија, Македонска цивилизација, Скопје, 2000.
58. Котовчевски М., Современи разузнавачки служби, Македонска Цивилизација, Скопје, 2002.
59. Crothers.L. and Lokhart.C., Culture and Politics: A Reader, Palgrave Macmillan, New York, 2000.
60. Лакер. Б., Историја Европе 1945-1992, Клио, Београд, 1999.
61. Leveque.F., Glachant.J.M., Barquin.J., C. von Hirschhausen, Holz.F., Nuttall.W.J., Security of Energy Supply in Europe, Edward Elgar Publishing Ltd, Northampton, USA, 2010.
62. Лукиќ.Д., Савремена шпијунажа, Привредна штампа, Београд, 1982.
63. Манојловиќ.Д., Управљање обавештајним операцвијама, Ревизија за безбедност, III /5, мај 2009.
64. Марковски.Б., Кризи и транзиција, Балкански форум за безбедност, Цином, Скопје, 2007.
65. Милошевиќ.М., Систем државне безбедности, Полициска академија, Београд, 2001.
66. Милашиновиќ.Р.Р., Обавештајна служба у меѓународним односима, 4 Јул, Београд, 1981.
67. Мијалковски.М., Обавештајне и безбедносне службе, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009.
68. Митревска М. „Цивилна одбрана“ Филозофски факултет, Скопје, Европа-Кочани; 2010.
69. Митревска М., Гризолд А., Бучковски В., Ванис Е.; „Превенција и менаџирање на конфликти-Случај Македонија (Нова Безбедносна Парадигма)“; Бомат графикс, Скопје; 2009 год
70. Muresan.L., Non Military Risks to the International Security in Central and Eastern Europe after the Cold War, NATO Research Fellowship, Bucharest, 1998.
71. Morgenthau.H.J., Politics Among Nations:The Struggle for Power and Peace, Alfred, A. Knopf, New York, 1948.

72. Нацев.З., Начевски.Р., Безбедноста и националната одбрана, Македонска ризница, Куманово, 2001.
73. Национална концепција за безбедност и одбрана на Република Македонија.
74. Official Journal of European Union.
75. Paleri.P., National Security-imperatives and challenges, Tata McGraw-Hill Publishing CoLtd, New Delhi , 2008.
76. Ransom.H.H., The Intelligence Establishment, Cambrige, MA: Harvard University Press, 1970.
77. Potter.E.H., Economic Intelligence & National Security, University press, Carleton, 1998.
78. Правилник за вршење на работите на Дирекцијата за Безбедност и Контраразузнавање-Службен весник на Република Македонија бр 19/95 и 55/97.
79. Report on the Implementatiot of the European Security Strategy- Providing Security in a Changing World, Global Chalenges and Key Threats; Brussels, 11 December 2008.
80. Richards.J., The Art and Science of Intelligence Analysis, Oxford University Press, New York, 2010.
81. Ричелсон.Џ.Т., Разузнавачката заедница на САД, Магор, Скопје, 2010.
82. Robinson.P., Dictionary of international security, Polity Press, Cambrige, 2008.
83. Ронин.Р., Обавештајни рад, Службени гласник, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2009.
84. Симиќ.Д.Р., Поредак света, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 1999.
85. Smith, A.D., Etnicko podrijetlo nacija, Globus, Zagreb, 1991.
86. Спасески Ј., Николоски М., Герасимоски С. „Безбедносни системи“- прилог кон учењето за безбедносните системи, Универзитет „Св.Климент Охридски“-Битола, Факултет за безбедност- Скопје, 2010
87. Стаменковски.А., Основи на разузнавањето, НИП „Гурѓа“, Скопје, 1999.
88. Stanton.L., The Civilian-Military Divide: Obstacles to the Integration of the Intelligence community in the Unated States, Greenwood, Santa Barbara, California, 2009.
89. Стратегиски концепт за одбрана на членките на Североатлантскиот сојуз- Активен ангажман, модерна одбрана, усвоен од страна на шефовите на влади и држави на Самитот на НАТО во Лисабон, одржан на 19-20.11.2010 година.
90. Стратегија за Одбрана на Република Македонија.
91. Стратегиски одбранбен преглед-Програма за трансформација на одбраната и Армијата на Република Македонија.
92. Shaw.J., European Union Law-Introduction, Third edition, London, 2001.
93. Таталовиќ.С., Биланциќ.М., Основе националне сигурности, МУП Републике Хрватске, Загреб, 2006.
94. Todd.P.& Bloch.J., Global Intelligence-The World's Secret Services Today, Zed Books ltd, London, 2004.
95. Устав на Република Македонија -„Службен весник на РМ“ бр.52/91 и 1/92.
96. Фатиќ.А., НАТО и Програм Партнерство за Мир, IV/4; Београд, октомври 2010.

97. Фатик.А.,Приватне безбедносне компаније, Ревизија за безбедност, I/4, Београд, октомври 2007.
98. Фрагменти од документиран материјал за оперативната работа на ОЗНА и УДБ - достапни за увид во државниот архив на Република Македонија.
99. Haftedorn.H., Keohane.R.O., Wallander.C.A., Imperfect unions: security institutions over time and space, Oxford University Press, 1999.
100. Hastedt.G., Contemporary world issues: Espionage, ABC-CLIO, Inc, Santa Barbara, California, 2003.
101. Holsti.K.J., The State, War and the State of War, Cambridge University, 1999.
102. Hobsbavm.E.J., Nacije, i nacionalizam: program, mit, stvarnost, Novi Liber, Zagreb, 1993.
103. Hungtington.S.P., Sukob Civilizacija i preustroj svjetskotg poretka, Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet, Zagreb, 1997.
100. Чрнчец.Д., „A New Intelligence Paradigm and the European Union, 2009.
101. Walsh.J.I., Security Policy and Intelligence Cooperation in te European Union, Studiess Assotiation, Los Angeles, 2009.
102. Walton.T., Challenges in Intelligence Analysis-Lessons from 1300 bce to the Present, Cambridge University Press, 2010.
103. Watt.D.C., Intelligence and the Historian: A Comment on John Gaddis, Intelligence, Espionage and Cold War origins, Diplomatie History 14, 1990.
104. Waever.O., Securitization and Desecuritization, Columbia University Press, New York, 1995.
105. Williams.P., Vlasis.D., Combating Transnational Crime: Concepts, Activities and Responses, Franck Cass, London/Portland, 2001.
106. www.consilium.europa.eu
107. www.info@nsf-journal.hr
108. www.eurojust.europa.eu/mission.htm
109. www.euobserver.com
110. www.eubezbednost.ccmr-bg.org
111. www.europol.europa.eu
112. www.eusc.europa.eu
113. www.fes.org.mk
114. www.zastonato.org
115. www.ia.gov.mk
116. www.militaryhyb.com
117. www.mvr.gov.mk
118. www.morm.gov.mk
119. www.interpol.int
120. www.isaf.nato.int
121. www.nato.int
122. www.scribd.com
123. www.timesofindia.indiatimes.com
124. www.informationclearinghouse.info
125. www.undoc.org
126. www.vlada.mk